

Οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος
και θεάτρου στον χώρο και τον χρόνο:
το παρόν των αξιών

Αποτελέσματα έρευνας

Θόδωρος Γραμματάς
Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης
Αλεξία Παπακώστα

ΟΙ ΑΞΙΕΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ ΚΑΙ
ΘΕΑΤΡΟΥ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ: ΤΟ ΠΑΡΟΝ
ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Αποτελέσματα έρευνας

Θόδωρος Γραμματάς
Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης
Αλεξία Παπακώστα

Συγγραφείς:
Θόδωρος Γραμματάς,
Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης,
Αλεξία Παπακώστα

Τίτλος:
Οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος και θεάτρου στον χώρο και τον χρόνο: Το παρόν των αξιών

Title:
The values of ancient Greek drama and theatre in space and time: The present of values

Γλώσσα: Ελληνική
Language: Greek

Έτος πρώτης έκδοσης: 2023

European program HORIZON 2020
VAST: Values Across Space and Time

© Copyright 2023

Εκδόσεις: Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Publisher: National and Kapodistrian University Press

ISBN: 978-618-82007-5-3

Απαγορεύεται η κατά οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγή, δημοσίευση ή χρησιμοποίηση όλων ή μερών του βιβλίου αυτού, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη και των συγγραφέων.

Αυτό το έργο έχει λάβει χρηματοδότηση από το πρόγραμμα έρευνας και καινοτομίας Horizon 2020 της Ευρωπαϊκής Ένωσης βάσει της συμφωνίας επιχορήγησης Νο 101004949. Αυτό το έγγραφο αντικατοπτρίζει μόνο την άποψη του συγγραφέα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν είναι υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που περιέχει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	5
Πρόλογος	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	13
Επικαιρότητα και διαχρονικότητα των αξιών του αρχαίου δράματος: Προοπτικές και αδιέξοδα μετά τον μοντερνισμό	13
ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ... 27	
Οριοθέτηση της έρευνας.....	27
Σκοπός και επιμέρους στόχοι	28
Συμμετέχοντες.....	31
Ερευνητικός σχεδιασμός	33
Εργαλεία έρευνας	34
Αναλύσεις	35
ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	37
Σκηνοθέτες	37
Απόψεις σκηνοθετών σχετικά με τις αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος.....	37
Απόψεις σκηνοθετών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών της παράστασης από τον σύγχρονο θεατή.....	43
Απόψεις σκηνοθετών αναφορικά με την απόδοση του αρχαίου ελληνικού	

δράματος στο σήμερα.....	47
Απόψεις σκηνοθετών αναφορικά με τον ρόλο τους.....	54
Ηθοποιοί και λοιποί συντελεστές παραστάσεων	59
Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών παράστασης.....	59
Απόψεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών της παράστασης από τον σύγχρονο θεατή	63
Απόψεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών αναφορικά με την απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα.....	65
Θέσεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών	68
Μεταφραστές/διασκευαστές/δραματουργοί.....	72
Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά των μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών	72
Απόψεις μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών της παράστασης από τον σύγχρονο θεατή.....	75
Απόψεις μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών αναφορικά με την απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα	77
Θέσεις μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών.....	80
Υπεύθυνος παραγωγής.....	84
Απόψεις υπευθύνου παραγωγής σχετικά με την εμπλοκή των νέων με το αρχαίο δράμα	84
Απόψεις υπευθύνου παραγωγής αναφορικά με την προώθηση των παραστάσεων του αρχαίου δράματος.....	85
Απόψεις αναφορικά με τη διατήρηση και την προώθηση των αξιών του	

αρχαίου δράματος.....	87
Κριτικοί θεάτρου	89
Απόψεις κριτικών για τη σημασία και την αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα.....	89
Απόψεις κριτικών θεάτρου αναφορικά με τον ρόλο τους και γενικότερες κρίσεις.....	95
Απόψεις κριτικών θεάτρου αναφορικά με τη συμβολή και την πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού δράματος στη σύγχρονη κοινωνία.....	98
Θεατές θεατρικών παραστάσεων	103
Απόψεις θεατών αναφορικά με το θέατρο και το αξιακό του αποτύπωμα	103
Απόψεις θεατών αναφορικά με τη σκηνοθετική προσέγγιση	109
Αντίληψη, στάσεις και κατανόηση αξιών από τους σύγχρονους θεατές...	114
Συμπεράσματα	121
Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των σκηνοθετών.....	123
Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών της παράστασης.....	123
Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των μεταφραστών/διασκευαστών/δραματουργών	126
Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις του υπευθύνου παραγωγής.....	127
Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των κριτικών θεάτρου	129
Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των θεατών	

παραστάσεων αρχαίου ελληνικού θεάτρου.....	131
Βιβλιογραφία	134
Παράρτημα	142
Έντυπο συγκατάθεσης για συμμετοχή στην έρευνα	142
Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε σκηνοθέτες.....	150
Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε ηθοποιούς και λοιπούς συντελεστές ...	155
Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε μεταφραστές/ διασκευαστές/ δραματουργούς.....	160
Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε υπευθύνους παραγωγής.....	164
Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε κριτικούς θεάτρου	170
Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε θεατές θεατρικών παραστάσεων	174
Summary	180
General conclusion.....	182
Conclusions from the analysis of the directors' answers.....	184
Conclusions from the analysis of the answers of the actors and the other contributors of the performance	185
Conclusions from the analysis of the answers of the translators/adapters/dramaturges	186
Conclusions from the analysis of the answers of policymaker.....	187
Conclusions from the analysis of the answers of the theatre critics	188
Conclusions from the analysis of the answers of the ancient Greek drama performances spectators.....	190

Σύντομα βιογραφικά συγγραφέων	193
Δήλωση ανταγωνιστικού ενδιαφέροντος	196

Πρόλογος

Η αναζήτηση της επικαιρότητας και της αναφορικότητας των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος στον σύγχρονο θεατή, αποτέλεσε βασικό ζητούμενο της συμμετοχής του Ε.Κ.Π.Α. στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα VAST-HORIZON 2020.

Ύστερα από τη διεξοδική μελέτη των ίδιων των κειμένων, τον σχολιασμό και την καταγραφή των βασικών αξιών που εμπεριέχονται σε αυτά (δημοκρατία, διάλογος, ελευθερία, ανθρώπινα δικαιώματα, ανθρώπινη αξιοπρέπεια κ.ά.) και σηματοδοτούν το «παρελθόν των αξιών», σειρά πήρε η έρευνα για τη διαχρονικότητα και λειτουργικότητα των ίδιων αξιών στο σύγχρονο κόσμο, δηλαδή για το «παρόν των αξιών».

Για να πραγματοποιηθεί ο στόχος αυτού του ερευνητικού εγχειρήματος, κρίθηκε αναγκαίο να συλλεγούν οι απόψεις των ίδιων των παραγωγών του σκηνηκού μηνύματος, το οποίο δια της παράστασης προσλαμβάνει ο σύγχρονος θεατής, δηλαδή των σκηνοθετών, των ηθοποιών και όλων των καλλιτεχνικών συντελεστών δια των οποίων ο λόγος των συγγραφέων, ως ζωντανό πια θέαμα, προσλαμβάνεται από τη συνείδηση του θεατρικού κοινού.

Καταρτίστηκαν ερωτηματολόγια με ειδικές κατά περίπτωση ερωτήσεις,

απευθυνόμενες σε όλους τους συντελεστές δημιουργίας του σκηνοικού μηνύματος, αλλά και τους αποδέκτες του, τους θεατές, ενώ κρίθηκε αναγκαίο να ληφθεί υπόψη και η άποψη των «φύσει» μεσολαβητών αυτής της διαδικασίας, των μεταφραστών/ διασιευαστών/ δραματοργών, αλλά και των θεατρικών κριτικών και των επιφορτισμένων με την προώθηση και διάδοση της παράστασης. Τέλος, σημαντική θέση είχαν οι τελικοί αποδέκτες του μηνύματος, οι ίδιοι οι θεατές της παράστασης.

Η επιστημονική ομάδα των συνεργατών του Ε.Κ.Π.Α., στην οποία συμμετείχαν ειδικοί επιστήμονες, καλλιτέχνες του θεάτρου, εκπαιδευτικοί, με ποικίλες ιδιότητες (μεταπτυχιακοί φοιτητές, διδάκτορες κ.ά.) ενεργοποιήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, συνεργάστηκε γόνιμα, αντάλλαξε απόψεις και διαμόρφωσε τα τελικά ερωτηματολόγια, τα οποία μέσω της σχετικής πλατφόρμας που είχε δημιουργήσει ειδικά για το Πρόγραμμα η ερευνητική ομάδα του Δημόκριτου (που είναι και συντονιστής του όλου έργου) διένειμε τα ερωτηματολόγια στους αποδέκτες και συγκέντρωσε τις απαντήσεις.

Για τη συμμετοχή τους σε αυτή τη δράση, ευχαριστώ ιδιαίτερα όλους τους συνεργάτες του Προγράμματος και ιδιαίτερα τους: Σάββα Πατσαλίδη, Τάκη Τζαμαριά και Αλεξία Παπακώστα, ενώ η επεξεργασία των αποτελεσμάτων ανήκει στον Κωνσταντίνο Μαστροθανάση, η συμβολή του οποίου στην επεξεργασία, ολοκλήρωση και δημοσίευση της έρευνας είναι πολύτιμη.

Στις σελίδες που ακολουθούν παρουσιάζονται διεξοδικά τα ερευνητικά ζητούμενα κατά κατηγορία συντελεστών και ακολουθούν τα σχετικά συμπεράσματα, ενώ προτάσσεται μια γενική εισαγωγή στο πολυσύνθετο φαινόμενο της σκηνικής μεταγραφής του δραματικού κειμένου και τις διαδικασίες μεσολάβησης, δια των οποίων ο σύγχρονος θεατής επικοινωνεί με

τα μηνύματα και τις αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος και θεάτρου.

Θόδωρος Γραμματάς
Ομότιμος Καθηγητής Π.Τ.Δ.Ε. – Ε.Κ.Π.Α.
Επιστημονικός Υπεύθυνος της Έρευνας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Επικαιρότητα και διαχρονικότητα των αξιών του αρχαίου δράματος: Προοπτικές και αδιέξοδα μετά τον μοντερνισμό

Αν το αρχαίο δράμα διαθέτει μια τόση και τέτοια αξία, αν η επίδρασή του στη διαμόρφωση του νεότερου παγκόσμιου θεάτρου είναι καθοριστική, αυτό δεν οφείλεται ούτε μόνο στο εύρος και την ποιότητα των διαχρονικών αξιών και παγκόσμιων μηνυμάτων που διαθέτει, ούτε στην αισθητική του αρτιότητα, που το καθιστούν αντιπροσωπευτικό δείγμα «κλασικού» λογοτεχνικού κειμένου. Οφείλεται εξίσου (και ίσως περισσότερο) στη σκηηνική του απόδοση ως ζωντανού θεάματος, σύνθετης δηλαδή καλλιτεχνικής δημιουργίας, μέσα από την οποία πραγματώνεται ο τελικός στόχος: η πρόσληψή του ως βιωματική πραγματικότητα από τη συνείδηση των θεατών που παρευρίσκονται σε συγκεκριμένο χώρο και συμμετέχουν ομοιοπαθητικά στα σκηηνικά δρώμενα, προκειμένου να επιτελεστεί η μορφο-παιδευτική και η ευρύτερα ψυχαγωγική και ψυχο-καθαρτική επικοινωνία τους με τα σκηηνικά διαδραματιζόμενα.

Πώς όμως είναι δυνατό σε μια ανομοιογενή και πληθυσμιακά κατακερματισμένη πλατεία, με κάθε λογής και προέλευσης θεατών, που διαθέτουν διαφορετικές προσληπτικές ικανότητες, κοινωνική συνείδηση,

μορφοπαιδευτικό επίπεδο, εθνο-φυλετικά χαρακτηριστικά, αισθητική εμπειρία, νοοτροπία και ψυχολογία, όπως είναι το κοινό σε μια σημερινή παράσταση σε ένα μεγάλο διεθνές φεστιβάλ θεάτρου (στην Επίδαυρο ή στις Συρακούσες), ή έστω σε ένα μεγάλο καλλιτεχνικό γεγονός, όπως αποτελεί η διεθνής πρεμιέρα μιας παράστασης αρχαίας τραγωδίας ή κωμωδίας, πώς είναι δυνατό να λειτουργήσουν ομοιότροπα τα βασικά ειδιοποιά συστατικά της τραγωδίας και να επέλθει ως τελικό ζητούμενο η «κάθαρση» των θεατών μέσα από τον «φόβο» και τον «έλεο»; Γιατί, η αποστολή της τραγωδίας, η ψυχαναλυτική, ηθική, μεταφυσική και κοινωνιολογική λειτουργία της «κάθαρσης», προϋποθέτουν ένα ομοιογενές κοινό, το οποίο προσλαμβάνει τα σκηνικά μηνύματα και αντιδρά, λίγο-πολύ με παρόμοια συμπεριφορά, προκαλώντας την ανταπόκριση των προσδοκιών του, στις προκλήσεις και τα ερεθίσματα του παραστατικά εκφερόμενου λόγου των ηθοποιών. Αυτή η νέα πραγματικότητα, που διαμορφώνεται σε διεθνές επίπεδο, μέσα από ιστορικο-κοινωνικές καταστάσεις από φιλοσοφικο-ιδεολογικά σχήματα και από οικονομικο-πολιτισμικά δεδομένα, αντιστοιχεί σε έννοιες όπως «πολυπολιτισμικότητα» και «παγκοσμιοποίηση», «ταυτότητα» και «ετερότητα», «διακείμενικότητα» και «αποδομισμός» και συγκροτεί μια καινοφανή κατάσταση που αντιπροσωπεύεται περιγραφικά από τον όρο «μεταμοντερνισμός», όσο ατελέσφορος και αφηρημένος κι αν θεωρηθεί.

Η κατάργηση του ενός και μοναδικού «μητροπολιτικού» κέντρου, από το οποίο εκπορεύεται η πολιτισμική και πολιτιστική «αξία» και η αυτονόμηση της επιμέρους καλλιτεχνικής δημιουργίας, με την ταυτόχρονη αποκατάσταση και ανάδειξη των «εθνικών» πολιτιστικών παραδόσεων, των εθνο-φυλετικών, μειονοτικών και όποιων άλλων ιδιαιτεροτήτων, έβαλε οριστικά τέλος στην

παντοδυναμία και μονοκρατορία του ενός και μοναδικού κέντρου. Η θραυσματική, κατ' αυτό τον τρόπο, δημιουργία, αναδειχεται (τηρουμένων βέβαια των αναλογιών) σε αυτοδύναμη και ισότιμη έκφραση αξιών και μηνυμάτων, που αντιπροσωπεύουν το ίδιο νόημα, αλλά, τηρουμένων των αναλογιών, σε διαφορετικό πλαίσιο αναφοράς. Η ανάπτυξη της πολυπολιτισμικότητας στην κοινωνία και η ουσιαστική και πολυδιάστατη επαφή της Δύσης με την Ανατολή, ξεπέρασε τις στατικές και παραδοσιακές σχέσεις του τύπου «δάνειο» ή «επίδραση» του ενός κόσμου στον άλλο και δημιούργησε μια ολιστική και καθολική αντιμετώπιση του πολιτισμού ως ενιαίας δημιουργίας, ικανής να ανταποκριθεί στις προσδοκίες, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του σύγχρονου ανθρώπου, ανεξάρτητα από εθνο-φυλετική καταγωγή και ταξική προέλευση. Παράλληλα, η σύγχρονη θεωρία του πολιτισμού, της ερμηνείας των κειμένων, της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της ψυχολογίας, δημιούργησαν καινούρια δεδομένα που επιτρέπουν την υποκειμενικότητα και τη διαφορετικότητα, ευνοούν την απομυθοποίηση και τον κριτικό διάλογο του παρόντος προς το παρελθόν, αμφισβητούν τα μέχρι σήμερα θεωρούμενα ως θέσφατα της ανθρώπινης διάνοησης και του πολιτισμού και νομιμοποιούν κάθε «άλλο» λόγο, που συχνά έχει την αίσθηση του «αιρετικού» και του «ανατρεπτικού» για τις μέχρι τώρα καθιερωμένες αξίες.

Η έννοια του «κλασικού» παύει πια να έχει την προγενέστερη αδιαπραγμάτευτη και αδιαμφισβήτητη αξία και νοηματοδοτείται με διαφορετικό τρόπο. Η δημιουργός συνείδηση του συγγραφέα, ως της μοναδικής πηγής εκπόρευσης του νοήματος του έργου και του αποκλειστικά υπεύθυνου για το αποτέλεσμα της παράστασης αμφισβητείται, ενώ το ίδιο το δραματικό κείμενο, ως αυτοδύναμη πηγή σημασίας, επιδέχεται τον κριτικό

λόγο και τη δυνατότητα πολλαπλής ανάγνωσης, που νομιμοποιεί τη διαφορετική ερμηνεία. Το κέντρο βάρους μετατοπίζεται από το δημιουργό και το έργο του, στην προσλαμβάνουσα συνείδηση. Ο θεατής, με τη δική του υποκειμενικότητα, αναδειχεται ως το σημείο αναγωγής και αναφοράς του έργου, ως συγκεκριμένης πια σκηηνικής παράστασης, προϊόν σύνθετης δημιουργικής επενέργειας περισσότερων παραγόντων κειμενικά και εξω-κειμενικά εγγεγραμμένων σε αυτήν. Κατ' αυτό τον τρόπο, για πρώτη φορά στην ιστορία της σκηνοθεσίας και ιδιαίτερα της σκηνοθεσίας αρχαίου δράματος, δημιουργείται μια νέα πραγματικότητα, που διαφοροποιείται ποιοτικά από κάθε άλλη προγενέστερη. Σύμφωνα με αυτήν, το κείμενο και ο λόγος του συγγραφέα, αποτελούν μία, όχι πάντα ούτε υποχρεωτικά την πιο σπουδαία, από τις παραμέτρους που οριοθετούν την παράσταση, όπως η σκηνοθεσία, η υποκριτική και οι άλλοι δευτερογενείς της κώδικες.

Αυτή η «μεταμοντέρνα» συνθήκη, ανοίγει νέες διαστάσεις στη θεατρική έρευνα και δίνει καταπληκτικές προοπτικές στην τέχνη του θεάματος, επιτρέποντας στους σκηνοθέτες να υλοποιήσουν σκέψεις και οραματισμούς, που κατά το παρελθόν ήταν αδιανόητοι, αφού προσέκρουαν στα αδιάρρηκτα όρια του «θεμιτού» και του «δέοντος», διατηρώντας όμως θεωρητικά ανέπαφη την έννοια του «τραγικού» ως ποιοτικού και όχι ποσοτικού μεγέθους που (ως τέτοιο) ξεπερνά τα όρια του χώρου και του χρόνου και αποκτά διατάσεις παγκοσμιοότητας, που βρίσκουν την αναφορικότητα τους ακόμα και σήμερα, κάτω από διαφορετικές συνθήκες και μέσα σε διαφορετικό πλαίσιο. Αν, σύμφωνα με τη γνώμη των υποστηρικτών αυτής της άποψης, το αρχαίο δράμα εξακολουθεί να είναι «κλασικό», «διαχρονικό» και «παγκόσμιο», οφείλει να ανταποκριθεί στις προσλαμβάνουσες του νέου ανομοιογενούς κοινού του. Γι

αυτό, νομιμοποιείται η σύζευξη διαφορετικών ή ακόμη και αντιθετικών φορμαλιστικών στοιχείων, η μίξη ετερογενών πολιτιστικών παραδόσεων και η αξιοποίηση σύγχρονων θεωρητικών δεδομένων, με προέλευση τον αποδομισμό και την ψυχανάλυση, την «ταυτότητα» και την «ετερότητα» στην καλλιτεχνική δημιουργία.

Οι συνέπειες αυτών των δεδομένων, δεν αφήνουν ανέπαφο το ίδιο το δραματικό κείμενο, το οποίο υφίσταται μοιραία νέες αναγνώσεις και προσεγγίσεις, κάτω από το πρίσμα νέων διανοημάτων μεθοδολογικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων του τύπου «διακείμενο» και «μεταθέατρο». Μια τέτοια αντιμετώπιση του αρχαίου δράματος οδηγεί με τη σειρά της σε μια «μετα-ιστορική» θεώρηση, που αποδεσμεύεται από την εξάρτησή της από κάθε ιστορική/πραγματολογική διάσταση του κειμένου προς την εποχή δημιουργίας του και ανάγεται σε επίπεδο καθολικής προσλαμβάνουσας συνείδησης. Το «παρελθόν» των αξιών του αρχαίου δράματος, εγριβωτίζεται στο ζωντανό θέαμα του σκηνικά προβαλλομένου μηνύματος και ανασημασιοδοτείται ως «παρόν» πια του ίδιου τραγικού λόγου. Με τη σημασία αυτή, η τραγωδία, μπορεί εξίσου να λειτουργήσει και για το σημερινό άνθρωπο σε οποιοδήποτε σημείο της γης, με οποιαδήποτε προσωπική ή συλλογική μορφοπαιδευτική εμπειρία, ανεξάρτητα από ειδικούς όρους και συνθήκες «υποδοχής», ενώ αντίστοιχα η κωμωδία να διασιεδάσει το σύγχρονο θεατή ερήμεν των ιστορικά προσδιορισμένων γεγονότων και των προσώπων που ρητά αναφέρονται, ή υπαινίσσονται σε αυτά.

Αυτή η «απο-ιστοριοποίηση», συνιστά συνθήκη του «μεταμοντερνισμού» στη σκηνοθεσία του αρχαίου δράματος, η οποία έχει πια αποδεσμευτεί από τη δημιουργική συνείδηση του συγγραφέα ως του μοναδικού παραγωγού

μηνύματος, έχει εγκαταλείψει την ενδοκειμενική ανάλυση των συστατικών του περιεχομένου και έχει στραφεί προς το θεατή, ως τον απαραίτητο συνδημιουργό του μηνύματος, μέσα από τη διαδικασία σκηνικής μορφοποίησης του κειμένου, ως σύνθετου παραστατικού προϊόντος και όχι ως λογοτεχνικού αναγνώσματος.

Η αρχή έχει γίνει με την αμφισβήτηση της μονοκρατορίας του κειμένου, που οδηγεί σταδιακά στο «θάνατο του συγγραφέα». Οποιοδήποτε δραματικό έργο δεν είναι παρά μόνο το πρόσχημα, ο καμβάς, το έναυσμα, προκειμένου ο σκηνοθέτης να προβάλλει τις δικές του απόψεις και (κατά την κρίση του) να φέρει σε επαφή το σύγχρονο θεατή με το «κλασικό» έργο μιας κατά πολύ ξεπερασμένης εποχής (Κλαδάκη & Μαστροθανάσης, 2022, σ. 39). Η αναγνώριση της αξίας του κειμένου, η διαπίστωση της «κλασικότητάς» του παραμένουν, αν και σχετικοποιούνται. Αλλάζει όμως ο τρόπος αντιμετώπισης η προσέγγιση και η ερμηνεία τους. Ενώ κάποτε έννοιες όπως «σεβασμός» και «δέος», «υψηλά μηνύματα» και «πανανθρώπινο περιεχόμενο», αποτελούσαν τις δεσπόζουσες αρχές με βάση τις οποίες οι σκηνοθέτες προσέγγιζαν το αρχαίο ελληνικό δράμα, σήμερα πια κάτι τέτοιο δεν υφίσταται. Το κείμενο γίνεται ένα από τα πολλά επιμέρους συστατικά της παράστασης που ο σκηνοθέτης χρησιμοποιεί κατά την κρίση του, στο όνομα πάντα του «εκσυγχρονισμού» και της «αναγνωστικής ανταπόκρισης» του κοινού στην πλατεία. Και επειδή το κοινό είναι αυτό που καλά γνωρίζουμε, με το συγκεκριμένο μορφοπαιδευτικό του υπόβαθρο, με τις εποπτικές του προσλαμβάνουσες που έχουν διαμορφωθεί από την τηλεόραση και τη δυναμική της εικόνας μέσα στην κοινωνία του θεάματος, γι' αυτό και η «μεταμοντέρνα» εκδοχή οδηγείται συχνά σε σκόπιμες εκζητήσεις και υπερβολές που καταλήγουν σε

τηλεοπτικοποίηση του σκηνικού θεάματος, που τελικά υποβαθμίζει την έννοια «θέατρο» και την μετατρέπει σε «θέαμα» ευρείας κατανάλωσης.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια η έννοια «τραγωδία» υφίσταται τις συνέπειες της αποδομητικής και εικονοκλαστικής νοοτροπίας που έχει καθιερωθεί γενικότερα. Η όποια «ανατροπή», ή «διαφορετικότητα» δε στοιχειοθετείται (ως όφειλε), με μια αντίστοιχη ανάγνωση του κειμένου, δηλαδή μια πρωτότυπη, ακόμα και ανατρεπτική ερμηνευτική συμβολή στην ανάλυση και κατανόηση κάποιων από τις βασικές παραμέτρους του (χαρακτήρες, συγκρούσεις, σχέσεις, δραματικές καταστάσεις, ιδεολογία). Μια τέτοια ενέργεια θα τεκμηριώνει (στη συνέχεια) την όποια πρωτότυπη, ευρηματική, ευφάνταστη, καινοτόμο, ακόμα και εικονοκλαστική απάντηση στα προκύπτοντα σκηνικά προβλήματα και κατά συνέπεια θα «απαιτούσε» την προέκταση της κλασικής «χωροταξικής ένταξης» («mise en scène») στη διάσταση της «άποψης», προς υλοποίηση του θεωρητικού πλαισίου και της κατ' αυτό τον τρόπο δημιουργημένης «διαφορετικής» ερμηνείας του κειμένου. Αντίθετα καταφεύγει, συχνά, στην εύκολη λύση του εντυπωσιασμού και του εικαστικού εκμαυλισμού, μέσα στους οποίους η «τραγωδία» μοιραία χάνει το περιεχόμενο, το λόγο ύπαρξης και την αιτιώδη σχέση της (ως σημαίνον) με το σημαϊνόμενο της (τις αξίες του αρχαιοελληνικού πολιτισμού), υπονομεύοντας και αλλοιώνοντας τελικά την αξία που (υποτίθεται) ότι αντιπροσωπεύει. Το ίδιο όμως (τηρουμένων των αναλογιών) παρατηρείται και με τα έργα της αριστοφανικής κωμωδίας, η οποία στο όνομα του εύπεπτου, διασκεδαστικού, λαϊνού θεάματος, μετατρέπεται συχνά σε χυδαίο επιθεωρησιακό νούμερο, με αντίστοιχη γλωσσική, νοηματική και πολιτισμική καταβαράθρωση του περιεχομένου της.

Η κατανόηση θεμάτων τέτοιου τύπου, δεν είναι απλή ούτε εύκολη υπόθεση. Απαιτεί γνώση των ιστορικών, κοινωνικών, ιδεολογικών, αισθητικών και γενικότερα πολιτισμικών δεδομένων της εποχής στην οποία αναφερόμαστε, όπως επίσης της ιδιαιτερότητας του κάθε δημιουργού, των ψυχο-πνευματικών χαρακτηριστικών και των επιδράσεων που είχε δεχθεί, προκειμένου να συγκροτήσει την «άποψη» του για την πραγμάτωση του στόχου που επιδιώκει. Τέλος, προϋποθέτει ευρύτερη αντίληψη της κοινωνικής ψυχολογίας, της νοοτροπίας, των προσδοκιών και αναμονών του κοινού στο οποίο το συγκεκριμένο θέαμα απευθύνεται, της σχετικής προ υπάρχουσας εμπειρίας, αλλά και της ευρύτερης αντιμετώπισης του παρελθόντος, από το παρόν. Απαιτεί δηλαδή τον κριτικό, επιστημονικό λόγο του ερευνητή, σε συνδυασμό όμως με τις απόψεις και τις θέσεις των ίδιων των δημιουργών του σκηνικού θεάματος (σκηνοθετών, ηθοποιών, εικαστικών καλλιτεχνών), οι οποίοι μπορούν να παρουσιάσουν τις προσωπικές συνειδητές ή λανθάνουσες επιλογές τους, προκειμένου να οδηγηθούν στη δημιουργία του συγκεκριμένου αποτελέσματος. Επιπλέον όμως, μια παρόμοια ολιστική μελέτη για την πρόσληψη της παράστασης αρχαίου δράματος, θα απαιτούσε να συνηγορηθεί και η άποψη των «φύσει» ειδικών και αρμοδίων για την κρίση και αξιολόγησή της, των θεατρικών κριτικών. Τέλος, για την ολοκλήρωση μιας παρόμοιας έρευνας, θα ήταν απαραίτητη η κατάθεση και η προσωπική μαρτυρία των αποδεικτών του σκηνικού θεάματος, δηλαδή των ίδιων των θεατών. Η συνισταμένη όλων αυτών των παραμέτρων και η σύγκριση και ο συσχετισμός των επιμέρους απόψεων τους, θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα αποτέλεσμα με πολλά εχέγγυα αντικειμενικότητας για την αξιολόγηση του παρόντος των αξιών του αρχαίου δράματος στη σημερινή εποχή. Αυτός

ακριβώς είναι ο στόχος της παρούσας έρευνας, η οποία αναπτύσσεται στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος VAST-HORIZON 2020 (Values across Space and Time). Μέσα στα πλαίσια του δημιουργήθηκαν ερωτηματολόγια, τα οποία απευθύνθηκαν προς συμπλήρωση από τους επιμέρους καλλιτεχνικούς συντελεστές της παράστασης, ζητώντας τους να καταθέσουν τις προσωπικές τους απόψεις σχετικά με την υποδοχή του σκηνηκού τους θεάματος από το θεατρικό κοινό. Γιατί η σκηνοθεσία δεν είναι παρά μια διαδικασία μορφοποίησης του τύπου «εικονική πραγματικότητα», μια απόπειρα δηλαδή ανασυγκρότησης ενός κόσμου που δεν υπάρχει πια, ενώ η γνώση μας γι' αυτόν είναι θραυσματική, υποκειμενική και περιορισμένη. Ο σκηνοθέτης καλείται να γίνει «γεφυροποιός», ώστε μέσα από τη συγκεκριμένη σκηνική εικονοποίηση του έργου, να επιτρέψει την απρόσκοπτη επικοινωνία του θεατή με τα μηνύματα που εκπορεύονται σκηνικά, καταλήγοντας, κάποτε, να γίνει συνδημιουργός του έργου και υποκαθιστώντας ακόμα και τον ίδιο το συγγραφέα.

Όποια λοιπόν απόπειρα σκηνικής ερμηνείας κι αν επιχειρείται (ιδιαίτερα για ένα «κλασικό» κείμενο παλιότερης εποχής, για την οποία ελάχιστα θεατρικά «realia» διαθέτουμε), σε κάποιο βαθμό χαρακτηρίζεται από «ουτοπικά» συστατικά, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν ακόμα και «αυθαίρετα», με τα οποία ο συγκεκριμένος σκηνοθέτης επιχειρεί να καταστήσει «οικείο» στο θεατή το «φύσει ανοίκειο» της αναπαριστώμενης δράσης. Αυτή η υποκειμενική (ούτως ή άλλως) αντιμετώπιση του δραματικού έργου, διευρύνεται, όσο μεγεθύνεται η απόσταση μεταξύ του «χρόνου παραγωγής» και του «χρόνου πρόσληψης» του δραματικού κειμένου, η οποία καθιστά δυσπρόσιτη και δυσνόητη για τις δυνατότητες του σύγχρονου κοινού

την πραγματικότητα εκείνης της απόμακρης εποχής.

Στην προσπάθειά του να μειώσει την χρονική απόσταση και να συμβάλει στην επικοινωνία του θεατή με το θέαμα, ο σκηνοθέτης αξιοποιεί τον πλούτο των ιστορικών στοιχείων, των φιλολογικών ευρημάτων, των θεωρητικών δεδομένων, τη συσσωρευμένη γνώση και εμπειρία που η μακρόχρονη αρχαιολογία της γνώσης έχει προσκομίσει στη σύγχρονη (γι' αυτόν αλλά και για το θεατή) έρευνα. Παράλληλα όμως, στηρίζεται στο προσωπικό του ταλέντο, στον ψυχισμό και την ιδεολογία του, που ως φίλτρα διηθούν το πρωτογενές υλικό του αρχαίου κειμένου και καθιστούν προσληπτή και αποδεκτή τη ζωντανή εκφορά του λόγου, τη σκηνική αναπαράσταση της δράσης και ευνοούν τη συμμετοχικότητα των θεατών, ως απαραίβατη συνθήκη επικοινωνίας της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ σκηνής και πλατείας. Το ίδιο όμως γίνεται και από τους ηθοποιούς και τους άλλους καλλιτεχνικούς συντελεστές της παράστασης, οι οποίοι με τη σειρά τους, μέσα από μια διαδικασία συνειδητών ή /και ασυνειδητών επιλογών (ανάμεσα στους οποίους η μνημονική ανάκληση εμπειριών του παρελθόντος διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο), οδηγούνται στη δημιουργία μιας συγκεκριμένης προσέγγισης στο ρόλο και τη γενικότερη συμμετοχή τους στο συλλογικό αποτέλεσμα της παράστασης.

Δεν ήταν όμως πάντα έτσι. Όταν στα μέσα της δεκαετίας του '70 και λίγο αργότερα στη δεκαετία του '80 άνθρωποι του θεάτρου όπως ο Richard Schechner και ο Eugenio Barba, ο Peter Brook και η Ariane Mnouchkine, ο Tadashi Suzuki και ο Bob Wilson, ο Peter Stein, ο Romeo Castellucci και ο Lee Breuer, θεατρικά σχήματα όπως το *La mama*, το θέατρο *Odin* και το *Leaving Theatre* κάτω από τις επιδράσεις της σημειολογίας και κοινωνιολογίας

του θεάτρου, της θεατρικής ανθρωπολογίας και της ψυχανάλυσης, των πολιτισμικών σπουδών και της επικοινωνιολογίας, άρχισαν να επαναπροσδιορίζουν το νόημα και το περιεχόμενο της θεατρικής παράστασης, να ξεφεύγουν από τα περιοριστικά όρια του κειμένου. Το ίδιο όμως γίνεται και από τους ηθοποιούς και τους άλλους καλλιτεχνικούς συντελεστές της παράστασης, που διεκδικούν και προβάλλουν νέα πρότυπα σκηνικής έκφρασης, όπως ο πολλαπλασιασμός και από -πολλαπλασιασμός του θεατρικού ρόλου, η αποδόμηση του χώρου και του προσώπου, η σωματικότητα της υποκριτικής, η πολυεθνική παράσταση, η μίξη των υποκριτικών κωδίκων και η αξιοποίηση «διαφορετικών» θεατρικών χώρων. Με όλα αυτά, μια καινούρια προοπτική διαγράφεται για το θέατρο και μια νέα αντιμετώπιση της αρχαίας τραγωδίας καθιερώνεται διεθνώς. Το ανανεωτικό αυτό πνεύμα έρχεται σαρωτικά να διαγράψει κάθε μέχρι τότε νομιζόμενη «αξία» στη σκηνοθεσία και να προτείνει κάτι το διαφορετικό και το καινούριο, που έβρισκε ανταπόκριση στη συνείδηση του θεατρόφιλου κοινού. Υποκριτικοί κώδικες του θεάτρου Noh συνδέονται με τεχνικές του Stanislavsky και μπρεχτικά στοιχεία εμπλουτίζουν τις καθιερωμένες τεχνικές του σωματικού θεάτρου. Μορφές έκφρασης όπως η performance και το χοροθέατρο, γίνονται εξίσου αποδεκτά όπως κλασικοί και παραδοσιακοί τρόποι σκηνικής ερμηνείας του έργου, είτε πρόκειται για αρχαίο δράμα, είτε για θέατρο του παραλόγου. Εικαστικά στοιχεία, μουσική παισίωση, παραστατικά δεδομένα δια και πολυπολιτισμικής προέλευσης συνυπάρχουν άλλοτε παρατακτικά και άλλοτε συνδυαστικά, σε ένα διάλογο των πολιτισμών που, παρ' όλες τις όποιες επιφυλάξεις έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί, ενοποιεί το χώρο και το χρόνο μέσα από την καλλιτεχνική έμπνευση και δημιουργία. Η έννοια του «κλασικού»

αναγνωρίζεται ως ειδοποιό γνώρισμα του αρχαίου δράματος. Ενώ όμως διαπιστώνεται εξίσου η αναγκαιότητα προσαρμογής του στις νέες συνθήκες, οι σύγχρονοι σκηνοθέτες παραμένουν πιστοί θιασώτες της αποκλειστικότητας στην ερμηνεία του αρχαίου δράματος, στο αδιαμφισβήτητο της αξίας και της αναφορικότητας του στο σύγχρονο κόσμο, στην αναγκαιότητα τήρησης κάποιων αρχών και συνθηκών, προκειμένου ο λόγος των αρχαίων δραματικών συγγραφέων, να γίνει προσληπτός από το θεατή της μοντέρνας εποχής. Το κείμενο παραμένει το αναντίρρητο σημείο αναφοράς της παράστασης, η μοναδική πηγή εκπόρευσης του νοήματος. Ο λόγος του συγγραφέα υπηρετείται περισσότερο ή λιγότερο πιστά και «αναδεικνύεται» ποικιλότροπα, ανάλογα με τις συγκεκριμένες επιλογές του σκηνοθέτη. Το αρχαίο δράμα αντιμετωπίζεται με σεβασμό, αλλά όχι πια με «δέος», ως ιστορικό-πολιτισμικό δημιούργημα που, για να διατηρήσει τη διαχρονικότητά του, οφείλει να ανανεωθεί μορφολογικά, προκειμένου να ανταποκριθεί στα σύγχρονα δεδομένα και τις συνθήκες πρόσληψής του από τους θεατές. Η τυποποιημένη υποκριτική των ηθοποιών και το «βέμιο» παίξιμο στην κινησιολογία, καταργούνται και η παρουσία του χορού αξιοποιείται με διαφορετικό τρόπο. Η εικαστική και μουσική πλαισίωση της παράστασης ανανεώνεται εντελώς, με την εισαγωγή νέων, σύγχρονων αισθητικών στοιχείων, που είναι πολύ πιο οικεία στο θεατή, από ότι τα υποτιθέμενα πιστά αρχαιοελληνικά ενδυματολογικά αντίγραφα. Καθ'αυτό τον τρόπο, προκύπτουν αναθεωρήσεις, των υποκριτικών κωδίκων, δομικές αναπροσαρμογές της δράσης, που επιφέρουν μια ριζική ανανέωση της εικαστικής πλαισίωσης και ένα γενικότερο εκσυγχρονισμό του σκηνικού θεάματος, μέσα στα πλαίσια μιας «αναπαλαίωσης» του αρχαιολογικής φύσης πολιτιστικού προϊόντος, μιας

αναπροσαρμογής του στις απαιτήσεις, τις προσδοκίες και τα ενδιαφέροντα του σύγχρονου, «μοντέρνου» θεατή, άλλοτε με περισσότερη και άλλοτε με λιγότερη διάθεση ανατροπής και αμφισβήτησης των βασιικών δομικών συστατικών που συνιστούν την ουσία και την αξία του αρχαίου δράματος.

Για μια όμως ακόμα φορά, διαπιστώνεται ότι, ενώ οι σκηνοθέτες του σύγχρονου θεάτρου αν και διατείνονται άμεσα ή έμμεσα ότι, για πρώτη φορά διέφυγαν από το δίλημμα της παράστασης ή αναπαράστασης του αρχαίου κόσμου, μέσα από τη σκηνική ερμηνεία του δράματος που επιχειρούν, εγκαταλείποντας κάθε συνειδητή πρόθεση για «προσομοίωση» των συνθηκών της αρχαιότητας στα δεδομένα του σύγχρονου κόσμου και αφήνοντας κατά μέρος κάθε απόπειρα «κλασικής», ή ακόμα και «μοντέρνας» σκηνικής ερμηνείας του αρχαίου δράματος, τελικά οδηγούνται στο ίδιο αποτέλεσμα από διαφορετική οδό. Για μια ακόμα φορά, η σκηνοθεσία αποκαλύπτει τον ουτοπικό χαρακτήρα της αφού και πάλι, με αυτή την «μεταμοντέρνα» (ή όπως αλλιώς ονομαστεί) εκδοχή της, δεν αποτελεί παρά αποκλήμα της φαντασίας του συγκεκριμένου καλλιτέχνη, προϊόν μιας αυθαίρετης και υποκειμενικής άποψης για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να υπάρξει και να λειτουργήσει το «κλασικό» κείμενο σε μια εποχή που αρνείται την αξία της ίδιας της έννοιας. Ως τέτοια, η σύλληψη του αρχαιοελληνικού δράματος μέσα στις συνθήκες του σύγχρονου κόσμου μπορεί, ενδεχομένως, να διατηρεί την «κλασικότητά» της αφού μπορεί να αναγνωσθεί και να αποκωδικοποιηθεί ποικιλότροπα από την ατομική συνείδηση του επιμέρους θεατή. Αυτό όμως δεν έχει πια τίποτα να κάνει με τη μέχρι τώρα εικόνα που η ιστορία της σκηνοθεσίας είχε καθιερώσει για τα αρχετυπικά κείμενα και τις εμβληματικές παραστάσεις του αρχαίου δράματος. Πολύ περισσότερο, δεν έχει (συχνά)

καμιά αναφορά στον πλούτο και το μεγαλείο του δραματικού κειμένου, τα οποία ανενδοίαστα μεταμορφώνει σκηνικά, προς χάριν (δήθεν) της πρόσληψής του από το σύγχρονο θεατή.

Παρ' όλη όμως την απαισιόδοξη αντιμετώπιση του θέματος, μια νότα αισιοδοξίας μπορεί να διαλάθει και μια νέα προοπτική ενός «μετα-μεταμοντερνισμού» μπορεί να στοιχειοθετηθεί, διαγράφοντας αινιγματικά το μυστικό της διαχρονικότητας και της παγκοσμιότητας του αρχαίου δράματος. Όπως συμβαίνει πάντα στην ταραγμένη εξελικτική πορεία του πολιτισμού, είτε με διαλεκτικό, είτε με άλλο υπερβατικό τρόπο, στο τέλος εγγράφεται πάντα μια νέα αρχή. Ας ελπίσουμε ότι αυτό συμβαίνει και στη σύγχρονη σκηνοθεσία του αρχαίου δράματος.

ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ

Οριοθέτηση της έρευνας

Στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος Horizon 2020 (No 101004949) με τίτλο «*Values Across Space and Time*» (VAST), η συμμετοχή του Πανεπιστημίου Αθηνών συνίσταται στην μελέτη και ανάδειξη των ανθρωπιστικών αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος και θεάτρου («*Ancient Greek Drama and Theatre Values Across Space and Time*») και δι' αυτού του ευρωπαϊκού πολιτισμού στο σύνολό του. Η έρευνα αναπτύχθηκε σε δύο φάσεις. Στην πρώτη, με επίκεντρο την ανάλυση των έργων του αρχαίου δράματος και τον εντοπισμό των αξιών που εμπεριέχονται σε αυτό, επιχειρήθηκε η χαρτογράφηση και ο υπομνηματισμός των ίδιων των κειμένων, άρα και του εγγεγραμμένου σε αυτά λόγου των συγγραφέων («*παρελθόν των αξιών*»). Στη δεύτερη, που αποτελεί ακριβώς το αντικείμενο της παρούσας έρευνας, το ενδιαφέρον εστιάστηκε στην πρόσληψη των αξιών από το σύγχρονο θεατή δια της παράστασης και των διαδικασιών μεσολάβησης που συντελούνται, με ιδιαίτερη έμφαση σε εκείνες που θεωρούνται θεμελιώδεις για τη δημιουργία της συνείδησης του σύγχρονου Ευρωπαίου πολίτη (Μαστροθανάσης & Γραμματάς, 2023, σ. 171), προκειμένου να ολοκληρωθεί

η ζωντανή επικοινωνία με το σκηνικό θέαμα («παρόν των αξιών»). Συγκεκριμένα εξετάζεται ο τρόπος δια του οποίου οι αξίες αυτές επανεγγράφονται σε παροντικό χρόνο και χώρο, μέσω της θεατρικής παράστασης. Αναλύεται η οικειοποίηση ή /και μεταγραφή των κειμένων δια της σκηνοθετικής άποψης και σχολιάζεται η δημιουργία νέων νοημάτων μέσω των υποκριτικών, εικαστικών και λοιπών αισθητικών κωδίκων (Mastrothanas & Grammatas, 2022· Parakosta, 2022). Αναζητείται η άποψη των ίδιων των καλλιτεχνικών συντελεστών του σκηνικού θεάματος, μέσα από ερωτηματολόγια ειδικά διατυπωμένα κατά περίπτωση, ώστε να καταδειχθεί η προσωπική συμμετοχή του καθενός στη σκηνική μεταγραφή του κειμένου, άρα να γίνει κατανοητή η μετατροπή των αξιών του αρχαίου δράματος από μουσειακά εικθματα μοναδικής αξίας, σε ζωντανές έννοιες άμεσης αναφορικότητας στο σύγχρονο θεατή. Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα έρευνα συνιστά συμβολή στην μελέτη της πρόσληψης του αρχαίου δράματος, επιπροσθέτως του συνήθους θεωρητικού λόγου, αφού περιλαμβάνει την μαρτυρία των ίδιων των παραγωγών/σκηνικών συντελεστών (σκηνοθετών, ηθοποιών, εικαστικών δημιουργών και λοιπών παραγόντων του σκηνικού θεάματος), των διαμεσολαβητών στην επικοινωνία του κοινού με την παράσταση (μεταφραστών, θεατρικών κριτικών, υπευθύνων παραγωγής και προώθησης του θεάματος), αλλά και των τελικών αποδεκτών του καλλιτεχνικού αποτελέσματος, των θεατών που εμπλέκονται με την πρόσληψη της παράστασης.

Σκοπός και επιμέρους στόχοι

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει τη σημασία του αρχαίου

ελληνικού δράματος και των παραστάσεων του στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης και της υποδοχής των ανθρωπιστικών αξιών από το σύγχρονο κοινό των πολιτών-θεατών. Να αναζητήσει δηλαδή την έννοια του «αλασιού» και τον τρόπο δια του οποίου αυτό εξακολουθεί να εμφανίζεται στις σύγχρονες παραστάσεις αρχαίου δράματος, οι οποίες συχνά απομακρύνονται κατά πολύ από τις μέχρι τώρα παραδεδομένες και γενικά αποδεικτές σκηνικές προσεγγίσεις, οδηγώντας σε μια διασκευή, αποδόμηση, ή/και αναπροσαρμογή των παραμέτρων του κειμένου.

Συγκεκριμένα αποσκοπεί στη διερεύνηση των απόψεων των σκηνοθετών, ηθοποιών και λοιπών συντελεστών των θεατρικών παραστάσεων, όπως μεταφραστών αρχαίου δράματος, θεατρικών κριτικών, υπευθύνων παραγωγής αλλά και προώθησης του θεάματος και τελικά των ίδιων των θεατών, σχετικά με τη σημασία και την αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος, το ρόλο του στην ανάπτυξη των ανθρωπιστικών ιδεωδών και στον τρόπο με τον οποίο το θέατρο γενικότερα μπορεί να προάγει και να καλλιεργεί αξίες στο σύγχρονο κοινό. Με τη διερεύνηση των προοπτικών των εμπλεκόμενων παραγόντων στην έρευνα, η μελέτη έχει ως στόχο επιπλέον να συμβάλει στη συνεχιζόμενη συζήτηση σχετικά με τη σημασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και τον ρόλο της στη διαμόρφωση της πολιτιστικής συνείδησης των σύγχρονων θεατών.

Οι επιμέρους στόχοι της είναι οι εξής:

- Η κατανόηση του βαθμού συμμετοχής των επιμέρους καλλιτεχνικών συντελεστών της παράστασης στη σκηνική μεταφορά των αξιών του αρχαίου δράματος.

- Η επισήμανση των παραγόντων μεσολάβησης, δια των οποίων ο θεατής γίνεται συμμετέχων της δράσης των έργων που παρακολουθεί ως παράσταση και αποδέκτης των εξ' αυτών εκπορευομένων μηνυμάτων.
- Η διερεύνηση των αξιών του αρχαίου δράματος και του τρόπου δια του οποίου αυτές βρίσκουν ανταπόκριση στο σύγχρονο κοινό.
- Η ανάδειξη του ρόλου της σκηνοθεσίας ως βασικής συνισταμένης στην αποτίμηση του τελικά προσφερόμενου σκηνικού αποτελέσματος.
- Οι διαδικασίες ανανέωσης και εκσυγχρονισμού των αξιών του αρχαίου δράματος και η κατανόηση της αναγκαιότητας για μια διαφορετική ανάγνωση του «κλασικού», μέσα στο πλαίσιο του σύγχρονου κόσμου.
- Ο εντοπισμός των προκλήσεων και των ευκαιριών που δημιουργούνται για τη διατήρηση και τη μετάδοση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς που σχετίζεται με το αρχαίο ελληνικό δράμα.
- Η αναζήτηση του αν και κατά πόσο οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να υπάρχουν αυτούσιες σήμερα, ή πρέπει να εκσυγχρονιστούν και να αναθεωρηθούν προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες του σύγχρονου κοινού.
- Σε παρόμοια περίπτωση, κατά πόσο μια παράσταση τέτοιου τύπου οδηγεί σε αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων, ή αντίθετα σε μια αναθεώρηση του αρχικού τους νοήματος και

αναπροσαρμογή του στα δεδομένα και τις ανάγκες του σύγχρονου κόσμου.

- Ο προβληματισμός για το αν ο σύγχρονος άνθρωπος εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τις ίδιες ή παρόμοιες καταστάσεις και διλήμματα με αυτά των ηρώων του αρχαίου δράματος, ώστε να τον ενδιαφέρουν και να τον αφορούν εξίσου όπως και κατά το παρελθόν, ή έχει κατά πολύ απομακρυνθεί, με αποτέλεσμα να προκύπτει η αναγκαιότητα για ένα ειςυγχρονισμό και μια επικαιροποίηση των μηνυμάτων του.
- Σε τι συνίσταται η «διαχρονικότητα» και η «παγκοσμιοότητα» των μηνυμάτων του αρχαίου δράματος και αν και κατά πόσο αυτά εξακολουθούν να ισχύουν και σήμερα.
- Ποιες οι προκλήσεις και οι δυσκολίες στην κατάθεση μιας προσωπικής πρωτότυπης άποψης για τη σκηνική ερμηνεία του αρχαίου δράματος από τους δημιουργούς του θεάματος, με δεδομένη τη συχνότητα με την οποία παρόμοιες απόπειρες διατυπώνονται συνεχώς.
- Με ποια κριτήρια οι θεατές επιλέγουν τις παραστάσεις αρχαίου δράματος τις οποίες θα παρακολουθήσουν.

Συμμετέχοντες

Στην έρευνα επιλέχθηκαν μέσω σκόπιμης δειγματοληψίας συνολικά 84 άτομα τα οποία εκδήλωσαν σχετικό ενδιαφέρον . Κατά την Mason (2017) η σκόπιμη δειγματοληψία είναι η διαδικασία που αφορά στην επιλογή κατηγοριών ή ομάδων προς μελέτη με κριτήριο την καταλληλότητα τους σε σχέση με το

αναλυτικό πλαίσιο και τα ερευνητικά ερωτήματα για τη δόμηση ενός δείγματος (που αποκαλείται ομάδα μελέτης) σημαντικού από θεωρητικής άποψης ακριβώς επειδή αυτό συγκεντρώνει ορισμένα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ή κριτήρια που διευκολύνουν τον έλεγχο και την ανάπτυξη της θεωρίας και της επεξήγησης στην οποία στοχεύει. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το δείγμα των συμμετεχόντων στη μελέτη ήταν ποικιλόμορφο όσον αφορά τους ρόλους τους στη θεατρική κοινότητα, με 12 σκηνοθέτες, 17 ηθοποιούς και θεατρικούς καλλιτέχνες, 2 μεταφραστές αρχαίου ελληνικού δράματος, 1 υπεύθυνο παραγωγής και 7 κριτικούς θεάτρου. Επιπλέον, το δείγμα περιλάμβανε 45 θεατές παραστάσεων αρχαίου ελληνικού δράματος, με μια μέση ηλικία τα 41,83 έτη (τ.α. = 12,42 έτη). Από τους 45 θεατές οι 15 ήταν άνδρες και οι 30 γυναίκες, γεγονός που αντικατοπτρίζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των γυναικών σε θεατρικές εκδηλώσεις αρχαίου ελληνικού δράματος. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων κατοικούσε σε μεγάλες πόλεις (>100.000 κάτοικοι).

Η ποικιλομορφία του δείγματος όσον αφορά τους ρόλους τους στη θεατρική κοινότητα και τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά παρέχει ένα πλούσιο και πολύτιμο σύνολο δεδομένων για τη μελέτη. Αυτό επέτρεψε για μια ολοκληρωμένη και πολύπλευρη ανάλυση των στάσεων και των απόψεων των σύγχρονων εμπλεκομένων απέναντι στις παραστάσεις αρχαίου ελληνικού δράματος και μια βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το θέατρο μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της κοινωνικής ευαισθητοποίησης των πολιτών και των θεατών. Το μέγεθος του δείγματος των 84 συμμετεχόντων μπορεί να θεωρηθεί σχετικά μικρό, ιδίως δεδομένων των διαφορετικών ρόλων των συμμετεχόντων στη θεατρική κοινότητα. Ωστόσο, η χρήση της σκόπιμης

δειγματοληψίας και η σε βάθος ποιοτική διερεύνηση των στάσεων και των απόψεων των συμμετεχόντων παρέχει μια πολύτιμη συμβολή στον τομέα των θεατρικών σπουδών, ιδίως όσον αφορά τον αντίκτυπο του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σύγχρονο θέατρο και την κοινωνία.

Ερευνητικός σχεδιασμός

Από τις υπάρχουσες ποιοτικές ερευνητικές προσεγγίσεις επιλέχθηκε η αξιοποίηση των μεθοδολογικών αρχών της Φαινομενολογίας, με σκοπό να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν τεθεί (Cohen κ.ά., 2017). Στόχος της φαινομενολογικής έρευνας είναι να κατανοηθεί η ουσία ή το νόημα μιας εμπειρίας ή ενός φαινομένου όπως αυτό βιώνεται από τα άτομα, τονίζοντας ουσιαστικά τη σημασία της διερεύνησης των «υποκειμενικών εμπειριών» των ατόμων. Ο όρος «υποκειμενική εμπειρία» χρησιμοποιείται για να περιγράψει τους εσωτερικούς και προκατειλημμένους προβληματισμούς ενός ατόμου σχετικά με το περιβάλλον του. Είναι κάτι που συμβαίνει μέσα σε ένα άτομο και εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά, τις πεποιθήσεις και τις εμπειρίες ζωής που αυτό διαμορφώνει. Υπό αυτή την έννοια, ο σκοπός της φαινομενολογικής έρευνας είναι να κατανοήσει σε βάθος τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και κατανοούν το περιβάλλον τους.

Με την υιοθέτηση αυτού του μεθοδολογικού πλαισίου, η μελέτη είχε ως στόχο να εμβαθύνει στην ουσία και το νόημα του αρχαίου ελληνικού δράματος, όπως το βιώνουν οι σκηνοθέτες, οι ηθοποιοί, οι μεταφραστές, οι κριτικοί θεάτρου, οι υπεύθυνοι παραγωγής της παράστασης και οι σύγχρονοι θεατές. Η αξιοποίηση της συγκεκριμένης μεθόδου διευκόλυνε την ολοκληρωμένη και σε βάθος εξέταση της σημασίας και της αξίας του αρχαίου

ελληνικού δράματος, ενώ ανέδειξε τον ρόλο του στην ανάπτυξη ανθρωπιστικών ιδεωδών και την προώθηση των αντίστοιχων αξιών στη σύγχρονη κοινωνία. Με τη χρήση αυτής της μεθοδολογικής προσέγγισης, η έρευνα κατάφερε να συλλάβει την ουσία του αρχαίου ελληνικού δράματος, όπως το βιώνουν και το κατανοούν όσοι εμπλέκονται στην παραγωγή και την πρόσληψή του, συμβάλλοντας στην ολοκληρωμένη κατανόηση της συνεχιζόμενης σημασίας και σπουδαιότητάς του.

Εργαλεία έρευνας

Τα ερωτηματολόγια αποτελούν πολύτιμο εργαλείο στην ποιοτική έρευνα, επιτρέποντας τη συλλογή μεγάλου όγκου δεδομένων, παρέχοντας για την περίπτωση μας μια αποχρώσα κατανόηση του ρόλου και της σημασίας του θεάτρου στην προώθηση και καλλιέργεια αξιών. Κατά συνέπεια, ως εργαλείο για την έρευνα αξιοποιήθηκαν ερωτηματολόγια ανοιχτών και κλειστών ερωτήσεων ειδικά διαμορφωμένων ως προς τη θεματική και τη στόχευσή τους ανά ομάδα μελέτης. Αυτά διαμοιράστηκαν με ηλεκτρονικό τρόπο στους συμμετέχοντες της έρευνας μετά από ειδήλωση ενδιαφέροντος από τους ίδιους για να λάβουν μέρος σε αυτήν. Αυτή η μέθοδος διανομής εξασφάλισε αποτελεσματικότητα και ευκολία, επιτρέποντας ευρύτερη εμβέλεια και αυξάνοντας την πιθανότητα απόκτησης ποικίλων προοπτικών.

Για να δημιουργηθεί ένα κοινό υπόβαθρο μεταξύ όλων των συμμετεχόντων, στο κάθε ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκε μια σειρά κοινών συγκεκριμένων ερωτήσεων. Οι ερωτήσεις αυτές τέθηκαν σε όλες τις ομάδες μελέτης. Απευθύνοντας αυτές τις ερωτήσεις σε όλους τους συμμετέχοντες, η μελέτη επεδίωξε να αποκτήσει μια ενιαία κατανόηση των ενδιαφερόντων, των

προσδοκιών και των συνολικών προοπτικών τους σχετικά με το θέατρο και την απόδοση του αρχαίου δράματος στο σήμερα.

Επιπλέον, το κάθε ερωτηματολόγιο περιλάμβανε και συγκεκριμένες ερωτήσεις που ήταν προσαρμοσμένες για τους επιμέρους δημιουργούς της παράστασης, αλλά και τους μεταφραστές, τους θεατρικούς κριτικούς και τελικά τους θεατές. Οι ερωτήσεις αυτές αποσκοπούσαν στο να εμβαθύνουν στα συγκεκριμένα κριτήρια, τις εκτιμήσεις και τις επιλογές που διαμορφώνουν την τελική αντίληψη και υποδοχή της θεατρικής παράστασης. Θέτοντας στοχευμένες ερωτήσεις, η έρευνα αποσκοπούσε στην αποκάλυψη των απόψεων και των παραγόντων που επηρεάζουν στάσεις και τις διάφορες προοπτικές που έχει η κάθε ομάδα ενδιαφερομένων ξεχωριστά.

Χρησιμοποιώντας τα συγκεκριμένα ερωτηματολόγια ως εργαλείο της έρευνας, η έρευνα συγκέντρωσε πλήθος από πολύτιμα δεδομένα, που αποτύπωσαν την πολυδιάστατη φύση του θεάτρου στη διαμόρφωση του αποτελέσματος της πρόσληψης της θεατρικής παράστασης και στην προώθηση και καλλιέργεια αξιών (Βλ. Παράρτημα).

Αναλύσεις

Μετά τη συλλογή των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων από την ερευνητική ομάδα ακολούθησε η εισαγωγή του περιεχομένου τους στο λογισμικό ανάλυσης και επεξεργασίας ποιοτικών δεδομένων ATLAS.ti, με σκοπό την περαιτέρω επεξεργασία τους (Μπράιλας, 2015). Την εισαγωγή των απαντήσεων που περιείχαν τα ερωτηματολόγια ανά ομάδα μελέτης στο λογισμικό ανάλυσης ακολούθησε η ηλεκτρονική κωδικοποίηση των δεδομένων και η ανάδειξη των κατηγοριών και των ιδιοτήτων τους δια μέσω

ανάλυσης περιεχομένου (Μαστροθανάσης & Κλαδάκη, 2021, σσ. 151–157· Τσιώλης, 2016).

Εντοπίστηκαν σημαντικές λέξεις ή φράσεις μέσα στα λεκτικά δεδομένα (θεματική κωδικοποίηση), οι οποίες υποδείκνυαν τις έννοιες που αναδύονταν από το λεκτικό υλικό προκειμένου αυτές να ονομαστούν κατάλληλα με κωδικούς (codes). Για κάθε κωδικό αποδόθηκε μια ετικέτα η οποία χρησιμοποιήθηκε καθαρά για τεχνικούς λόγους καθώς διευκόλυνε τη διαδικασία εντοπισμού των κωδικών στο λεκτικό υλικό.

Τέλος σημειώνεται ότι ακολούθησε η ποσοτικοποίηση των αναφορών, προκειμένου να επιτραπεί ο υπολογισμός των συχνοτήτων εμφάνισης (N) και των ποσοστών επικράτησης (N%) ανά κατηγορία των παραπάνω (Miles & Huberman, 1994). Συνολικά αναδείχθηκαν από το περιεχόμενο των ερωτηματολογίων του συνόλου των συμμετεχόντων στη μελέτη 1.390 αναφορές, οι οποίοι εντάχθηκαν σε 270 κωδικούς που αφορούσαν 85 θεματικές.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκηνοθέτες

Την πρώτη και πιο σημαντική παράμετρο στη σκηνική μεταγραφή του δραματικού κειμένου και κατ' επέκταση στην πρόσληψη των μηνυμάτων του έργου από το θεατή που παρακολουθεί την παράσταση, αποτελεί ο σκηνοθέτης και η σκηνοθεσία (Sidiropoulou, 2011). Γι αυτό και τα ερωτηματολόγια που υπεβλήθησαν προς συμπλήρωση από τους επιμέρους συντελεστές της παράστασης, ξεκινούν από αυτούς.

Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης όσον αφορά την ανάλυση των λεκτικών δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των σκηνοθετών που συμμετείχαν στη μελέτη.

Απόψεις σκηνοθετών σχετικά με τις αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στις αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων σκηνοθετών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 109 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 35 κωδικούς που αφορούσαν 5 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 1.

Πίνακας 1. Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Αξίες που εμφανίζονται στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος	Δημοκρατία	7	11,9
	Ελευθερία	6	10,2
	Αλτρουισμός	5	8,5
	Δικαιοσύνη	4	6,8
	Κράτος δικαίου	4	6,8
	Μετριοφροσύνη	4	6,8
	Συνύπαρξη/ αποδοχή του διαφορετικού	4	6,8
	Σχέση ανθρώπου με το θείο	4	6,8
	Αντίσταση σε μία καταχρηστική εξουσία	3	5,1
	Αξία ανθρώπινης ζωής	2	3,4
	Αντιπολεμικές αξίες	2	3,4
	Αυτοπραγμάτωση	2	3,4
	Διατήρηση της ηθικής τάξης	2	3,4
	Ηρωισμός	2	3,4
	Λογική έναντι δεισιδαιμονίας	2	3,4
	Σεβασμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων	2	3,4
	Σεβασμός στους νεκρούς και την ταφή	2	3,4
	Πατριωτισμός	1	1,7
	Τήρηση των όρκων και συζυγική πίστη	1	1,7
	2. Αντίστοιχα διλήμματα, αξίες και αντιθετικά	Ναι αντιμετωπίζει παρόμοιες καταστάσεις σε απόλυτο βαθμό	10

ζεύγματα του δράματος στο σήμερα	Ναι αντιμετωπίζει παρόμοιες καταστάσεις σε έναν σχετικό βαθμό	1	9,1
3. Ισχύς στο σήμερα	Ναι ισχύουν στις μέρες μας	8	66,7
	Σχετική ισχύς στις μέρες μας	4	33,3
4. Σημεία εντοπισμού	Στη σύνδεση περιεχομένου και μορφολογίας	10	76,9
	Στο περιεχόμενο των μηνυμάτων	1	7,7
	Στη σκηνοθετική προσέγγιση	1	7,7
	Στη μορφολογία του ως είδος θεάτρου	1	7,7
5. Τρόποι ανάδειξης και καλλιέργειας αξιών από μία θεατρική παράσταση στους σύγχρονους θεατές	Μέσω ανάπτυξης συγκίνησης	3	21,4
	Μέσω ταύτισης	2	14,3
	Με μύηση	2	14,3
	Ανάπτυξη κριτικής σκέψης και έλλειψη διδακτισμού	2	14,3
	Μέσω αισθητικής θεώρησης	2	14,3
	Με το περιεχόμενο των μηνυμάτων της	1	7,1
	Ως παιδευτικό εργαλείο	1	7,1
	Δεν μπορεί	1	7,1

Με βάση τα παραπάνω, σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι σκηνοθέτες θεωρούν ότι οι βασικές αξίες που εμφανίζονται στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος είναι ποικίλες (N= 59 αναφορές). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους συμμετέχοντες σκηνοθέτες (συμμετέχων 4):

«Το αρχαίο δράμα αποτελεί τόσο πολιτιστικό προϊόν μιας συγκεκριμένης εποχής όσο και οικουμενική περιουσία. Σε μια παγκόσμια κοινότητα, ο μύθος μας οπλίζει με θεωρητική σοφία της γνώσης των ορίων μας, μαζί με τη βασανιστική αυταπόδεικτη αλήθεια ότι η υπέρβαση του ανθρώπινου μεγέθους οδηγεί στον όλεθρο. Με το να μετατρέπει την πολιτική και τη θρησκεία σε δραματική σύγκρουση, η τραγωδία μας σπρώχνει να αναλογιστούμε τη δική μας θέση στην κοινωνία και να συμβιβαστούμε με τη θνητότητά μας. Η δικαιοσύνη (Αντιγόνη, Ορέστεια), το ηθικό ανάστημα, η σχέση του ανθρώπου με το θείο, η αναζήτηση της αλήθειας (Οιδίποδας Τύραννος), η υπέρβαση του ανθρώπινου ορίου και η ύβρις, η δημοκρατία και η λογική έναντι της δυσδαιμονίας, ο σεβασμός στους νεκρούς (Αντιγόνη) και ο ηρωισμός, η διατήρηση της ηθικής τάξης, αντίσταση στην τυραννία (Προμηθέας Δεσμώτης, Αντιγόνη)».

Ως κυριότερες αξίες εμφανίζονται αυτές της δημοκρατίας (N= 7, N%= 11,9%) (συμμετέχων 1: *«Η Δημοκρατία σαν δυνατότητα ελεύθερης διατύπωσης του συμπεράσματος που προκύπτει μετά από την παράθεση των αντίθετων απόψεων είναι βασική αξία που διέπει το σύνολο των έργων του αρχαίου δράματος»*), της ελευθερίας (N= 6, N%= 10,2%) (συμμετέχων 7: *«Για παράδειγμα στην Αντιγόνη του Σοφοκλή οι βασικές αξίες που αναλύονται είναι η Ελευθερία»*) και του αλτρουισμού (N= 5, N%= 8,5%) (συμμετέχων 7: *«...Στον Αισχύλο έχουμε κοσμικές αξίες. Ο Προμηθέας θυσιάζεται για να δώσει την φωτιά στους ανθρώπους»*). Βάσει ενός άλλου σκηνοθέτη, κάποιες από τις βασικές αξίες που εμφανίζει το αρχαίο δράμα οι εξής (συμμετέχων 3):

«Η ειρήνη, δείχνοντας τις ολέθριες συνέπειες του πολέμου (Γρωάδες, Εκάβη, Ελένη, Λυσιστράτη, Αχαρνής, Φιλοκτήτης, Αίας, Αγαμέμνων, Πέρσαι...), η τήρηση του μέτρου, η αποφυγή της υπερβολής, η τιμωρία της αλαζονείας (Επτά επί Θήβας, Πέρσαι, Ιππόλυτος...), η απονομή δικαιοσύνης (Ορέστεια, Ηλέκτρα του Σοφοκλή, Ηλέκτρα του Ευριπίδη...), η εξέγερση ή η αντίσταση σε μία καταχρηστική και καταπιεστική εξουσία (Προμηθεύς, Αντιγόνη, Ηλέκτρα...), η ανάληψη της «πολιτικής» ευθύνης (Οιδίπους, Φιλοκτήτης, Αίας...), η αυτοθυσία και ο αλτρουισμός για την επίτευξη ενός ανώτερου στόχου, για το κοινό καλό, κ.λπ. (Ιφιγένεια εν Αυλίδι, Άλκηστις, Φοίνισσαι, Ηρακλείδα, Προμηθεύς Δεσμώτης...), η τήρηση των όρκων και η συζυγική πίστη ή οι καταστροφικές συνέπειες του ερωτικού πάθους (Ιππόλυτος, Μήδεια, Τραχίνια...), η υπεράσπιση των αδυνάμων, των προσφύγων, το δικαίωμα στην ασυλία και η ιερότητα του κέτη (Ικέτιδες του Αισχύλου, Ανδρομάχη, Ηρακλείδα του Ευριπίδη...), το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση (Ικέτιδες του Αισχύλου, ...), το δικαίωμα στην ταφή και η ιερότητα του νεκρού σώματος (Αντιγόνη του Σοφοκλή, Ικέτιδες του Ευριπίδη...)».

Όπως είναι εμφανές από τα παραπάνω, στο έργο του αρχαίου ελληνικού δράματος επισημαίνονται ποικίλες αξίες αλλά και αντιθετικά ζεύγματα εννοιών όπως: νομιμότητα vs παρανομία, ελευθερία vs σκλαβιά, δικαιοσύνη vs κατάχρηση εξουσίας, γυναικεία καταπίεση vs γυναικεία χειραφέτηση, εκδίκηση vs συγχώρεση κ.ά., τα οποία προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες κάτι το οποίο οι σημερινοί θεωρούν ότι αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος του σήμερα (N= 10, N%= 90,9%).

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους συμμετέχοντες (συμμετέχων 3):

«Ασφαλώς και υπάρχουν τα ανάλογα τους και στην εποχή μας, σε διαφορετική, ενδεχομένως, κλίμακα. Ωστόσο, το εάν ή όχι ο σημερινός άνθρωπος θα υιοθετήσει μια αντίστοιχη "ηρωική" συμπεριφορά είναι μάλλον αμφίβολο διότι, πρώτον, η εποχή κάθε άλλο παρά ηρωική είναι και, δεύτερον, οι σημερινές κοινωνίες απεργάζονται συστηματικά το ιδιωτικό σε βαθμό μάλιστα αποξένωσης του ενός από τον άλλον και εξοβελίζουν την έννοια του κοινού. Το τελευταίο συνήθως προτάσσεται ευκαιριακά κάθε φορά που κάποια επαγγελματική ή άλλη ομάδα διεκδικεί τα, κατά την άποψή της, δίκαια, ή το επικαλούνται προσχηματικά οι κατά καιρούς υπεύθυνοι προκειμένου να επιτευχθεί κάποιος σκοπός τους ή ως προκάλυμμα για τη στάση τους στο ζήτημα.»

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των σκηνοθετών που έλαβαν μέρος στη μελέτη το μεγαλύτερο μέρος τους (N= 8, N%= 66,7%) θεωρεί ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να έχουν πλήρη ισχύ στις μέρες μας, ενώ μόλις το 33,3% (N= 4) θεωρεί σχετική την ισχύ τους, με την αξία μιας παράστασης αρχαίου ελληνικού δράματος να έγκειται κυρίως στη σύνδεση περιεχομένου και μορφολογίας (N= 10, N%= 76,9%). Από τρεις αναφορές προέκυψε ότι η αξία μιας παράστασης έγκειται είτε στο περιεχόμενο των μηνυμάτων της (N%= 7,7%), είτε στη μορφολογία της (N%= 7,7%), είτε στη σκηνοθετική προσέγγιση (N%= 7,7%).

Σύμφωνα με τους σκηνοθέτες μία θεατρική παράσταση μπορεί να αναδειξει και να καλλιεργήσει αξίες στους σύγχρονους θεατές μέσω ανάπτυξης

συγκίνησης (N= 3, N%= 21,4%) (συμμετέχων 1: «...αλλά και μέσω της συγκίνησης που η τέχνη προσφέρει στις μεγάλες της στιγμές»), μέσω ταύτισης με τους ήρωες και τα πάθη τους (N= 2, N%= 14,3%) (συμμετέχων 5: «Με τη διαδικασία της ταύτισης ... μέσα από το λόγο, τα επιχειρήματα και τα παθήματα των ηρώων, κυρίως μέσα από την υπέρβαση των ηρώων και τη συντριβή τους.»), μέσω μύησης (N= 2, N%= 14,3%), μέσω έλλειψης διδακτισμού και ανάπτυξης της κριτικής σκέψης (N= 2, N%= 14,3%) (συμμετέχων 1: «Χωρίς κανένα διδακτισμό στοχεύοντας όμως στην κριτική σκέψη. Η έννοια του πολίτη εξ άλλου περιέχει την έννοια του σκεπτόμενου θεατή. Πολίτης είναι κάποιος που συνειδητά συμμετέχει στα δρώμενα της πόλης»), μέσω αισθητικής θεώρησης (N= 2, N%= 14,3%) (συμμετέχων 11: «...να έρχεται σε επαφή με κάθε μορφή Τέχνης χωρίς περιορισμούς και στεγανά...να ακούει πιο βαθιά τις νότες, να εισπράττει με ανοιχτή ψυχή μια καλή παράσταση»), με το περιεχόμενο των μηνυμάτων της (N= 1, N%= 7,1%) και ως παιδευτικό εργαλείο (N= 1, N%= 7,1%). Επίσης καταγράφηκε μία ριζοσπαστική απάντηση στην οποία αποτυπώνεται ότι η θεατρική παράσταση δεν μπορεί πλέον να αναδείξει και να καλλιεργήσει αξίες στους σύγχρονους θεατές (N= 1, N%= 7,1%) (συμμετέχων 12: «Με κανέναν τρόπο. Δεν έχει την δύναμη που νομίσαμε ότι μπορεί να έχει το θέατρο. Οι θεατές στις μέρες μας καλά καλά δεν ξεχωρίζουν το θέατρο από την τηλεόραση. Η κατάσταση είναι πολύ απογοητευτική»).

Απόψεις σκηνοθετών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών της παράστασης από τον σύγχρονο θεατή

Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στην πρόσληψη των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος μέσω των παραστάσεων από την

ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων σκηνοθετών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 44 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 9 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 2.

Πίνακας 2. Πρόσληψη αξιών παράστασης από τον σύγχρονο θεατή

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Παράσταση ως μέσο διαφοροποίησης της εντύπωσης για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος	Ναι μπορεί	10	83,3
	Ελάχιστα μπορεί	2	16,7
2. Κοινή αντίληψη νοημάτων των αξιών, όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα	Όχι δεν μπορεί να υπάρξει κοινή αντίληψη	8	80,0
	Εξαρτάται	1	10,0
	Ναι μπορεί	1	10,0
3. Τρόποι πρόσληψης αξιών από τους σύγχρονους θεατές	Μέσα από συναισθηματική εμπειρία	10	45,5
	Μέσα από τον λόγο των ηρώων	7	31,8
	Μέσα από την ταύτιση του θεατή με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους	3	13,6
	Μέσα από τις αρχέτυπες εικόνες του έργου	2	9,1

Σχεδόν όλοι οι σκηνοθέτες που έλαβαν μέρος στη μελέτη θεωρούν ότι μέσα από την παράσταση μπορεί να αλλάξει η εντύπωση που δημιουργείται στο θεατή για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος (N=

10, N%= 83,3%). Με μονάχα δύο αναφορές υποστηρίχθηκε ότι ελάχιστα μπορεί να αλλάξει αυτή (N%= 16,7%).

Επίσης το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων στη μελέτη θεωρεί ότι το κοινό δεν αντιλαμβάνεται το νόημα των αξιών με τον ίδιο τρόπο, όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα (N= 8, N%= 80%). Η αντίληψη του νοήματος εξαρτάται τόσο από τον θεατή, όσο και από τις κοινωνικές συγκυρίες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους σκηνοθέτες προς αυτή την κατεύθυνση (συμμετέχων 4):

«Κάθε μορφή θεατρικής τέχνης βασίζεται στην έκφραση και επικοινωνία του νοήματος του κειμένου (και κατ' επέκταση, του συγγραφέα) στον θεατή. Η ερμηνεία του κόσμου του κειμένου δεν είναι ούτε απλή ούτε αναίμακτη και υπόκειται σε πολλές και διαφορετικού τύπου αισθητικές, ιδεολογικές, πολιτισμικές διαπραγματεύσεις. Οι λέξεις είναι το πρώτο υλικό στα χέρια ενός σκηνοθέτη, ο οποίος, με τη σειρά του το αναπλάθει με τη βοήθεια της καλλιτεχνικής ομάδας και των ηθοποιών σε κάτι που παίρνει πλέον τρισδιάστατη μορφή και γίνεται ενσώματη δράση. Είναι λογικό λοιπόν οι λέξεις να χρωματίζονται, να ερμηνεύονται ανάλογα με το πού επιδιώκει να εστιάσει ο σκηνοθέτης και η δημιουργική ομάδα, και συνεπώς να οδηγούν σε πληθώρα προσλήψεων από τους θεατές διαφορετικών παραστάσεων.»

Με μονάχα μία αναφορά υποστηρίχθηκε ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των αξιών με τον ίδιο τρόπο, όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα (N%= 10%) (συμμετέχων 7: «Φυσικά και το αντιλαμβάνεται. Αν το ερώτημα αυτό γινόταν για κάποια σύγχρονα έργα θα είχα τις ενστάσεις μου, αλλά όσον

αφορά το αρχαίο δράμα η ποιότητα και η καθαρότητα των εννοιών και της διδασκαλίας είναι εγγυημένη κι αυτό γιατί οι τότε συγγραφείς δεν ήταν "επαγγελματίες" του είδους αλλά φρωτισμένοι άνθρωποι οι οποίοι μέσα από τα έργα τους εκπαίδευαν το κοινό για τα σπουδαία της πολιτείας») και επίσης με άλλη μία αναφορά υποστηρίχθηκε ότι αυτό είναι σχετικό κάθε φορά (N%= 10%) (συμμετέχων 5: «Εξαρτάται από τη σύσταση των στοιχείων και πως νοηματοδοτούνται οι αξίες. Πολλές φορές η συγκινησιακή φόρτιση είναι αρκετή για να ζωντανέψουν και κυριαρχήσουν οι αξίες»).

Όσον αφορά τις πεποιθήσεις των σκηνοθετών για το πώς πιστεύουν ότι οι θεατές προσλαμβάνουν τις αξίες μέσα από την παράσταση, διατυπώθηκε η άποψη ότι αυτό γίνεται κυρίως μέσα από τη συναισθηματική εμπειρία (N= 10, N%= 45,5%) και μέσα από τον λόγο των ηρώων (N= 7, N%= 31,8%). Επίσης αναφέρθηκε ότι αυτό μπορεί να γίνει μέσα από την ταύτιση του θεατή με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους (N= 3, N%= 13,9%) ή και μέσα από τις αρχέτυπες εικόνες του έργου (N= 2, N%= 9,1%) ή ακόμα και συνδυαστικά. Χαρακτηριστικά, για την τελευταία περίπτωση, ένας από τους σκηνοθέτες ανέφερε (συμμετέχων 7): «Μέσα από έναν συνδυασμό όλων των παραπάνω αλλά και κάτι ακόμα. Την μυσταγωγία. Την εμπειρία της συμμετοχής τους σε μια τελετή υψηλού επιπέδου όπου η ψυχή τους γνωρίζει ενστικτωδώς και η νόησή τους ξυπνά, διδάσκεται και καθαίρετε» ή ακόμα «...αλλά και μέσα από τις δικές τους εμπειρίες, το παρελθόν, τη συναισθηματική τους κατάσταση, την αντιληπτική τους ικανότητα, την κόραση, τη διαθεσιμότητα ή την προσήλωση που είχαν τη δεδομένη στιγμή» (συμμετέχων 3).

Απόψεις σκηνοθετών αναφορικά με την απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα

Όσον αφορά τον τρίτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στην απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων σκηνοθετών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 48 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 9 κωδικούς που αφορούσαν 4 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 3.

Πίνακας 3. Απόδοση αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Ανάμειξη με σύγχρονα στοιχεία και ποιότητα της παράστασης	Εξαρτάται	9	81,8
	Ενισχύει την ποιότητά της	1	9,1
	Αποδυναμώνει την ποιότητά της	1	9,1
2. Προσαρμογή αρχαίου δράματος σε κλειστά θέατρα	Ναι μπορεί	15	100
3. Η «κάθαρση» του σύγχρονου θεατή	Μπορεί να υπάρξει	7	70
	Δυσκολία του σύγχρονου θεατή στο να φτάσει στην κάθαρση	3	10
4. Αναγκαιότητα προσαρμογής ή διασκευής πρωτότυπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού δράματος	Λίγο	6	50
	Πολύ	4	33,3
	Καθόλου	2	16,7

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των σκηνοθετών η συχνή ανάμειξη μιας παράστασης αρχαίου έργου με σύγχρονες λαϊκές μορφές έκφρασης από την τηλεόραση, τον λαϊκό πολιτισμό, τα κόμικς κ.ά., ούτε ενισχύει, ούτε

αποδυναμώνει την ποιότητά της, αλλά το αποτέλεσμα εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες (N= 9, N%= 81,8%). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ένας από τους συμμετέχοντες (συμμετέχων 3):

«Εξαρτάται απ' το πώς γίνεται αυτή η ανάμειξη. Η προκαταβολική απόρριψη της ή η προκαταβολική αποδοχή της δεν έχει κανένα νόημα. Κατά τη γνώμη μου, δεν υπάρχουν συνταγές και δεν πρέπει να υπάρχουν συνταγές για το ανέβασμα οποιουδήποτε έργου. Επίσης, ενίοτε, οι φαινομενικά –ή και εντελώς- αυθαίρετες επιλογές μπορούν να ανοίξουν δρόμους, να οδηγήσουν σε νέους τρόπους καλλιτεχνικής έκφρασης ή αφύπνισης του ενδιαφέροντος του κοινού. Βεβαίως, ιδεολογικοί, αλλά και αισθητικοί κίνδυνοι θα ελλοχεύουν πάντα, όπως, π.χ., η άκριτη ταύτιση του λαϊκού πολιτισμού με τον αρχαιοελληνικό, η αισθητική εξομοίωση του αρχαίου δράματος με μια τηλεοπτική σειρά χαμηλού γούστου, ένα γενικό αλαλούμι οφειλόμενο σε μη ξεκάθαρες επιλογές, κ.λπ.».

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να σημειωθεί μία αναφορά (N% 9,1%) κατά την οποία υποστηρίχθηκε ότι η ανάμειξη μιας παράστασης αρχαίου έργου με σύγχρονες λαϊκές μορφές έκφρασης ενισχύει την ποιότητά της. Χαρακτηριστικά σημειώνεται (συμμετέχων 11):

«Η ερώτηση με παραπέμπει στους μεγάλους μας σκηνοθέτες Σπύρο Ευαγγελάτο και Κάρλολο Κουν. Οι σύγχρονοι τους τους αντιμετώπισαν με καχυποψία στην αρχή και με επαινετικά σχόλια στη συνέχεια. Όπως εκείνοι, έτσι και πολλοί- ευρωπαίοι κατά κύριο λόγο- σύγχρονοί τους άνοιξαν τον δρόμο για την ανάμειξη στοιχείων από την παράδοση, από

τελετουργίες λαών κρυμμένων στα βάθη της ιστορίας, από την εξέλιξη της τεχνολογίας και των οπτικών μέσων, οτιδήποτε θα προσέδιδε στην παράσταση τους όχι απλώς κάτι πρωτότυπο, αλλά κάτι βαθύτερο και πιο ουσιαστικό. Επομένως ενίσχυσαν την ποιότητα των παραστάσεων τους. Το ίδιο συνεχίζεται και σήμερα. Για να καταφέρει μια παράσταση να αποδυναμώσει το αποτέλεσμά της θα πρέπει να έχει χάσει εντελώς το μέτρο!».

Τέλος με μία ακόμα αναφορά (N% 9,1%) υποστηρίχθηκε ότι η ανάμιξη μιας παράστασης αρχαίου έργου με σύγχρονες λαϊκές μορφές έκφρασης αποδυναμώνει την ποιότητά της. Όπως χαρακτηριστικά σημειώθηκε «*Σίγουρα την αποδυναμώνει*» (συμμετέχων 7).

Στην ερώτηση του αν μπορεί το αρχαίο δράμα -που είναι σκηνοθετικά, εικαστικά, υποκριτικά και επικοινωνιακά συνδεδεμένο με τα ανοιχτά αρχαιοελληνικά αμφιθέατρα- να αναδειχτεί, όταν παρουσιάζεται σε κλειστό, περιορισμένο χώρο, το σύνολο των σκηνοθετών (N=15, N%= 100%) απάντησε ότι αυτό είναι δυνατό, παρόλες τις δυσκολίες που μπορεί να υπάρχουν. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά ενός σκηνοθέτη (συμμετέχων 3) που υποστηρίζει τα εξής:

«Δεν είμαι της γνώμης ότι ο χώρος της παράστασης είναι καταλυτικός πλέον διότι έχει χαθεί οριστικά -είτε είναι ανοιχτός είτε κλειστός ο χώρος της παράστασης του- ο πάνδημος εορταστικός, θρησκευτικού περιεχομένου χαρακτήρας του και η άμεση σύνδεσή του με το "κοινόν" και την "πόλιν". Σήμερα είναι θέμα προσωπικής επιλογής ή και συγκυρίας το αν θα παρακολουθήσει κάποιος μια παράσταση αρχαίου

δράματος. Οι όποιες δυσκολίες του εκάστοτε χώρου παράστασης μπορούν να αντιμετωπιστούν αν μη τι άλλο με τα μέσα που διαθέτει η εποχή. Άλλωστε ο καθ' αυτό χώρος δράσης, αυτός που υποδεικνύεται από το κείμενο, και αυτός που εν τέλει είναι προ ομμάτων είναι ένας περιορισμένος χώρος, συνήθως πρόσοψη παλατιού, πρόπυλο ναού, βωμός ή κοινοβωμία, δηλαδή ο εσώτατος κύκλος ενός συστήματος επάλληλων χωροταξικών κύκλων που εκκινούν από τη χώρα, πόλη/περιοχή, συγκεκριμένη τοποθεσία και οι οποίοι δηλώνονται λεκτικά για να καταλήξουν στον σε κοινή θέα χώρο της δράσης. Πιστεύω, ωστόσο, –και η θεατρική πρακτική εδώ και πολλά χρόνια συνηγορεί υπέρ αυτού– ότι το αρχαίο δράμα μπορεί να αναδειχθεί σε ένα κλειστό θέατρο και ενδεχομένως καλύτερα απ' ό,τι στο ανοιχτό θέατρο. Ίσως μάλιστα, για τους συντελεστές μιας σύγχρονης παράστασης, να είναι πιο «εύκολη», λόγω μεγαλύτερης εξοικείωσης, μια μεταφορά του αρχ. δράματος σε κλειστό χώρο, απ' ό,τι σε ένα αρχαίο –ανοιχτό– θέατρο. Αυτό το τελευταίο απαιτεί: εύρωστους οικονομικά θιάσους που να αντέχουν το κόστος μιας μεγάλης παραγωγής με πολλούς συντελεστές και με πολλές σκηνικές δυσκολίες (σκηνικά, κοστούμια, φωτισμοί, μουσική, διαφήμιση, επικοινωνία...), ειδικά εκγυμνασμένους ηθοποιούς, σωματικά και κυρίως φωνητικά (μια τέτοια εκγύμναση σπάνια είναι μέλημα των διάφορων δραματικών σχολών, γι' αυτό ίσως αυτή η τεχνική δυσκολία παρακάμπτεται τα τελευταία χρόνια με τη χρήση χειλοφώνων...). Το αρχαίο θέατρο μοιάζει να επιβάλλει επίσης μια συγκεκριμένη «σκηνοθεσία», μια συγκεκριμένη χρήση του χώρου του, ήδη ειδικά διαμορφωμένου και κατά κάποιον τρόπο προκαταβολικά

«σκηνογραφημένου», πράγμα που πιθανόν να ενοχλεί τους σύγχρονους σκηνοθέτες. Το κλειστό θέατρο ή ο κλειστός χώρος είναι πιο εύκολα διαχειρίσιμος. Σαφώς μια τέτοια μετατόπιση μπορεί να επιφέρει και μια άλλη αντιμετώπιση του αρχαίου δράματος: μείωση των συμμετεχόντων (κυρίως του αριθμού των χορευτών), διαφορετικές ερμηνευτικές απόπειρες από πλευράς ηθοποιών, διαφορετικές σκηνογραφικές προτάσεις, άλλου τύπου επικοινωνία με τους θεατές, υποχώρηση του δημόσιου χαρακτήρα του αρχαίου κειμένου και ενίσχυση μιας –λίγο πολύ άγνωστης σ’ αυτό- ιδιωτικότητας, κ.λπ.».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η οπτική ενός άλλου σκηνοθέτη ο οποίος αναφέρει (συμμετέχων 4):

«Μπορεί, αρκεί να μη θυσιαστεί το "τραγικό μέγεθος" στον βωμό της μεταμοντέρνας αντίληψης του οικείου, που μπορεί να αποδοθεί καλύτερα σε ένα μικρότερο, κλειστό θέατρο. Άλλωστε, η συναισθηματική εμπλοκή στο αρχαίο δράμα επιτυγχάνεται όχι μέσα από μια πολύ στενή σχέση των θεατών με τη σκηνή, αλλά μάλλον μέσω της πρόκλησης μιας αρχετυπικής αντίδρασης στο θεατή. Ο ανοιχτός χώρος διευρύνει την επικοινωνία του θεατή με το "θείο", δημιουργώντας, θα έλεγε κανείς, μια ανοιχτή και άμεση γραμμική επικοινωνία. Αντίθετα, τα κλειστά θέατρα έχουν ταυτιστεί με την απόπειρα ταύτισης του θεατή με το δραματικό πρόσωπο, υπηρετώντας τη σκηνική ψευδαίσθηση. Ωστόσο, μια τέτοια σχέση που ορίζεται με όρους ψυχολογικούς προσκαρδύει σχεδόν πάντοτε στην ίδια τη δομή της τραγωδίας.»

Η «κάθαρση» ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του «ελέου» και του «φόβου». Βάσει των απόψεων των σκηνοθετών αυτή μπορεί να υπάρξει (N=7, N%= 70%) παρόλο που οι προσλαμβανουσες του κοινού είναι άπειρες και έρχονται πανταχόθεν. Προς αυτή την κατεύθυνση, όπως αναφέρει ένας από τους σκηνοθέτες (συμμετέχων 7):

«Η κάθαρση επιτυγχάνεται στους θεατές της οποιασδήποτε εποχής, μόνο όμως αν η παράσταση πληρεί τους κανόνες και της προϋποθέσεις ενός τελετουργικού δράμενου. Η διαχρονικότητα των θεμάτων του αρχαίου δράματος είναι δεδομένη. Όλες οι σωζόμενες τραγωδίες πραγματεύονται την σχέση του ανθρώπου με το θείο, όχι σε "θηρησκευτική" βάση, αλλά σε κοσμική βάση. Η πηγή του αρχαίου δράματος είναι η Μυθολογία. Κοσμογονία και Θεογονία. Εδώ όλοι οι πολιτισμοί και όλες οι εποχές συγκλίνουν. Θεωρώ ότι δεν πρέπει να μας προβληματίζει το αν το αρχαίο δράμα θα οδηγήσει τον θεατή σε κάθαρση, γιατί αυτή και η διδασκαλία είναι οι βασικές αξίες του σαν πράξη. Αυτό που θα πρέπει να μας προβληματίζει είναι η ορθή αντιμετώπιση του από τους σύγχρονους καλλιτέχνες για να μπορέσει να λειτουργήσει και να φέρει την επιθυμητή κάθαρση. Αν αγοράσω ένα cd του οποίου η μουσική μου υπόσχεται χαλάρωση και ευεξία και το βάλω να παίζει σε ένα κασετόφωνο του 80'. εννοείτε ότι δεν θα λειτουργήσει. Αντιθέτως αντί για χαλάρωση, η όλη κατάσταση θα μου φέρει ταραχή. Όπως κι αν σε ένα αυτοκίνητο που λειτουργεί με πετρέλαιο εγώ βάλω βενζίνη θα το καταστρέψω.»

Στα παραπάνω, ωστόσο, επισημαίνεται ότι η δυσκολία του σύγχρονου θεατή στο να φτάσει στην κάθαρση (N=3, N%= 30%). Χαρακτηριστικά ένας από τους σκηνοθέτες (συμμετέχων 1) αναφέρει:

«Η έννοια της κάθαρσης μόνο μέσω ενός πραγματικά συγκλονιστικού παραστασιακού γεγονότος μπορεί πιθανώς να προσφέρει την απαραίτητη ψυχική ανάταση. Στις ημέρες μας είναι αρκετά δύσκολο. Η εποχή μας χαρακτηρίζεται από την υπερπληροφόρηση. Δυστυχώς αυτή ακριβώς η υπερπληροφόρηση ενεργεί με τρόπο ακρωτικό στα συναισθήματα. Ναρκώνει τα συναισθήματα. Για παράδειγμα μπορώ να αναφέρω τον πόλεμο. Η περιγραφή ή η αναγγελία πολεμικών συρράξεων μπορεί να είναι συγκλονιστική αν υπάρχει η δύναμη της φαντασίας του θεατή που ενεργοποιείται. Αν όμως έχει προηγηθεί ο καταγιγισμός εικόνων μέσα από την τηλεόραση που δείχνουν φοβερές εικόνες πολεμικών συγκρούσεων, ο θεατής λειτουργεί με ακρωμένο το όπλο της προσωπικής του φαντασίας. Η υπερπληροφόρηση εδώ λειτουργήσει κόντρα στην δυνατότητα των συναισθημάτων.»

Τέλος και σχετικά με τον βαθμό που οι σκηνοθέτες θεωρούν αναγκαία την προσαρμογή ή τη διασκευή των πρωτότυπων κειμένων του ελληνικού δράματος θεωρείται ότι υπάρχει μικρή (N=6, N%= 50%) ή μεγαλύτερη (N=4, N%= 33,3%) ανάγκη προσαρμογής, με μόνο λίγους να υποστηρίζουν ότι δεν χρειάζεται καθόλου (N=2, N%= 16,7%).

Απόψεις σκηνοθετών αναφορικά με τον ρόλο τους

Σχετικά με τον τέταρτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στον ρόλο του σκηνοθέτη από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων σκηνοθετών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 35 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 7 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 4.

Πίνακας 4. Ρόλος του σκηνοθέτη

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Αντιμετώπιση αρχαίου δράματος	Το αρχαίο δράμα αποτελεί την βασική αφετηρία του σημερινού	9	81,8
	Το αρχαίο δράμα δεν έχει ανάγκη να εκσυγχρονιστεί	3	19,2
2. Αντικειμενικότητα στην ανάδειξη του αρχαίου δράματος	Ο σκηνοθέτης οφείλει να προβάλλει τα σημεία εκείνα με τα οποία αισθάνεται αμεσότητα	12	100
3. Στάση σκηνοθέτη ως προς τον ρόλο της τέχνης και του θεάτρου στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των θεατών ως πολίτες	Συμβάλει στον κοινωνικό διάλογο	4	36,4
	Εφοδιάζει με αξίες απαραίτητες για την κοινωνική συνοχή	3	27,3
	Ενεργοποιεί διαδικασίες επαναπροσδιορισμού βασικών αρχών	3	27,3
	Καμία συμβολή	1	9,1

Στην εποχή της νεοτερικότητας και του μεταδραματικού θεάτρου ο σκηνοθέτης τάσσεται υπέρ του εκσυγχρονισμού του αρχαίου δράματος για να

ανταποκριθεί στα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή (N=9, N%= 81,8%). Όπως υποστηρίζει ένας από τους σκηνοθέτες (συμμετέχων 10):

«Ο Τερζόπουλος πολύ στοχευμένα εξηγεί πως "το μοντέρνο είναι η έκρηξη του πυρήνα του κλασικού". Ο εκμοντερνισμός ή η αναθεώρηση ως έννοιες χρειάζεται να αντιμετωπίζονται κριτικά/ δημιουργικά. Είναι καιρός να απαλλαγούμε από την άποψη ότι η κλασικιστική προσέγγιση της Τραγωδίας και της Κωμωδίας είναι η κλασική και, κατά συνέπεια χρειάζεται να φέρουμε το αστικό σαλόνι στην ορχήστρα του αρχαίου θεάτρου για να "εκσυγχρονίσουμε" το αρχαίο δράμα. Ας μην ξεχνάμε ότι η μορφή του αρχαίου δράματος είναι επί της ουσίας χαμένη. Από την άποψη αυτή, το αρχαίο δράμα είναι ένα ανοιχτό τοπίο έρευνας και δημιουργίας, το οποίο, όμως, απαιτεί κάποιες βασικές αρχές ως προς την αντιμετώπισή του.»

Μονάχα τρεις από τις αναφορές εστιάζουν (N%= 19,2%) στο ότι το αρχαίο δράμα δεν έχει ανάγκη να εκσυγχρονιστεί για να ανταποκριθεί στα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή. Ως προς αυτό ένας σκηνοθέτης προβληματίζεται, αναφέροντας σχετικά (συμμετέχων 9):

«Το Αρχαίο Δράμα δεν έχει ανάγκη να εκσυγχρονιστεί με όρους καθημερινότητας, όμως μπορεί να συναντηθεί με την τραγωδία της ανθρωπότητας, καθώς η δυναμική του είναι πάντα συντονισμένη με τον ανθρώπινο πόνο και τα μεγάλα θέματα του πολιτισμού. Σήμερα τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή είναι ασαφή. Χειροκροτεί ένα Θέατρο με το οποίο στην πραγματικότητα δεν έχει καμία πραγματική σύνδεση μαζί του. Το αρχαίο δράμα χάνει την λειτουργικότητα ως τόπος

συνάντησης και διαλόγου και συμβαίνει ως ψυχαγωγική έξοδος, με το ενδιαφέρον στραμμένο στους πρωταγωνιστές ως βασικό πόλο έλξης του κοινού. Ίσως έχει να κάνει γενικότερα με το πως έχει διαμορφωθεί το θέατρο σήμερα. Και τελικά ποια είναι τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή;»

Στην ερώτηση αν ένας σκηνοθέτης οφείλει να αναδειξει όλες τις πτυχές ενός αρχαίου ελληνικού δράματος (τραγωδίας, κωμωδίας), παραμένοντας όσο το δυνατόν πιο «αντικειμενικός» ή να προβάλλει τα σημεία εκείνα με τα οποία αισθάνεται αμεσότητα το σύνολο των αναφορών κατέδειξε ότι κανέναν σκηνοθέτη δεν μπορεί να απόλυτα αντικειμενικός, αφού το κείμενο κινητοποιεί μια σειρά από υποκειμενικές αντιδράσεις (N=12, N%= 100%). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους σκηνοθέτες (συμμετέχων 1):

«Κανείς δεν μπορεί να είναι αντικειμενικός. Το κείμενο κινητοποιεί μέσα μας μια σειρά από υποκειμενικές αντιδράσεις. Οι αντιδράσεις αυτές καθορίζονται όμως από την καλλιέργεια και την προετοιμασία του σκηνοθέτη. Σε κάθε περίπτωση όμως ερμηνεύει με τον δικό του τρόπο τον μύθο και την εκδοχή του ποιητή, έτσι όπως μας μεταφέρεται μέσω της μετάφρασης που και αυτή φέρει την υποκειμενική σφραγίδα του μεταφραστή.»

Στην ερώτηση για το ποια μπορεί να θεωρηθεί η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των θεατών ως πολίτες, αρκετές δηλώσεις των σκηνοθετών αφορούσαν τη συνεισφορά στον κοινωνικό διάλογο (N=4, N%= 36,4%). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους σκηνοθέτες (συμμετέχων 2):

«Θεωρώ ότι το θέατρο είναι ένα φόρουμ που προχωράει τον κοινωνικό διάλογο. Η συζήτηση υπάρχει ήδη στην κοινωνία και η παράσταση επιλέγει την ατζέντα που θα αναδείξει. Θα μεγεθύνει τις φωνές που υπάρχουν έστω κι αν είναι πολύ χαμηλές ακόμη.»

Επίσης αναφέρθηκε ότι συμβάλει στον εφοδιασμό με αξίες απαραίτητες για την κοινωνική συνοχή (N=3, N%= 27,3%) (συμμετέχων 3: *«η συμβολή του θεάτρου έγκειται στο ότι, μεταξύ άλλων, προσφέρει κλειδιά για την κατανόηση του άλλου, του διαφορετικού, ... στοιχείο απαραίτητο για την κοινωνική συνοχή, άλλωστε αυτή καθ' αυτή η συνένωση τόσων διαφορετικών ανθρώπων στον ίδιο χώρο, την ίδια χρονική στιγμή, για την παρακολούθηση μιας παράστασης, είναι μια συνειδητή κοινωνία επί τω αυτώ και δι' αυτού»*), αλλά και στη συμβολή του στην αναγνώριση και τον επαναπροσδιορισμό βασικών κοινωνικών αρχών (N=3, N%= 27,3%) (συμμετέχων 1: *«Το θέατρο και ειδικά η αρχαία τραγωδία μπορεί να λειτουργεί σαν μνητική διαδικασία που καλεί τους ευαίσθητους θεατές σε μια διαδικασία επαναπροσδιορισμού βασικών αρχών της ουσίας της δημοκρατίας και της διαλεκτικής σκέψης. Εξ άλλου μαζική μνητική διαδικασία ήταν και στην αρχαιότητα όπου η εμπειρία μέσω της μίμησης μεγάλης πράξεως γινόταν βίωμα που επεδίωκε την τελική ψυχική κάθαρση»*).

Τέλος, έγινε μία αναφορά (9,1%) στο ότι το θέατρο και το δράμα δεν μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των θεατών ως πολίτες. Όπως αναφέρεται από τον σκηνοθέτη χαρακτηριστικά (συμμετέχων 10):

«Μέχρι χτες πίστευα ότι μπορεί να είναι πολύ σημαντική. Στις τελευταίες δεκαετίες όλα τα σχολεία της χώρας βλέπουν θεατρικές

παραστάσεις. Τα περισσότερα έχουν θεατρικές ομάδες. Πολλά σχολεία έχουν μαθήματα τέχνης και θεάτρου. Η κοινωνία μας όμως πάει από το κακό στο χειρότερο. Νομίζω πως αποτύχαμε. Η τέχνη απέτυχε.»

Ηθοποιοί και λοιποί συντελεστές παραστάσεων

Ιεραρχικά αμέσως μετά το σκηνοθέτη και τη σκηνοθεσία, για την αξιολόγηση του σκηνικού θεάματος, σειρά παίρνουν οι άλλοι καλλιτεχνικοί συντελεστές που το δημιουργούν, με προεξάρχουσα σπουδαιότητα αυτή του ηθοποιού, αλλά και των εικαστικών καλλιτεχνών του μουσικού, του φωτιστή και γενικότερα όλων όσοι με τον τρόπο τους συμβάλλουν στη δημιουργία του συγκεκριμένου αποτελέσματος.

Στις απαντήσεις που ακολουθούν, διαγράφονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης όσον αφορά την ανάλυση των λεκτικών δεδομένων που προέκυψαν από τη συμμετοχή των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών της παράστασης στη συγκεκριμένη έρευνα.

Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών παράστασης

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στις αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών παράστασης στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 79 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 9 κωδικούς που αφορούσαν 5 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 5.

Πίνακας 5. *Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών παράστασης*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Ισχύς στο σήμερα	Ναι ισχύουν	15	78,9

	Ενδεχομένως ισχύουν	4	21,1
2. Αντίστοιχα διλήμματα, αξίες και αντιθετικά ζεύγηματα του δράματος στο σήμερα	Ναι αντιμετωπίζει τις ίδιες καταστάσεις	16	94,1
	Όχι δεν αντιμετωπίζει τις ίδιες καταστάσεις	1	5,9
3. Σημεία εντοπισμού	Στη σύνδεση περιεχομένου και μορφολογίας	17	100
4. Τρόποι συμβολής	Με τα μηνύματα που περνάει στους θεατές βάσει του πρωτότυπου	7	63,6
	Με τη διαπραγμάτευση των αξιών στο σήμερα	4	36,4
5. Απόψεις για τις αξίες αυτές στο σήμερα	Διεκδικούνται ακόμη σε παγκόσμια κλίμακα χωρίς να θεωρούνται κεκτημένες	8	53,3
	Είναι υπαρξιακές και θεμελιώδεις στην ανθρώπινη σκέψη	7	46,7

Με βάση τα παραπάνω οι ηθοποιοί και οι λοιποί συντελεστές μιας παράστασης θεωρούν ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας (N= 15, N%= 78,9%), με την αξία του αρχαιοελληνικού δράματος να έγκειται τόσο στη σύνδεση του περιεχομένου των μηνυμάτων του όσο και με την ίδια τη μορφολογία του ως είδος θεάτρου (N= 17, N%= 100%). Σημειώνεται ότι μια μικρότερη μερίδα ατόμων υποστηρίζει την ενδεχόμενη ισχύ των αξιών (N= 4, N%= 21,1%) με έναν από τους συμμετέχοντες να σημειώνει ότι (συμμετέχω 15):

«Οι αξίες αυτές χρειάζονται διαρκή επαγρύπνηση και νοηματοδότηση κυρίως στην πρόσληψή τους από τη νέα γενιά. Οι αξίες αυτές πλήττονται στην εποχή μας από συντηρητικές επιλογές παγκοσμίως οπότε είναι χρέος του θεάτρου να τις καταθέτει, να τις προβάλλει, να τις διατηρεί, να δημιουργεί το πλαίσιο ενός συνεχούς διαλόγου με το κοινό.»

Στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος επισημαίνονται ποικίλες αξίες αλλά και αντιθετικά ζεύγματα εννοιών όπως: νομιμότητα vs παρανομία, ελευθερία vs σκλαβιά, δικαιοσύνη vs κατάχρηση εξουσίας, γυναικεία καταπίεση vs γυναικεία χειραφέτηση, ειδική vs συγχώρεση κ.ά., τα οποία προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες κάτι το οποίο οι ηθοποιοί και οι λοιποί συντελεστές θεωρούν ότι αντιμετωπίζει ο σύγχρονος άνθρωπος του σήμερα (N= 16, N%= 94,1%), με μόνο μία αναφορά να εμφανίζεται όπου υποστηρίζεται το αντίθετο (N= 1, N%= 5,9%). Οι αξίες αυτές χαρακτηρίζονται ως υπαρκτικές και θεμελιώδεις στην ανθρώπινη σκέψη (N= 7, N%= 46,7%), ωστόσο συνεχίζουν να διεκδικούνται ακόμη σε παγκόσμια κλίμακα χωρίς να θεωρούνται κερτημένες (N= 8, N%= 53,3%). Σε αυτή την κατεύθυνση ένας από τους συμμετέχοντες υποστηρίζει (συμμετέχων 12):

«Παρά την πρόοδο που έχει συντελεστεί στην πάροδο των αιώνων στην θεωρητική τουλάχιστον ανάλυση και εμπέδωση αυτών των αξιών, παρά ακόμη και το γεγονός ότι σχεδόν όλες έχουν κατοχυρωθεί νομικά στα περισσότερα σημεία του πλανήτη, δυστυχώς η τήρησή τους στην πράξη δεν είναι ούτε αυτονόητη ούτε εύκολη. Εκατομμύρια άνθρωποι σε όλο τον κόσμο βλέπουν να καταπατώνται τα συλλογικά και τα ατομικά τους

δικαιώματα, ακόμα και τα πιο στοιχειώδη. Η κοινωνική ανισότητα, η αδικία, οι διακρίσεις, οι περιορισμοί της ελευθερίας και η εξαθλίωση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας αποτελούν ακόμα τον κανόνα και απαιτούν διαρκή επαγρύπνηση και αγώνα για την εξάλειψή τους. Η Τέχνη οφείλει να αναλάβει το μερίδιο που της αναλογεί σε αυτόν τον αγώνα.»

Όσον αφορά στο πώς μία θεατρική παράσταση αρχαίου δράματος μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και την καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές αναφέρεται ότι αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη μετάδοση των μηνυμάτων που φέρει το αρχαίο δράμα στην πρωτότυπη μορφή του (N= 7, N%= 63,6%). Ως προς αυτό ένας από τους συμμετέχοντες αναφέρει (συμμετέχων 11):

«Όταν οι αξίες που διαπραγματεύονται στα έργα έρχονται στο φως με την προσοχή των δημιουργών στην ανάδειξή τους, αυτόματα λειτουργεί ένας μηχανισμός ταύτισης. Ο κάθε θεατής μπορεί να βρεθεί εν δυνάμει στη θέση των προσώπων του δράματος, να δει τον εαυτό του και να αναλογιστεί την πιθανή θέση του.»

Επίσης υποστηρίζεται ότι η ανάδειξη και η καλλιέργεια των σύγχρονων θεατών μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την παραστασιακή διαπραγμάτευση των αξιών στο σήμερα (N= 4, N%= 36,4%) (συμμετέχων 4: «*Διαπραγματεύεται διαχρονικές αξίες που σίγουρα αφορούν άμεσα τους πάντες έως και σήμερα*»).

Απόψεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών της παράστασης από τον σύγχρονο θεατή

Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στην πρόσληψη των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος μέσω των παραστάσεων από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων ηθοποιών και λοιπών συντελεστών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 64 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 11 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει αναλυτικά ο Πίνακας 6.

Πίνακας 6. *Απόψεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών παράστασης από τον σύγχρονο θεατή*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Παράσταση ως μέσω διαφοροποίησης της εντύπωσης για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος	Συμφωνώ	11	73,3
	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	3	20,0
	Διαφωνώ	1	6,7
2. Κοινή αντίληψη νοημάτων των αξιών, όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα	Εξαρτάται. Το κοινό αντιλαμβάνεται μέσα από το πρίσμα των δικών του προσλαμβανουσών	10	58,8
	Ναι, υπάρχει κοινή αντίληψη	4	23,5
	Όχι, τις αντιλαμβάνεται διαφορετικά	3	17,6
3. Τρόποι πρόσληψης αξιών από τους σύγχρονους θεατές	Μέσα από συναισθηματική εμπειρία	9	28,1

	Μέσα από τον λόγο των ηρώων	8	25,0
	Μέσα από την ταύτιση του θεατή με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους	8	25,0
	Μέσα από τις αρχέτυπες εικόνες του έργου	6	18,8
	Δεν τις λαμβάνουν	1	3,1

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων ηθοποιών και συντελεστών η παράσταση μπορεί να διαφοροποιήσει την εντύπωση που δημιουργείται στον θεατή για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου δράματος (N= 11, N%= 73,3%), ενώ με μόλις με μία αναφορά παρουσιάστηκε διαφωνία με αυτή την θέση (N%= 6,7%). Όσον αφορά τη θέση ότι μπορεί να υπάρξει κοινή αντίληψη των νοημάτων των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα τους, από 4 αναφορές φανερώθηκε συμφωνία (N%= 23,5%) και από 3 διαφωνία (N%= 17,6%). Το μεγαλύτερο μέρος των αναφορών μνημόνευσε ότι κάτι τέτοιο εξαρτάται μιας και το κοινό αντιλαμβάνεται μέσα από το πρίσμα των δικών του προσλαμβανουσών (N= 10, N%= 58,8%). Όπως χαρακτηριστικά σημείωσε και ένας από τους συμμετέχοντες σε αυτή την κατεύθυνση (συμμετέχων 7):

«Μια παράσταση είναι πάντα ένας διάλογος επικοινωνίας μεταξύ των δημιουργών και του κοινού. Εφόσον λοιπόν, δεν μιλάμε για μια διαδικασία ανάγνωσης -άρα μια άμεση σχέση του κοινού με το συγγραφέα-, αυτό σημαίνει πως υπάρχει πρώτα από όλα η προσωπική διαπραγμάτευση των ίδιων των δημιουργών με τις εν λόγω αξίες και στη

συνέχεια, η γενική ή ειδική πρόσληψή τους από το κοινό. Συνεπώς, ο συγγραφέας παραχωρεί με έναν τρόπο στην παράσταση το ρόλο της μετάδοσης αυτών των αξιών, άρα υπάρχει μοιραία ένα ακόμα φίλτρο.»

Σχετικά με τις απόψεις των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών, όσον αφορά τον τρόπο πρόσληψης των αξιών, αναφέρθηκε ότι κάτι τέτοιο μάλλον επιτυγχάνεται είτε μέσα από τη συναισθηματική εμπειρία (N= 9, N%= 28,1%), είτε μέσα από τον λόγο των ηρώων (N= 8, N%= 25%), είτε μέσα από την ταύτιση του θεατή με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους (N= 8, N%= 25%), είτε μέσα από τις αρχέτυπες εικόνες του έργου (N= 6, N%= 18,8%). Σε αυτή την ερώτηση καταγράφηκε και μία απάντηση στην οποία υιοθετείται ότι οι θεατές δεν προσλαμβάνουν αυτές τις αξίες υπό το εξής σκεπτικό (συμμετέχων 14): «*Δεν τις λαμβάνουν. Δεν μπορούμε σήμερα να συλλάβουμε την αυτοκτονία του Αίαντα για παράδειγμα.*»

Απόψεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών αναφορικά με την απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα

Σχετικά με τον τρίτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στην απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων ηθοποιών και λοιπών συντελεστών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 73 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 9 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 7.

Πίνακας 7. Απόδοση αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα από την πλευρά των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Αναγκαιότητα προσαρμογής ή διασκευής πρωτότυπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού δράματος	Συμφωνώ	7	38,9
	Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ	7	38,9
	Διαφωνώ	4	22,2
2. Προσαρμογή αρχαίου δράματος σε κλειστά θέατρα	Ναι μπορεί	16	94,1
	Όχι δεν μπορεί	1	5,9
3. Δυσκολίες για έναν καλλιτεχνικό δημιουργό/ συντελεστή	Η εύρεση νέων/πρωτότυπων στοιχείων (σκηνοθετικά, κειμενικά, υποκριτικά ή/ και σκηνικά) που να εγείρουν τα ίδια ερωτήματα που θέτει το πρωτότυπο	10	26,3
	Η εύρεση νέων, ελκυστικών στον θεατή, τρόπων παρουσίασης του κειμένου	10	26,3
	Να ειπωθεί κάτι καινούργιο από τον σκηνοθέτη	9	23,7
	Να μιλάει αποκλειστικά το κείμενο γιατί όλα τα άλλα δεν έχουν σημασία.	9	23,7

Όσον αφορά το αν μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου διασκευή/μεταγραφή/απόδοση είναι απαραίτητη, προκειμένου να μηνύματα του έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από τον σύγχρονο θεατή, το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων απάντησε ότι συμφωνεί (N= 7, N%=

38,9%). Ωστόσο, μεγάλη μερίδα από τους συμμετέχοντες ηθοποιούς και λοιπούς συντελεστές δεν εξέφρασαν ξειάθαρη άποψη (N= 7, N%= 38,9%), με 4 από τις αναφορές σημειώνουν διαφωνία σχετικά με τις παρεμβάσεις στα πρωτότυπα έργα (N%= 22,2%).

Στην ερώτηση που αναφερόταν στο αν μπορεί το αρχαίο δράμα -που είναι σκηνοθετικά, εικαστικά, υποκριτικά και επικοινωνιακά συνδεδεμένο με τα αρχαία αμφιθέατρα που ήταν ανοιχτά- να αναδειχτεί σε κλειστούς χώρους, σχεδόν το σύνολο των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών (N=16, N%= 94,1%) απάντησε ότι μπορεί, παρόλες τις δυσκολίες που μπορεί να υπάρξουν.

Σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένας καλλιτέχνη δημιουργός/ συντελεστής, με δεδομένο ότι είτε υπάρχουν αρχαιοελληνικά δράματα που παρουσιάζονται στο κοινό σχεδόν κάθε χρόνο ή χρόνο παρά χρόνο, είτε ότι έχουν κατ' επανάληψη παρουσιαστεί στο θεατρικό κοινό με ποικίλες μορφές και τρόπους από περισσότερους συντελεστές, αναφέρθηκε ότι παρουσιάζονται πολλά εμπόδια. Σε δέκα (10) από τις αναφορές (N%= 26,3%) σημειώθηκε ότι μια βασική δυσκολία είναι να βρει νέα/πρωτότυπα στοιχεία (σκηνοθετικά, κειμενικά, υποκριτικά ή/ και σκηνικά) που να εγείρουν τα ίδια ερωτήματα που θέτει το πρωτότυπο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους συμμετέχοντες (συμμετέχων 15):

«Να θέσει ξανά τα ερωτήματα που εγείρει το ίδιο το έργο. Να βρει νέους εκφραστικούς τρόπους... να φωτίσει αδιευκρίνιστες περιοχές σε σχέση με άλλα ανεβάσματα. Να κινηθεί σε άγνωστα μονοπάτια πειραματισμού μη ακολουθώντας την επανάληψη και την στερεοτυπική επιτέλεση.»

Αυτή η εστίαση στο πρωτότυπο αναδείχθηκε και από άλλες 9 αναφορές (23,7%) που σημειώθηκε ότι αποκλειστικός σκοπός της παράστασης είναι να «μιλάει» το κείμενο και γενικά όλα τα άλλα δεν έχουν σημασία (συμμετέχων 6: *«Αν ο δημιουργός εκκινήσει με τη σκέψη "να κάνω τη διαφορά", νομίζω έχει το παιχνίδι χαμένο. Σημασία έχει να "μιλάει" το κείμενο σε αυτόν πέραν των συγκρίσεων με τα άλλα ανεβάζματα του έργου.»*)

Δέκα (10) αναφορές (N%= 26,3%) πραγματεύονται τη δυσκολία που ενυπάρχει στο να βρεθούν νέοι, ελκυστικοί στον θεατή, τρόποι παρουσίασης του κειμένου. Χαρακτηριστικά σημειώθηκε (συμμετέχων 5):

«Η δυσκολία έγκειται στο να βρεθεί ένας νέος τρόπος παρουσίασης του κειμένου που θα κάνει το θεατή να θέλει να ζαναδεί το έργο.»

Επίσης έγινε αναφορά στη δυσκολία που αντιμετωπίζει ένας σκηνοθέτης στο να πει κάτι νέο (N=9, N%= 23,7%). Χαρακτηρίστηκε σημειώθηκε (συμμετέχων 9):

«Να έχει ο δημιουργός την ανάγκη να καταθέσει τη δική του πρόταση, να αναλάβει το ρίσκο, να εμπνεύσει τους συνεργάτες του να εργαστεί για αυτό με όλο του το είναι και οι δυσκολίες και οι δυνατότητες αναδεικνύονται και ξεπερνιούνται καταθέτοντας τη δική σου προσωπική πρόταση.»

Θέσεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών

Σχετικά με τον τέταρτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στις θέσεις των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών από την ποιοτική ανάλυση των

απαντήσεων τους στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 63 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 9 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 8.

Πίνακας 8. Θέσεις ηθοποιών και λοιπών συντελεστών

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Το αρχαίο θέατρο ήταν μια μορφή λαϊκής ψυχαγωγίας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί σήμερα χωρίς να «λαϊκίζει»;	Ναι	13	76,5
	Εξαρτάται	4	23,5
2. Ενδιαφέρον ενασχόλησης ενός καλλιτέχνη του θεάτρου (εικαστικό, μουσικό, φωτιστή, κτλ.) με το αρχαίο δράμα	Οι διαχρονικές αξίες και τα μηνύματα	12	40,0
	Η αισθητική του αρτιότητα	9	30,0
	Οι δραματικές καταστάσεις	5	16,7
	Το ανθρωπολογικό στοιχείο	2	6,7
	Το ίδιο το έργο και ο επαναπροσδιορισμός του στο σήμερα	2	6,7
3. Καλλιτεχνική προσέγγιση όσον αφορά στη μετάδοση των αξιών του έργου	Οικειοποίηση των αξιών του έργου με βάση μια σύγχρονη οπτική	13	81,3
	Πίστη σε παραδοσιακές σκηνικές προσεγγίσεις του παρελθόντος	3	18,8

Ως γνωστό το αρχαίο θέατρο ήταν μια μορφή λαϊκής ψυχαγωγίας. Στην ερώτηση σχετικά με το αν μπορεί να το επιτύχει σήμερα χωρίς να «λαϊκίζει» το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων συμφώνησε πως μπορεί (N=13, N%= 76,5%). Αναφέρθηκαν, ωστόσο, ορισμένες απαντήσεις στις οποίες διαφάνηκε ότι κάτι τέτοιο εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες (N=4, N%= 23,5%). Λόγου χάριν, ο συμμετέχων 12 σημείωσε τα εξής για να τεκμηριώσει τον ισχυρισμό του:

«Πιστεύω ότι το κοινό, παρά την καταγιστική επίθεση ασχήμιας και χυδαιότητας που δέχεται από παντού, διατηρεί ένα υγιές βαθύτερο αισθητικό κριτήριο, το οποίο οφείλουμε να προσπαθούμε να αγγίζουμε και να αφυπνίσουμε με την Τέχνη μας. Τότε μπορούμε να μιλάμε για "Λαϊκή Τέχνη". Αντίθετα, αν επιλέξουμε την εύκολη λύση να κατεβάσουμε την αισθητική μας, για να "μοιάζει" σε αυτό που έχει συνηθίσει να καταναλώνει το κοινό, αυτό είναι Λαϊκισμός.»

Όσον αφορά το ενδιαφέρον ενασχόλησης ενός καλλιτέχνη του θεάτρου (εικαστικό, μουσικό, φωτιστή, κτλ.) με το αρχαίο δράμα σημειώθηκε ποικιλία απαντήσεων που δικαιολογούν αυτό το ενδιαφέρον με επικρατέστερη απάντηση αυτή της ύπαρξης διαχρονικών αξιών και μηνυμάτων στο αρχαίο δράμα (N=12, N%= 40%), αλλά και της αναφοράς στην αισθητική του αρτιότητα ως είδος θεάτρου (N=9, N%= 30%). Μέσα από 5 αναφορές (N%= 16,7%) αναδείχθηκαν, ως λόγοι ενδιαφέροντος, οι δραματικές καταστάσεις, όπως επίσης σημειώθηκε τόσο το ανθρωπολογικό στοιχείο (N=2, N%= 6,7%), όσο και το ίδιο το έργο και ο επαναπροσδιορισμός του

στο σήμερα (N=2, N%= 6,7%). Ενδεικτικά παραθέτουμε με έναν από τους συμμετέχοντες που υπογράμμισε ότι (συμμετέχων 7):

«η τεχνική κατάρτιση και η προσωπική και ψυχική εξέλιξη αλλά και η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης σε σχέση με το πολιτικο-κοινωνικό γίνεσθαι προκειμένου να γίνει μέρος αυτού του κόσμου.»

Μεταφραστές/διασκευαστές/δραματουργοί

Σειρά παίρνουν, στην έρευνά μας, οι μεσολαβητές στην επικοινωνία με το πρωτότυπο αρχαιοελληνικό κείμενο, οι μεταφραστές, διασκευαστές ή/και δραματουργοί, οι οποίοι με τη δική τους συμμετοχή, γίνονται συν-δημιουργοί του τελικού κειμενικού αποτελέσματος που επεξεργάζεται και ζωντανεύει σκηνικά ο σκηνοθέτης με τους άλλους καλλιτεχνικούς συνεργάτες του. Ο ρόλος της συγκεκριμένης ειδικότητας στις μέρες μας, γίνεται ακόμα πιο σημαντικός, αφού συχνά ξεπερνά το απλό επίπεδο της απόδοσης και μεταφοράς του τραγικού λόγου του αρχαίου συγγραφέα , σε κοινό , καθημερινό λόγο ,προσιτό και κατανοητό από το σύγχρονο θεατή και συχνά μετατρέπεται σε «άλλοθ» του σκηνοθέτη για τη δική του προσωπική (κάποτε ακόμα και εξεζητημένη) «άποψη», που θεωρητικά δομείται πάνω στην απόδοση του αρχαίου κειμένου από τη σύγχρονη μετάφραση.

Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης όσον αφορά την ανάλυση των λεκτικών δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των μεταφραστών που συμμετείχαν στη μελέτη.

Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά των μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στις αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων μεταφραστών/διασκευαστών/δραματουργών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 14 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 9 κωδικούς που αφορούσαν 4 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 9.

Πίνακας 9. Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά των μεταφραστών

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Αξίες που εμφανίζονται στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος	Μετριοφροσύνη	2	28,6
	Αντιπολεμικές αξίες	2	28,6
	Σεβασμός	1	14,3
	Ελευθερία	1	14,3
	Διατήρηση της ηθικής τάξης	1	14,3
2. Ισχύς στο σήμερα	Ναι ισχύουν	2	100
3. Σημεία εντοπισμού	Στη σύνδεση περιεχομένου και μορφολογίας	2	100
4. Τρόποι συμβολής	Ανάπτυξη κριτικής σκέψης και έλλειψη διδακτισμού	2	66,7
	Με το περιεχόμενο των μηνυμάτων της	1	33,3

Με βάση τα παραπάνω, σύμφωνα με τα αποτελέσματα, οι μεταφραστές θεωρούν ότι οι βασικές αξίες που εμφανίζονται στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος είναι ποικίλες (N= 7 αναφορές) με αντιπροσωπευτικά έργα τη «*Μήδεια*» από τις τραγωδίες και τη «*Λυσιστράτη*» από τις κωμωδίες (συμμετέχων 2). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ένας από τους συμμετέχοντες σκηνοθέτες (συμμετέχων 1) για να δείξει τον πλούτο αυτών των αξιών:

«Η υποχρέωση του ανθρώπου να αντιπαλεύει το πεπρωμένο του, αναζητώντας την ελευθερία του, ο σεβασμός απέναντι στους κάθε λογής ικέτες, η εναντίωση στη φρόνη του πολέμου (άσχετα με το ποιοί είναι οι νικητές και οι ηττημένοι), η αγάπη για την ειρήνη, ο σεβασμός

των άγραφων κανόνων που διατηρούν την κοινωνική συνοχή, η αναζήτηση του μέτρου και η αποφυγή της ύβρεως (αυτή είναι η καθοριστική έννοια της τραγωδίας)»

Ως κυριότερες αξίες εμφανίζονται η αξίες της μετριοφροσύνης (N= 2, N%= 28,6%) και οι αντιπολεμικές αξίες (N= 2, N%= 28,6%), ενώ γενικότερα θεωρείται ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας (N= 2, N%= 100%). Για τους μεταφραστές η αξία του αρχαιοελληνικού δράματος έγκειται στη σύνδεση του περιεχομένου των μηνυμάτων του και την ίδια τη μορφολογία του ως είδος θεάτρου (N= 2, N%= 100%) και υποστηρίζεται ότι η ανάδειξη και η καλλιέργεια των σύγχρονων θεατών μπορεί να επιτευχθεί κυρίως μέσα από την ανάπτυξη κριτικής σκέψης ως προς τα γεγονότα τα οποία παρουσιάζει και η έλλειψη διδασκισμού. Ως προς αυτό ο ένας από τους συμμετέχοντες στη συγκεκριμένη κατηγορία αναφέρει χαρακτηριστικά (συμμετέχων 1):

«Οι παραστάσεις που προσανατολίζονται στην υπεράσπιση του Άλλου (είτε μετανάστες είναι είτε διαφορετικοί ερωτικά), στην κατάδειξη της φρίκης του πολέμου, στην ανάδειξη της βίας που υφίστανται διαχρονικά οι γυναίκες, στην αποδόμηση βανκαλιστικών εθνικών μύθων, κτλ., μπορούν πράγματι να καλλιεργήσουν αξίες. Υπό μία αυστηρότατη προϋπόθεση: ό,τι θέλουν να κάνουν, να το κάνουν με τον δύσκολο τρόπο της τέχνης, και όχι με τον ξεκούραστο αλλά και ναρκισσιστικό τρόπο του κατηχητικού ή της αφελούς προπαγάνδισης.»

Απόψεις μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών της παράστασης από τον σύγχρονο θεατή

Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στην πρόσληψη των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος μέσω των παραστάσεων από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων μεταφραστών διασκευαστών/ δραματουργών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 4 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 3 κωδικούς που αφορούσαν 2 θεματικές, όπως παρουσιάζει αναλυτικά ο Πίνακας 10.

Πίνακας 10. *Απόψεις μεταφραστών αναφορικά με την πρόσληψη των αξιών παράστασης από τον σύγχρονο θεατή*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Κοινή αντίληψη νοημάτων των αξιών, όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα	Εξαρτάται. Το κοινό αντιλαμβάνεται μέσα από το πρίσμα των δικών του προσλαμβανουσών	2	100
2. Τρόποι πρόσληψης αξιών από τους σύγχρονους θεατές	Η πρόσληψη είναι πολυδιάστατη	1	50
	Μέσα από τη συναισθηματική εμπειρία	1	50

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν, όσον αφορά τη θέση ότι μπορεί να υπάρξει κοινή αντίληψη των νοημάτων των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από τον συγγραφέα, υποστηρίχθηκε ότι κάτι τέτοιο είναι σχετικό μιας και το κοινό αντιλαμβάνεται μέσα από το πρίσμα των δικών

του προσλαμβανουσών (N= 2, N%= 100%). Ως προς αυτό ο συμμετέχων 1 σημειώνει:

«Η κατανόηση του αρχαίου δραματικού λόγου συναρτάται φυσικά με τη γενικότερη παιδεία του θεατή και τις προσλαμβάνουσές του. Αν έχουμε να κάνουμε με κάποιον που είναι αποκλειστικά θεατής, δεν είναι δηλαδή και αναγνώστης των αρχαίων δραμάτων, και έχει απλώς κάποια λείψανα μνήμης από τη σχολική του ζωή, και επιπλέον δεν είναι συστηματικός θεατής αλλά περιστασιακός, τότε δεν μπορούμε να είμαστε καθόλου σίγουροι ότι θα καταφέρει να σπάσει το κέλυφος των λέξεων και να φτάσει στους χυμούς τους. Δεν τον εμποδίζει δηλαδή μόνο η διαφορά χρόνου στο να αντιληφθεί το νόημα κάποιων αξιών όπως το αντιλαμβάνονταν ο συγγραφέας, ακόμα κι αν πρόκειται για αξίες που τις χαρακτηρίζουμε αιώνιες. Τον εμποδίζει και η διαφορά συγκρότησης και πνευματικής ετοιμότητας και καλλιέργειας.»

Επίσης ο συμμετέχων 2 αναφέρει στην ίδια κατεύθυνση:

«Εξαρτάται από τον κάθε άνθρωπο/θεατή. Γιατί ο καθένας μπορεί να θέλει να καταλάβει κάτι διαφορετικό. Επίσης, επειδή πρόκειται για παράσταση, η οποία φιλτράρεται από διάφορους συντελεστές, τότε σίγουρα το νόημα του συγγραφέα φτάνει επεξεργασμένο στην αντίληψη του θεατή. Σίγουρα πάντως, φεύγοντας ο θεατής από μια παράσταση, κάτι θα πρέπει να έχει καταλάβει. Αλλιώς η παράσταση μπορεί και να έχει αποτύχει στο να επικοινωνήσει μαζί του.»

Σχετικά με τις απόψεις των μεταφραστών, όσον αφορά τον τρόπο πρόσληψης των αξιών, αναφέρθηκε ότι κάτι τέτοιο μάλλον επιτυγχάνεται μέσα από τη συναισθηματική εμπειρία (N= 1, N%= 50%) με τον πρώτο μεταφραστή να σημειώνει ότι «*Δεν είναι μονοδιάστατη η πρόσληψη. Είναι μια δυναμική ψυχοπνευματική λειτουργία, διαφορετική για τον καθέναν.*»

Απόψεις μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματοουργών αναφορικά με την απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα

Σχετικά με τον τρίτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στην απόδοση του αρχαίου ελληνικού δράματος από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων μεταφραστών στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 7 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 6 κωδικούς που αφορούσαν 4 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 11.

Πίνακας 11. *Απόδοση αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα από την πλευρά των μεταφραστών*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Αναγκαιότητα προσαρμογής ή διασκευής πρωτότυπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού δράματος	Συμφωνία	1	50
	Απόλυτη διαφωνία	1	50
2. Μετάφραση	Δεν μπορεί να είναι εντελώς ανεξάρτητη από άλλες μεταφράσεις	1	50
	Μπορεί να είναι ανεξάρτητη	1	50

3. Μελλοντική αξία της μετάφρασης	Ναι παραμένει και πέραν από την παράσταση	2	100
4. Περιπτώσεις διαφοροποίησης του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου	Αριστοφανικές κωμωδίες	1	100

Όσον αφορά του αν μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου διασκευή, μεταγραφή, απόδοση, ελεύθερη μετάφραση είναι απαραίτητη, προκειμένου να μηνύματα του έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από τον σύγχρονο θεατή, οι απόψεις των μεταφραστών διαφοροποιήθηκαν. Κάποιος υποστήριξε ότι διαφωνεί απόλυτα (N= 1, N%= 50%) με μια τέτοια θέση, ενώ ο άλλος έδειξε να συμφωνεί (N= 1, N%= 50%).

Στην ερώτηση του αν μια σύγχρονη μετάφραση οφείλει να σέβεται και να ακολουθεί τις προγενέστερες, ή μπορεί να είναι εντελώς ανεξάρτητη από αυτές και πάλι οι μεταφραστές διαφοροποίησαν τις απόψεις τους. Ο ένας (συμμετέχων 2) ανέφερε ότι μπορεί να μείνει ανεξάρτητη υποστηρίζοντας την άποψή του ως εξής:

«Μπορεί να είναι και εντελώς ανεξάρτητη μια σύγχρονη μετάφραση από τις προγενέστερες, καθώς έτσι θα συμβάλλει κάτι νέο στον τομέα της. Αλλιώς, δεν θα υπήρχε λόγος να υπάρχει, θα κρατούσαμε τις προγενέστερες.»

Ο άλλος υποστήριξε το αντίθετο (συμμετέχων 1):

«Καλό είναι να διαβάσει κανείς όσο περισσότερες μεταφράσεις μπορεί από τις παλαιότερες του δικού του εγχειρήματος, έχοντας υπόψη ότι

ενδέχεται να χρησιμοποιήσαν διαφορετικό κατά τόπους πρωτότυπο. Δεν θα αντιγράψει φυσικά και δεν θα λογοκλέψει, αλλά είναι εξαιρετικά πιθανό να διδαχθεί όχι μόνο από τις ευτυχείς λύσεις τους αλλά και από τα σφάλματά τους. Η εκ προοιμίου, νοηματική απόρριψη των προηγούμενων μεταφραστικών δοκιμών μάς θέτει έξω από τη φιλολογική, γλωσσική και λογοτεχνική μας παράδοση και στενεύει τον πνευματικό μας ορίζοντα.»

Με δεδομένο ότι μια νέα μετάφραση συχνά γίνεται για να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας συγκεκριμένης παράστασης, τη σκηνοθετική «άποψη» της οποίας υποστηρίζει, οι συμμετέχοντες τόνισαν από κοινού ότι η αξία της παραμένει και πέρα από αυτή (N= 2, N%= 100%). Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε (συμμετέχον 1):

«Ο μεταφραστής δεν πρέπει να θεωρεί τη μετάφρασή του σαν μίας και μόνης χρήσεως. Να μην κάνει σκόντο δηλαδή. Θα συζητήσει πάλι και πάλι με τον σκηνοθέτη, οφείλει όμως να μη βγάλει από το μυαλό του το ότι δεν υπηρετεί τον σκηνοθέτη αλλά τον αρχαίο δραματουργό. Υπηρετεί γενικά το θέατρο και όχι ειδικά και αποκλειστικά έναν σκηνοθέτη.»

Τέλος αναφέρθηκαν από τον πρώτο μεταφραστή ενδεικτικές περιπτώσεις διαφοροποίησης του περιεχομένου των αξιών σε κάποια έργα, με τον ίδιο να διαφωνεί ως προς αυτό. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Συνηθίζεται -δυστυχώς, κατά τη γνώμη μου- η "επικαιροποίηση" των αριστοφανικών κωμωδιών, με πληθώρα αναφορών στα τρέχοντα, τα πολιτικά και τα τηλεοπτικά. Είναι σαν να μην εμπιστευόμαστε τον

Αριστοφάνη και σαν να παραβλέπουμε ότι πρώτ' απ' όλα ήταν ένας σπουδαίος ποιητής. Το ίδιο αντίθετο με βρίσκει και η ενσφήνωση στίχων του μεταφραστή στο αρχαίο κείμενο, που διαταράσσουν σίγουρα το ύφος του πρωτοτύπου. Αν λείπουν στίχοι από το πρωτότυπο, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ανεκτή τη μεταφραστική προσθήκη. Όταν όμως το κείμενο έχει σωθεί ακέραιο και ατραυμάτιστο, γιατί να το τραυματίσουμε εμείς, παρεμβαίνοντας αυθαίρετα στη ροή του;»

Θέσεις μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών

Σχετικά με τον τέταρτο άξονα ανάλυσης που αναφέρεται στις θέσεις των μεταφραστών/ διασκευαστών/ δραματουργών από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων τους στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 7 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 4 κωδικούς που αφορούσαν 4 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 12.

Πίνακας 12. Θέσεις μεταφραστών

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Ενασχόληση με είδη δράματος	Κωμωδίες και τραγωδίες	2	100
2. Δυσκολίες μεταφραστή	Δυσκολία απόδοσης	1	100
3. Η «αθάρση» του σύγχρονου θεατή	Πιθανότητα ύπαρξης	2	100
4. Στάση μεταφραστή ως προς τον ρόλο της τέχνης και του θεάτρου στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των θεατών ως πολίτες	Μετριοπαθής δήλωση	2	100

Το σύνολο των ερωτηθέντων απάντησε ότι έχει μέχρι σήμερα ασχοληθεί και με τα δύο είδη δράματος, τραγωδία και κωμωδία (N= 2, N%= 100%). Από την εμπειρία του αυτή αναφέρθηκε ότι είναι δύσκολο για έναν μεταφραστή να αποτυπώσει σε σύγχρονο λόγο τα νοήματα και τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες ενός έργου γραμμένου εκατοντάδες χρόνια πριν (N= 1, N%= 100%).

Σχετικά με την «κάθαρση» που ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του «ελέου» και του «φόβου» υποστηρίχθηκε ότι μπορεί να επιδιωχθεί και σήμερα από τον σύγχρονο θεατή (N= 2, N%= 100%). Ως προς αυτό ο δεύτερος μεταφραστής σημείωσε ότι:

«Η κάθαρση μπορεί να υπάρξει με την δικαίωση για τον σύγχρονο θεατή. Δικαίωση μπορεί να αξίζει τόσο το θύμα όσο και ο θύτης. Ο σύγχρονος θεατής εξετάζει συνολικά τις καταστάσεις στον κόσμο του δράματος και οι έννοιες του καλού και του κακού πολλές φορές συμπλέουν. Σε έναν κόσμο όπου όλα καταρρέουν, ο σύγχρονος θεατής αναζητά την αλήθεια ακόμα και μέσα σε μια αποτρόπαιη πράξη. Για παράδειγμα, είναι κακό που η Μήδεια θανάτωσε τα παιδιά της, αλλά ο σύγχρονος θεατής δεν μένει σε αυτό. Θα αναζητήσει γιατί έφτασε στο σημείο να το πράξει η Μήδεια. Έτσι δημιουργεί έναν κόσμο διαλόγου και όχι έναν κόσμο καταδίκης.»

Ο πρώτος επέκτεινε τη σκέψη του ως εξής:

«Θα ήταν εξιδανικευτική υπερβολή να υποθέσουμε ότι στην αρχαιότητα όλες οι τραγωδίες -σε οποιας πόλης το θέατρο κι αν παίζονταν-

οδηγούσαν στην κάθαρση όλους τους θεατές. Για παράδειγμα, ορισμένες τραγωδίες του Ευριπίδη προκάλεσαν την επιθετική δυσφορία των Αθηναίων. Ας μην περιμένουμε να λυτρωθεί ο θεατής από τα πάθη του βλέποντας θέατρο. Αυτό που μπορούν να ελπίζουν οι καλές παραστάσεις είναι να δει ο καθένας λίγο πιο αυστηρά τον εαυτό του και λίγο πιο σεβαστικά τους άλλους. Και μισή σπιθαμή αν μετακινηθεί ο θεατής από τις προκαταλήψεις και τις σκουριασμένες πεποιθήσεις του, και μισό δράμι μυαλού παραπάνω να δραστηριοποιηθεί, συντελείται κάθαρση.»

Στην ερώτηση για το ποια μπορεί να θεωρηθεί η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των θεατών ως πολίτες, οι συμμετέχοντες μεταφραστές αγκέστημαν σε μετριοπαθείς δηλώσεις, με τον πρώτο να αναφέρει ότι:

«Φρονιμότερο είναι να περιμένουμε τα ελάχιστα, ώστε να παίρνουμε χαρά και κουράγιο όταν προκύπτουν έστω τα λίγα. Στην Ελλάδα ανεβαίνουν πολλές παραστάσεις κάθε χρόνο, κάθε είδους, του φτηνότερου συμπεριλαμβανομένου (και δεν το εννοώ οικονομικά). Αυτό το φτηνότερο, δυστυχώς, συναθροίζει τόσους θεατές μόνο του όσο όλες οι ποιοτικές παραστάσεις από κοινού. Κάτι ανάλογο συμβαίνει στη λογοτεχνία, όπου ένα και μόνο από τα μπεστ σελερ της επικαιρότητας αγοράζεται σε ένα τρίμηνο (δεν λέω ότι διαβάζεται κιόλας) όσο όλες οι εκδόσεις του Καβάφη, του Σεφέρη και του Ελύτη μαζί, σε διάστημα δεκαετιών. Ναι, υπάρχουν και παραστάσεις και βιβλία που αλλάζουν την ψυχή μας και βαθαίνουν την κοινωνική μας συνείδηση. Και η λογοτεχνία όμως και το θέατρο, παρότι περηφανευόμαστε για την πολυαίωνα

παράδοσή τους στον τόπο μας, παραμένουν φαινόμενα που συγκινούν μια μειονότητα.»

Ως προς αυτό ο δεύτερος σημείωσε:

«Το θέατρο και η τέχνη εν γένει δεν μπορεί να αλλάξει τη ροή της ιστορίας ούτε να διώξει το κακό και το άδικο ούτε να πλάσει έναν υπέροχο κόσμο. Ο ρόλος του/της είναι να επισημαίνουν, να συζητούν, να εκφράζουν. Πολλές φορές η ανάγκη για δημιουργικότητα και αισθητική μπορεί να είναι σημαντικότερη από την ανάγκη για κοινωνική συνείδηση. Υπάρχει κραταιός ο εγωκεντρισμός στην τέχνη και πολλές φορές έργα τέχνης δημιουργούνται για το φαίνεσθαι και τίποτα παραπάνω. Χρειάζεται η κριτική σκέψη για το καθετί. Το ότι ένα γεγονός βαφτίζεται τέχνη, δεν σημαίνει ότι αποκτά αυτομάτως το χρίσμα του σοφού ή του κοινωνικά συνειδητού.»

Υπεύθυνος παραγωγής

Ένας ακόμη παράγοντας, που αν και δεν είναι καλλιτεχνικός, όμως επηρεάζει τη διάδοση του σκηνικού θεάματος και την πρόσληψή του από το θεατρικό κοινό, είναι οι υπεύθυνοι παραγωγής του κάθε του θιάσου.

Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης όσον αφορά την ανάλυση των λεκτικών δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις του υπευθύνου αυτής της κατηγορίας που συμμετείχε στην έρευνα.

Απόψεις υπευθύνου παραγωγής σχετικά με την εμπλοκή των νέων με το αρχαίο δράμα

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα ανάλυσης που σχετίζεται με ζητήματα εμπλοκής των νέων με το αρχαίο δράμα από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων που δόθηκαν, προέκυψαν συνολικά 3 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 3 κωδικούς που αφορούσαν 2 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 13.

Πίνακας 13. *Αξίες στο αρχαίο ελληνικό δράμα από την πλευρά του υπευθύνου παραγωγής*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Τρόποι ενίσχυσης της εμπλοκής	Συνεντεύξεις με πρωταγωνιστές	1	33,3
	Ενασχόληση με κριτικές στην τάξη	1	33,3

2. Live streaming παραστάσεων	Ενισχύει την αγάπη για τα αρχαία έργα	1	33,3
-------------------------------	---------------------------------------	---	------

Με βάση τα παραπάνω, σύμφωνα με τα αποτελέσματα, ο υπεύθυνος προώθησης του θεάματος πιστεύει ότι η ανάπτυξη συμμετοχικών τεχνικών θα μπορούσε να ενισχύσει τη θετική στάση των νέων απέναντι στα αρχαία κείμενα και ότι δραστηριότητες όπως συνεντεύξεις με πρωταγωνιστές και σύντομες κριτικές θα μπορούσαν να ενισχύσουν αυτή την εγγύτητα. Ο ίδιος πιστεύει επίσης ότι η ζωντανή μετάδοση παραστάσεων θα μπορούσε να ενισχύσει την αγάπη για τα αρχαία έργα, ιδίως μεταξύ των νέων. Χαρακτηριστικά εξέφρασε: «Ναι θα μπορούσε... μια συνέντευξη με τους πρωταγωνιστές, μια σύντομη κριτική που θα διαβαστεί στην τάξη».

Απόψεις υπευθύνου παραγωγής αναφορικά με την προώθηση των παραστάσεων του αρχαίου δράματος

Όσον αφορά τον δεύτερο άξονα ανάλυσης που επικεντρώνεται στην προώθηση των παραστάσεων αρχαίου δράματος σε διαφορετικά ακροατήρια από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων προέκυψαν συνολικά 4 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 4 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει αναλυτικά ο Πίνακας 14.

Πίνακας 14. *Απόψεις υπευθύνου παραγωγής αναφορικά με την προώθηση των παραστάσεων του αρχαίου δράματος*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Μέσο προώθησης παραστάσεων	Διαφήμιση	1	25
2. Διαφοροποίηση των μηχανισμών προώθησης παραστάσεων του αρχαίου δράματος	Υπαρξη ιδιαίτερων μηχανισμών προώθησης παραστάσεων αρχαίου δράματος	1	25
3. Δράσεις κατανόησης της σπουδαιότητας των αξιών του αρχαίου δράματος	Εκδηλώσεις για διαφορετικά είδη κοινού	1	25
	Αναθεώρηση εθνικής πολιτικής	1	25

Σύμφωνα με αυτές θεωρείται ότι η διαφήμιση μέσω των έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων είναι ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός για την προώθηση του δράματος («...η διαφήμιση με έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα»), ενώ αναγνωρίζεται ότι υπάρχουν ιδιαίτεροι μηχανισμοί προώθησης παραστάσεων αρχαίου δράματος που διαφέρουν από άλλες μορφές θεάτρου («Ναι υπάρχουν ιδιαίτεροι μηχανισμοί για την προώθηση παραστάσεων αρχαίου δράματος σε σχέση με άλλες μορφές θεάτρου»).

Γι αυτό προτείνεται η δημιουργία σχετικών εκδηλώσεων για διαφορετικούς τύπους κοινού και την αναθεώρηση των εθνικών πολιτικών για την ψηφιοποίηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς ως ενέργειες που θα μπορούσαν να βοηθήσουν τον σύγχρονο θεατή να κατανοήσει τη σημασία των αξιών του αρχαίου δράματος. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει:

«Να δημιουργήσουμε σχετικές εκδηλώσεις για διαφορετικά είδη κοινού (παράδειγμα μαθητές, δασκάλους, επαγγελματίες μη-πολιτιστικής κληρονομιάς, επαγγελματίες πολιτιστικής κληρονομιάς, επιμελητές μουσείων, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, γενικό κοινό, κλπ.), να αναθεωρήσουμε τις Εθνικές πολιτικές για την ψηφιοποίηση της ασαφούς/ αφηρημένης έννοιας ακαθόριστης πολιτιστικής κληρονομιάς.»

Απόψεις αναφορικά με τη διατήρηση και την προώθηση των αξιών του αρχαίου δράματος

Σχετικά με τον τρίτο άξονα ανάλυσης που επικεντρώνεται στη διατήρηση και προώθηση των αξιών του αρχαίου δράματος ως μέρος της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων του υπευθύνου παραγωγής και προώθησης του θεάματος στην έρευνα προέκυψαν συνολικά 6 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 6 κωδικούς που αφορούσαν 4 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 15.

Πίνακας 15. Διατήρηση και προώθηση αξιών αρχαίου δράματος από την πλευρά του υπευθύνου παραγωγής

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Κίνητρα θεατή	Συγγραφέας	1	16,7
	Έργο	1	16,7
	Χώρος του θεάτρου	1	16,7
2. Αξίες ως μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς	Σημαντικότητα	1	16,7

3. Ρόλων υπευθύνων παραγωγής	Αποτελεί το μέσο για επικοινωνία των αξιών	1	16,7
4. Τρόποι πρόσληψης αξιών	Μέσω ταύτισης με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους	1	16,7

Υποστηρίζει ότι το κίνητρο για τους θεατές να παρακολουθήσουν μια παράσταση αρχαίου δράματος έγκειται στον συγγραφέα, αλλά και στον (θεατρικό) χώρο που παρουσιάζεται η συγκεκριμένη παράσταση («... είναι ο συγγραφέας, το έργο αλλά και ο θεατρικός χώρος»). Επίσης θεωρεί τις αξίες ως ένα εξαιρετικά σημαντικό μέρος της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς και πιστεύει ότι η διαδικασία της ψηφιοποίησης είναι επίσης εξαιρετικά σημαντική για τη διατήρηση και την προώθηση των αξιών του αρχαίου δράματος («Είναι εξαιρετικά σημαντικές...»). Θεωρεί ακόμα ότι οι υπεύθυνοι για την προώθηση της παράστασης θα πρέπει να αποτελούν τους ενδιάμεσους για την επικοινωνία των αξιών του έργου με το κοινό, το οποίο προσλαμβάνει αυτές τις αξίες μέσω της ταύτισής του με τους χαρακτήρες του έργου και τα πάθη τους («...μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους»).

Κριτικοί θεάτρου

Αποτελούν τους «φύσει» μεσολαβητές στην υποδοχή και αποτίμηση του σκηνικού θεάματος από τους θεατές. Αν και δεν μετέχουν στη δημιουργία του καλλιτεχνικού προϊόντος, όμως με την άποψη που διατυπώνουν σε μεγάλο βαθμό μπορούν να χειραγωγήσουν, ακόμα και να διαμορφώσουν την τελική εικόνα των θεατών για το αποτέλεσμα του σκηνικού θεάματος. Γι αυτό και η γνώμη τους έχει ιδιαίτερη βαρύτητα.

Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης όσον αφορά την ανάλυση των λεκτικών δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των κριτικών θεάτρου που συμμετείχαν στην έρευνα.

Απόψεις κριτικών για τη σημασία και την αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα

Όσον αφορά τον πρώτο άξονα ανάλυσης που σχετίζεται με τις απόψεις των κριτικών που έλαβαν μέρος στην έρευνα σχετικά με την σημασία και την αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα, από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων τους προέκυψαν συνολικά 56 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 21 κωδικούς που αφορούσαν 6 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 16.

Πίνακας 16. *Απόψεις κριτικών αναφορικά με τη σημασία και την αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
	Ναι	6	85,7

1. Ισχύς αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος στο σήμερα	Δεν γνωρίζει	1	14,3
2. Η αξία του δράματος έγκνεται	Στη σύνθεση περιεχομένου και μορφής	7	100
3. Αναγκαιότητα προσαρμογής πρωτοτύπων στο σήμερα	Λίγο	5	71,4
	Πολύ	2	28,6
4. Περιπτώσεις διαφοροποίησης/ προσαρμογών που ανταποκρίνονται στον σύγχρονο θεατή	Ιδιαιτερότητες που ανταποκρίνονται στον σύγχρονο θεατή	4	40,0
	Πέρσες του Αισχύλου από Καραντζά	2	20,0
	Οιδίποδας Τύραννος του Σοφοκλή από το Εθνικό Θέατρο Βελιγραδίου	1	10,0
	Αίας του Σοφοκλή από Νανούρη	1	10,0
	Επτά επί Θήβας του Αισχύλου από Γκραουζίνις	1	10,0
	Ευμενίδες του Αισχύλου από Μαυραγάνη	1	10,0
5. Περιπτώσεις διαφοροποίησης/ προσαρμογών που δεν ανταποκρίνονται στον σύγχρονο θεατή	Ιδιαιτερες περιπτώσεις που δεν ανταποκρίνονται στον σύγχρονο θεατή: Αντιγραφές ή έτοιμες λύσεις	2	28,6
	Ιδιαιτερες περιπτώσεις που δεν ανταποκρίνονται στον σύγχρονο θεατή: Γλωσσικό	1	14,3

	περιεχόμενο που δεν ταιριάζει με τον χαρακτήρα του έργου		
	Ελένη του Ευριπίδη σε σκηνοθεσία Παπαβασιλείου	1	14,3
	Ορέστεια του Αισχύλου του Χουβαρδά	1	14,3
	Προμηθέας Δεσμώτης του Μπινιάρη	1	14,3
	Γενικά το εμπορικό θέατρο	1	14,3
6. Λόγοι προσαρμογής	Διαφοροποίηση ερμηνειών και μηνυμάτων από αυτές που έχουν ήδη υπάρξει	6	33,3
	Παρουσίαση νέων καλλιτεχνικών προτάσεων	5	27,8
	Εκσυγχρονισμός του θέματος και ανάπτυξη ενδιαφέροντος παρακολούθησης	4	22,2
	Διευκόλυνση της επικοινωνίας του θεατή με τις καταστάσεις και την δράση του έργου	3	16,7

Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αναφορών, οι κριτικοί του θεάτρου πιστεύουν ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας (N=6, N%=85,7%), με την αξία και την ανθεκτικότητα του αρχαίου ελληνικού δράματος να έγκειται στη σύνθεση του περιεχομένου του και της μορφής του (N=7, N%=100%). Το μεγαλύτερο μέρος των κριτικών θεωρεί σε μικρό βαθμό αναγκαία την προσαρμογή, τη διασκευή και την μεταγραφή των πρωτοτύπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού

δράματος (N=5, N%=71,4%), με μόνο ένα μικρό ποσοστό να κρίνει ως απαιτούμενη την τροποποίηση αυτών (N=2, N%=28,6%). Ως προς αυτό, ένας από τους συμμετέχοντες αναφέρει χαρακτηριστικά (συμμετέχων 5):

«Για την ακρίβεια μπορεί να μην θεωρώ ότι χρειάζεται απαραίτητα προσαρμογή, καθώς τα αρχαία δράματα, μπορούν να σταθούν και ως έχουν, με μικρές κειμενικές παρεμβάσεις και όχι απαραίτητα εκσυγχρονισμού του πλαισίου ή του νοήματος. Όμως η σκηνοθετική παρέμβαση, χωρίς να είναι απαραίτητη, μπορεί να ανοίξει το κείμενο σε νέες αναγνώσεις, να του δώσει άλλο εύρος, διαφορετική οπτική. Εξάλλου ζητούμενο στο θέατρο είναι η προσωπική ερμηνεία κάθε σκηνοθέτη επί του έργου.»

Οι κριτικοί θεάτρου αναφέρουν αραιότες περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου, ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή (N=8, N%=60%), λ.χ. στους Πέρσες του Αισχύλου από τον Καραντζά (N=2, N%=20%), αναφέροντας συνάμα κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αυτές οι περιπτώσεις διαθέτουν. Σε αυτή την κατεύθυνση ένας από τους συμμετέχοντες στην μελέτη ανέφερε (συμμετέχων 2):

«Μπορώ να θυμηθώ μια παράσταση του Εθνικού Θεάτρου του Βελιγραδίου που παρουσιάστηκε πριν από χρόνια στη Θεσσαλονίκη, μεταγράφοντας με έναν εξαιρετικά αποτελεσματικό τρόπο - κατά την άποψή μου - τον Οιδίποδα Τύραννο του Σοφοκλή. Παρόλο που το κείμενο είχε υποβληθεί σε έντονα παρεμβατική δραματουργική επεξεργασία, διέθετε πειστικό κεντρικό επιχείρημα, μέθοδο, σοβαρότητα

και τόλμη, δικαιώνοντας και εντέλει αξιοποιώντας όσες περικοπές και τροποποιήσεις εφαρμόστηκαν στο σώμα του αρχικού κειμένου. Αντιμετωπίζοντας τον Οιδίποδα ως έναν σύγχρονο τεχνοκράτη πολιτικό, και μεταφέροντας τη δράση σε ένα μοντέρνο, αποστειρωμένο οβάλ γραφείο, η παράσταση διαμόρφωσε ένα καλοκορδισμένο, αυστηρά ιεραρχημένο και κλειστό-κλειστοφοβικό σύμπαν, όπου διαδραματίστηκαν όλα τα στάδια της πτώσης του ηγέτη, καθώς ο στρόβιλος των αποκαλύψεων τον οδηγούσε προς την αυτογνωσία και τη συνειδητοποίηση της ενοχής. Οι αλλαγές όχι μόνο δεν με ενόχλησαν, αλλά νομίζω εκσυγχρόνισαν το έργο και τις αξίες του ευφρώς.».

Οι λόγοι για τους οποίους οι κριτικοί θεωρούν ότι γίνονται προσαρμογές σχετίζονται κυρίως με την αντιλαμβανόμενη, από πλευράς τους, προσπάθεια των σκηνοθετών «να παρουσιάσουν μια διαφορετική ερμηνεία του έργου και των μηνυμάτων του, από αυτές που έχουν ήδη υπάρξει» (N=6, N%=33,3%) ή για «να παρουσιαστεί μια νέα καλλιτεχνική πρόταση» (N=5, N%=27,8%). Επίσης για να «εκσυγχρονιστεί το θέμα και να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον του θεατή για την παρακολούθηση της παράστασης» (N=4, N%=22,2%) και για να «διευκολυνθεί η επικοινωνία του σύγχρονου θεατή με τις καταστάσεις και την δράση του έργου» (N=3, N%=16,7%).

Δεν έλειψαν, ωστόσο, αναφορές σε περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου, που δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν, κατά την άποψη των κριτικών, στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή (N=3, N%=42,9%). Ως προς αυτό θεωρήθηκε ότι δεν συμβάλλουν οι αντιγραφές ή οι έτοιμες λύσεις (N=2, N%=28,6%) (Συμμετέχων 2: «Είναι οι περισσότερες, κυρίως όσες αντί να

μεταφέρουν το έργο στις σύγχρονες ανησυχίες της εποχής του, ακολουθούν μιμητικά πρότυπα και έτοιμες λύσεις»), ή η χρήση ακατάλληλου γλωσσικού περιεχομένου (N=1, N%=14,3%) (Συμμετέχων 1: «Η εισαγωγή λέξεων ή φράσεων της αργκό που δεν ταίριαζαν με το περιεχόμενο του έργου και τον χαρακτήρα του») στην ανταπόκριση του σύγχρονου θεατή. Ως προς αυτό είναι αναγκαίο να σημειωθεί η τοποθέτηση ενός άλλου συμμετέχοντα (Συμμετέχων 4):

«Δεν θα αναφερθώ σε συγκεκριμένα παραδείγματα – που ωστόσο δεν είναι λίγα– αλλά θα σημειώσω ότι βρίσκω προβληματική την εναγώνια επικαιροποίηση του δράματος, ειδικά όταν αυτή είναι πολύ ορατή, επιφανειακή και «εύκολη» αντί να είναι μια βαθμιαία αναδύμενη, ουσιαστική, εσωτερική πρακτική που θα λειτουργήσει για τον θεατή πειστικά και όχι αγοραία. Οι συνειρμοί με το παρόν που καλείται να κάνει ο θεατής θα έπρεπε να μην εμβιάζονται, αλλά να τεκμηριώνονται σημασιολογικά και αισθητικά, ώστε να προκύπτουν με φυσικότητα. Για παράδειγμα, υπάρχει και η παράμετρος της μετάφρασης που μπορεί να εκσυγχρονίσει ένα έργο μόνο και μόνο μέσω της γλώσσας, χωρίς να τροποποιεί τα νοήματα, αλλά χρησιμοποιώντας ενδεχομένως δομές λόγου που να παραπέμπουν στο κοινωνικο-πολιτικό παρόν μας. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι μια διασκευή-μεταγραφή δεν ταυτίζεται πάντα με πιο ανοιχτές ή πρωτοποριακές προσεγγίσεις, αλλά μπορεί να υποκρύπτει συντηρητισμό, υπερερμηνείες, απλουστεύσεις ή σκηνοθετισμό. Γενικότερα, είναι απαραίτητος, θεωρώ, κάποιος βαθμός προσαρμογής στα σύγχρονα δεδομένα, καθώς το αρχαίο δράμα περιέχει μεν διαχρονικές αξίες, γεννήθηκε και αναπτύχθηκε όμως σε παλαιά και άλλου τύπου κοινωνικά συμφραζόμενα. Το ζήτημα είναι να βρουν ο

διασκευαστής και ο σκηνοθέτης τις σωστές ισορροπίες ή ένα στέρεο, ανανεωμένο κεντρικό επίχειρημα.»

Απόψεις κριτικών θεάτρου αναφορικά με τον ρόλο τους και γενικότερες κρίσεις

Αναφορικά με τον δεύτερο άξονα ανάλυσης που σχετίζεται με τις απόψεις των κριτικών σχετικά με τον ρόλο τους και τις γενικότερες τους κρίσεις για τη συμβολή των παραστάσεων στο αρχαίο ελληνικό δράμα, από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεών τους προέκυψαν συνολικά 31 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 7 κωδικούς που αφορούσαν 3 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 17.

Πίνακας 17. *Απόψεις κριτικών αναφορικά με τον ρόλο τους*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Κριτήρια αξιολόγησης παραστάσεων	Υπαρξη υποκειμενικότητας	6	85,7
	Απήχηση στους θεατές	1	14,3
2. Αναγκαιότητα ύπαρξης κριτικών θεάτρου	Χρησιμότητα κριτικών θεάτρου	6	100
3. Πού μπορεί να οδηγήσει μια παράσταση;	Εκσυγχρονισμός και επικαιροποίηση του νοήματος	6	33,3
	Μετασχηματισμός και προσαρμογή των μηνυμάτων των έργων	5	27,8
	Διεύρυνση του περιεχομένου των έργων	5	27,8

	Αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων	2	11,1
--	---	---	------

Με δεδομένο ότι η αλήθεια κάθε έργου είναι στην κατοχή του κάθε θεατή (ή του κριτικού) από τις απαντήσεις που δόθηκαν, αναδείχθηκε ο παράγοντας της υποκειμενικότητας υπεισέρχεται σε έναν βαθμό κατά τη διαδικασία των κρίσεων για την αξιολόγηση της παράστασης και κατ' επέκταση του έργου που παρουσιάζεται (N=6, N%=85,7%). Όπως υποστηρίχθηκε ως προς αυτό από έναν από τους συμμετέχοντες (Συμμετέχων 4):

«Τα πράγματα είναι μάλλον σύνθετα, καθώς αφενός η κριτική είναι άρθρο γνώμης, πράγμα που δηλώνει, ως έναν βαθμό, εξ ορισμού υποκειμενική κρίση. Αυτή, ωστόσο, κανονικά θα έπρεπε να προέρχεται από κάποιον «ειδικό», με γνώση και εμπειρία στο πεδίο. Δεν είναι δηλαδή κριτική οποιοδήποτε κείμενο καταγράφει απλώς εντυπώσεις και γνώμες (που όλοι μας έχουμε), αλλά απαιτείται μια συστηματική και πειστική επιχειρηματολογία, που θα μπορεί να καταστήσει την άποψη σοβαρή και αξιόπιστη, με βάση αντικειμενικές (κατά το δυνατόν) παρατηρήσεις, ξεκάθαρα κριτήρια και ερμηνευτική επάρκεια, ώστε να εξηγείται, να αποτιμάται και ίσως να διευρύνεται η οπτική της παράστασης. Εξάλλου η τέχνη δεν είναι κάτι μονοσήμαντο και οι πολλαπλές ή και μεταβαλλόμενες ερμηνείες και αξιολογήσεις είναι στη φύση της.»

Βέβαια, υποστηρίχθηκε η αναγκαιότητα ύπαρξης κριτικών θεάτρου, αφού η γνώμη τους διαφοροποιείται από τη γνώμη «μη ειδικών». Ως προς αυτό αναφέρθηκε (Συμμετέχων 5): «Ο κριτικός δεν λέει απλώς μία ακόμη γνώμη δίπλα

σε αυτές των θεατών, αλλά κατέχει τα εργαλεία εκείνα που του επιτρέπουν να διαβάσει εις βάθος μία παράσταση». Σε αυτή την κατεύθυνση υποστηρίχθηκε και μια ιδιαίτερη άποψη που χρειάζεται να σημειωθεί (Συμμετέχων 2):

«Είναι αλήθεια πως μια τέτοια άποψη (μη αναγκαιότητας των κριτικών) μοιάζει να καταρρίπτει την ερμηνεία περί "Αλήθειας", γεγονός που αν ισχύει επηρεάζει φανερά όχι μόνο την τέχνη και την κριτική αλλά γενικότερα την ικανότητα του δυτικού μοντέλου σκέψης να προβαίνει σε οποιαδήποτε αποφάνσεις (με κρίσιμα αποτελέσματα στην πολιτική, στην επιστήμη, στην δημοκρατία, κοκ). Αυτό το ζούμε σήμερα όπου έχουν δημιουργηθεί πολλοί πόλοι παραγωγής νοήματος, κατασκευής πραγματικοτήτων και αντίστοιχων "αληθειών". Είναι προφανώς σημάδι αστάθειας του δυτικού κανόνα και ίσως σημείο κάμψης του. Από την άλλη οφείλουμε να ομολογήσουμε πως μαζί με την κατάρριψη της μίας Αλήθειας αλλά και μετά από την συνειδητοποίηση του μηχανισμού που την παρήγαγε, ο Δυτικός Κόσμος προχωράει προς μια πρόσκαιρη αίσθηση ελευθερίας (κοντινής ασφαλώς με την ελευθεριότητα), όσο και απόρριψης πολλών παλιών "κέντρων Αλήθειας", όπως η πατριαρχία, ο σωβινισμός, ο ρατσισμός κλπ. Σε αυτό το πλαίσιο είναι επόμενο η συμβατική Κριτική με την έννοια κάποιου/ας που εκφέρει την άποψή του ως "καλύτερη όλων των άλλων" αν όχι και "της καλύτερης που μπορεί να ειπωθεί" για ένα έργο τέχνης, θα διέλθει αν δεν διέρχεται κιάλας, μια σοβαρή κρίση (αυτο-)αμφισβήτησης. Εντούτοις, μιλάμε συνήθως για την υπάρχουσα παραγωγή κριτικού λόγου (που όντως περνάει μεγάλη Κρίση) και όχι για την κριτική ως θεμελιώδες στοιχείο της θεατρικής πράξης. Αν σκεφτούμε το ρόλο της Κριτικής σαν

αναγκαίο για την "ολοκλήρωση" της αισθητικής διαδρομής ενός έργου τέχνης, δύσκολα μπορούμε να τη διαγράψουμε. Στο μέλλον όμως η Κριτική θα ασκείται πλέον όχι σαν "εκφορά γνώμης" αλλά σαν μια κατάθεση με στοιχεία καλλιτεχνικής αξίας. Ο κριτικός θα αναλάβει τη θέση του "καλλιτέχνη της πρόσληψης" ενός έργου τέχνης, προχωρώντας πιθανόν σε νέες εκφράσεις και μορφές ανάδρασής του απέναντι στο αισθητικό ερέθισμα -δεν βρίσκω διόλου απίθανο η πρόσληψη του θεάτρου να "επιστρέψει" από αυτήν την άποψη στις ρίζες του Ρομαντισμού του 19ου αιώνα.»

Τέλος, αναφορικά με την άποψη των κριτικών για το που μπορεί να οδηγηθεί το αρχαιοελληνικό δράμα μέσα από μία θεατρική παράσταση, σημειώθηκε ότι η παράσταση αποτελεί το μέσο είτε για «τον εκσυγχρονισμό και την επικαιροποίηση του νοήματος» (N=6, N%=33,3%), είτε για «τον μετασχηματισμό και την προσαγωγή των μηνυμάτων των έργων» (N=5, N%=27,8%), είτε για την «διεύρυνση του περιεχομένου των έργων» (N=5, N%=27,8%), ενώ εντοπίστηκαν και 2 αναφορές που αναφέρονται στην πιθανή «αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων» (N=2, N%=11,1%).

Απόψεις κριτικών θεάτρου αναφορικά με τη συμβολή και την πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού δράματος στη σύγχρονη κοινωνία

Αναφορικά με τον τρίτο άξονα ανάλυσης που σχετίζεται με τις απόψεις των κριτικών σχετικά με τη συμβολή και την πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού δράματος στη σύγχρονη κοινωνία, από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων

τους προέκυψαν συνολικά 37 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 10 κωδικούς που αφορούσαν 4 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 18.

Πίνακας 18. *Απόψεις κριτικών αναφορικά με την επίδραση και την πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού δράματος στη σύγχρονη κοινωνία*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Συμβολή θεάτρου και τέχνης	Ανάπτυξη κοινωνικής συνείδησης	6	54,5
	Ανάπτυξη ήθους	1	9,1
	Ανάπτυξη πνεύματος	1	9,1
	Καλλιέργεια	1	9,1
	Απαντήσεις στα ερωτήματα της εποχής	1	9,1
	Απεικόνιση καθημερινότητας	1	9,1
2. Τρόποι ανάδειξης και καλλιέργειας αξιών μέσα από μία θεατρική παράσταση	Δημόσια ανταλλαγή ιδεολογικο-αισθητικού φορτίου	5	71,4
	Απεικόνιση της πραγματικότητας ώστε να αφυπνίζει και να προβληματίζει	1	14,3
	Μέσω των εκσυγχρονισμένων θεματικών της	1	14,3
3. Πρόσληψη αξιών από το κοινό	Διαφορετικά από την απόδοση του συγγραφέα	5	100

4. Τρόποι αντίληψης αξιών μέσα από την παράσταση	Μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου	5	35,7
	Μέσα από την συναισθηματική εμπειρία	4	28,6
	Μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους	4	28,6
	Μέσα από τον λόγο των ηρώων	1	7,1

Στην ερώτηση για το ποια θεωρείται η συμβολή του θεάτρου και της τέχνης γενικότερα από τους κριτικούς θεάτρου, προτάθηκε η συνεισφορά στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών-θεατών (N=6, N%=54,5%). Σύμφωνα με έναν από τους συμμετέχοντες (Συμμετέχων 3):

«Η αναμόχλευση ερωτημάτων και αποριών που αφορούν το όλον κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι μιας εποχής, στο βαθμό που η παράσταση αποτελεί ολική πνευματική και ψυχοσυναισθηματική εμπειρία που "μετακινεί" εμμέσως, με απολύτως προσωπικό τρόπο και σε διαφορετικές φάσεις τον θεατή. Εφ' όσον βεβαίως το καλλιτεχνικό ζητούμενο διατυπώνεται, όχι απλώς ως άσκηση καλλιτεχνικής δεξιότητας, αλλά απόπειρας συνομιλίας με την κοινωνία.»

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο μια θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και την καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες υποστηρίχθηκε ότι αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της δημόσιας ανταλλαγής ιδεολογικο-αισθητικού φορτίου (N=7, N%=71,4%), ενώ όπως σημειώθηκε (Συμμετέχων 3):

«Και μόνο το γεγονός ότι συμμετέχουν σε μια δημόσια ανταλλαγή ιδεολογικο-αισθητικού φορτίου που μετακινεί τους θεατές από το ατομικό περίγλωστον, είναι κέρδος για τον πολίτη έναντι του θεατή - παρά τη μεγάλη συζήτηση που αφορά πώς η πρόσληψη "προκαθορίζεται από την οργανωμένη επικοινωνιακή διαχείριση προ και μετά της παρακολούθησης της παράστασης στην οποία υπόκειται ο θεατής».

Τέλος σχετικά με το αν οι κριτικοί πιστεύουν ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των αξιών που φέρει το αρχαίο ελληνικό δράμα με τον ίδιο τρόπο, που αποδίδονται από τον συγγραφέα τους αναφέρθηκε πως κάτι τέτοιο δεν μπορεί να είναι εφικτό (N=5, N%=54,5%), αναφέροντας ότι (Συμμετέχων 2):

«Αυτό είναι ένα τεράστιο ζήτημα που δεν μπορεί ασφαλώς να απαντηθεί εν συντομία. Είναι κοινά πλέον αποδεκτό ότι το νόημα ενός έργου δεν ανήκει στον συγγραφέα του, ακόμα κι αν δεχθούμε ότι εκείνος φρόντισε να ενσταλάξει εντός του μια συγκροτημένη νοηματική αξία. Εφόσον το έργο μεταδίδεται μέσω άλλων σε άλλους εκτός του συγγραφέα (και της εποχής του) δεν μπορεί παρά να προδίδεται τόσο ως προς την αρχική μορφική του, όσο και ως προς την εσωτερική του στοχοθεσία. Επομένως η αναζήτηση του αρχικού νοήματος είναι μια μοιραία καταδικασμένη υπόθεση, όχι όμως και άχαρη. Η αναζήτηση των ιστορικού νοήματος μπορεί να έχει νόημα κυρίως γιατί μας αποκαλύπτει στοιχεία της εποχής στην οποία το έργο γράφτηκε και του συγγραφέα του. Αυτά πιθανόν να φανούν χρήσιμα στη συνέχεια ως "δομικά υλικά" της νέας ερμηνείας του».

Το κοινό προσεγγίζει τις αξίες κυρίως «μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου» (N=5, N%=35,7%), «μέσα από την συναισθηματική εμπειρία» (N=4, N%=28,6%) και «μέσα από την ταύτισή τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους» (N=4, N%=28,6%).

Θεατές θεατρικών παραστάσεων

Τα ερωτηματολόγια των συμμετεχόντων στην έρευνα για «το παρόν των αξιών» και την πρόσληψη των παραστάσεων αρχαίου δράματος από το σύγχρονο θεατρικό κοινό, ολοκληρώνονται με εκείνο που απευθύνεται στους θεατές και επιζητά την καταγραφή των προσδοκιών, των ενδιαφερόντων και των απόψεων που τελικά διαμορφώνονται αυτούς, μετά την παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης αρχαίου δράματος.

Στις ενότητες που ακολουθούν, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης όσον αφορά την ανάλυση των λεκτικών δεδομένων που προέκυψαν από τις απαντήσεις των θεατών παραστάσεων αρχαίου δράματος που συμμετείχαν στην έρευνα.

Απόψεις θεατών αναφορικά με το θέατρο και το αξιακό του αποτόπωμα

Σχετικά με τον πρώτο άξονα ανάλυσης που σχετίζεται με τις απόψεις των θεατών που έλαβαν μέρος στην έρευνα αναφορικά τους διάφορους τρόπους με τους οποίους το θέατρο συμβάλλει ή επηρεάζει ευρύτερες κοινωνικές αξίες ή κανόνες, από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεών τους προέκυψαν συνολικά 420 αναφορές. Αυτές εντάχθηκαν σε 30 κωδικούς που αφορούσαν 8 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 19.

Πίνακας 19. *Απόψεις θεατών αναφορικά με το θέατρο και το αξιακό του αποτόπωμα*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
	Ναι πολλές φορές	27	60,1

1. Παρακολούθηση παραστάσεων αρχαίου δράματος κατά το παρελθόν	Ναι λίγες φορές	11	24,4
	Ναι σπάνια	5	11,1
	Όχι	2	4,4
2. Κριτήρια επιλογής παραστάσεων	Προσωπικό ενδιαφέρον	35	40,3
	Καλλιτεχνικό κύρος των συντελεστών	20	23,0
	Δημοσιεύματα στον τύπο, θεατρικές κριτικές, social media	16	18,4
	Αναζήτηση πειραματισμού και πρωτοτυπίας	15	17,2
	Αξιολογήσεις γνωστών και φίλων	1	1,1
3. Συμβολή θεάτρου και τέχνης στην κοινωνική συνείδηση των θεατών	Εκπαίδευση	13	22,4
	Συνηγορία	13	22,4
	Αναστοχασμός	10	17,3
	Αναπαράσταση	8	13,8
	Ενσυναίσθηση	6	10,3
	Διάλογος	4	6,9
	Οικοδόμηση της κοινότητας	4	6,9
4. Παιδαγωγικός χαρακτήρας έργων αρχαίου δράματος	Ναι	40	88,9
	Ενδεχομένως	5	11,1
5. Ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών διαμέσου της θεατρικής παράστασης στους σύγχρονους θεατές	Μοντελοποίηση	20	40,0
	Κριτικός προβληματισμός	11	22,0
	Συναισθηματική σύνδεση	11	22,0
	Ηθικά διλήμματα	8	16,0

6. Ισχύς αξιών αρχαίου ελληνικού δράματος στις μέρες μας	Ναι	28	62,2
	Σχετικά	16	35,6
	Όχι	1	2,2
7. Πού έγκνεται η αξία σε μια παράσταση αρχαίου δράματος	Στη σύνδεση περιεχομένου και μορφής	40	88,9
	Στο περιεχόμενο των μηνυμάτων του	4	8,9
	Στην μορφολογία του ως είδος θεάτρου	1	2,2
8. Αντίστοιχα διλήμματα, αξίες και αντιθετικά ζεύγματα του δράματος στο σήμερα	Ναι αντιμετωπίζει παρόμοιες καταστάσεις σε απόλυτο βαθμό	43	95,6
	Ναι αντιμετωπίζει παρόμοιες καταστάσεις σε έναν σχετικό βαθμό	2	4,4
9. Αναγκαιότητα παρεμβάσεων στο πρωτότυπο έργο	Συμφωνία	23	47,9
	Ουδέτερη άποψη	18	37,5
	Διαφωνία	7	14,6

Όπως προέκυψε από την ανάλυση των αναφορών, οι θεατές, που γενικά φαίνεται ότι παρακολουθούν παραστάσεις αρχαίου δράματος (N=43, N%=95,6%), επιλέγουν είτε βάσει προσωπικού ενδιαφέροντος τις παραστάσεις που παρακολουθούν (N=35, N%=40,3%), είτε βάσει του καλλιτεχνικού κύρους των συντελεστών τους (N=20, N%=23%). Επίσης σχετικά σημαντικό κριτήριο επιλογής είναι τα δημοσιεύματα στον τύπο, οι θεατρικές κριτικές και τα social media (N=16, N%=18,4%), αλλά και η

αναζήτηση του θεατή για περιπτώσεις πειραματισμού και πρωτοτυπίας (N=15, N%=17,2%).

Όσον αφορά τη συμβολή του θεάτρου και της τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών και των θεατών υποστηρίχθηκε ότι το θέατρο και η τέχνη μπορούν να χρησιμεύσουν ως εκπαιδευτικά εργαλεία, παρέχοντας πληροφορίες και γνώσεις σχετικά με κοινωνικά ζητήματα, την ιστορία και τις πολιτιστικές παραδόσεις (N=13, N%=22,4%) («...το θέατρο, όπως και η τέχνη γενικότερα, αποτελεί ένα πολύτιμο εκπαιδευτικό εργαλείο, το οποίο λειτουργεί τόσο γνωσιακά...», συμμετέχων 21). Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας των έργων του αρχαίου δράματος, άλλωστε, υποστηρίχθηκε σχεδόν από το σύνολο των θεατών (N=40, N%=88,9%). Το θέατρο και η τέχνη λειτουργούν, επίσης, και ως μια μορφή συνηγορίας, ευαισθητοποιώντας και κινητοποιώντας τα άτομα να αναλάβουν δράση για κοινωνικά ζητήματα και αδικίες (N=13, N%=22,4%) («...παράλληλα, αναδεικνύονται ποικίλα κοινωνικά και πολιτικά θέματα, μέσα από τα οποία ο θεατής καλείται να αναλογιστεί και συχνά να λάβει αποφάσεις...», Συμμετέχων 31). Δεν έλειψαν βέβαια και θέσεις που υποστηρίχθηκε ότι το θέατρο και η τέχνη μπορούν να προωθήσουν τον κριτικό προβληματισμό και την αυτοκριτική, ενθαρρύνοντας τα άτομα να εξετάσουν τις δικές τους πεποιθήσεις και αξίες και να σκεφτούν τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία (N=10, N%=17,3%). Ως προς αυτό, ένας από τους συμμετέχοντες αναφέρει χαρακτηριστικά (συμμετέχων 5):

«Δια μέσου της παράστασης ο θεατής έρχεται αντιμέτωπος με εγγενείς στο ανθρώπινο είδος συγκρούσεις που σχετίζονται με την αναμέτρηση μεταξύ ανδρών και γυναικών, μεταξύ ηλικιωμένων και νέων, κοινωνίας και ατόμου, ζωντανών και νεκρών, ανθρώπου και Θεού και

προβληματίζεται. Η κάθε παράσταση θέτει προβληματισμούς στον θεατή σχετικά με την ευθύνη του ατόμου ως μέλους μιας ισόνομης πολιτείας, την αναζήτηση και την απόδοση του δικαίου, τις συνέπειες των πράξεών μας, τις διαφυλικές διαφορές, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Άρα συμβάλλει στην ανάπτυξη κοινωνικής συνείδησης».

Αναφορικά με τους τρόπους με τους οποίους μια θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες μεγάλο μέρος των συμμετεχόντων στη μελέτη υποστήριξε ότι οι χαρακτήρες της παράστασης και το ίδιο το δραματικό κείμενο μπορούν να αποτελέσουν πρότυπα θετικών συμπεριφορών και αξιών, τα οποία μπορούν να χρησιμεύσουν ως παραδείγματα για το κοινό προς μίμηση (N=20, N%=40%), ενεργοποιώντας, συνάμα, και τον κριτικό προβληματισμό (N=11, N%=22%). Ως προς αυτό αναφέρθηκε (συμμετεχών 8):

«Το να έρθουν οι θεατές σε επαφή με το θεατρικό κείμενο, με τα λόγια του συγγραφέα, ενός μεγάλου ποιητή, δραματουργού, είναι πολύ μεγάλο προνόμιο. Όλες οι μεγάλες αξίες, οι σκέψεις, οι προβληματισμοί, όλα τα μεγάλα και ανυπέροβλητα φιλοσοφικά ερωτήματα τίθενται στο θέατρο και εντέλει φέρνουν τον άνθρωπο αντιμέτωπο με τον εαυτό του. Αντιμέτωπο με αέναα και ταυτόχρονα πολύ σύγχρονα κοινωνικά και πολιτικά θέματα. Τον φέρνουν αντιμέτωπο με τους οικείους του ανθρώπους και την οικογένειά του, με τους ανθρώπους εκτός του ιδιωτικού βίου και εν γένει με τη δημόσια σφαίρα. Μην ξεχνάμε πως το θέατρο δεν αποτελεί απλώς έναν καθρέφτη της κοινωνίας, ούτε παίζει

ρόλο διδακτικό με τη συνήθη έννοια. Θέτει προβληματισμούς για τη ζωή και τον άνθρωπο και πολλές φορές αμφισβητεί την καθεστηκία τάξη και φυτεύει στον θεατή τον σπόρο της επανεξέτασης των όσων δεδομένων θεωρούσε ο ίδιος μέχρι την πόρτα του θεάτρου, μέσα πάντα από τον λόγο των μεγάλων στοχαστών».

Συμπληρωματικά του παραπάνω αναφέρθηκε ότι η θεατρική παράσταση αναδεικνύει και καλλιεργεί αξίες στους θεατές της μέσα από τη συναισθηματική σύνδεση που δημιουργείται ανάμεσα στον θεατή και τα σκηνικά συμβαίνοντα (N=11, N%=22%) και τα ηθικά διλήμματα (N=8, N%=16%). Το κοινό μπορεί να συνδεθεί συναισθηματικά με χαρακτήρες και καταστάσεις που προωθούν θετικές αξίες, γεγονός που μπορεί να το εμπνεύσει να υιοθετήσει και το ίδιο αυτές τις αξίες. Επίσης η παράσταση μπορεί να παρουσιάζει ηθικά διλήμματα που ενθαρρύνουν το κοινό να σκεφτεί και να προβληματιστεί σχετικά με τις δικές του αξίες και πεποιθήσεις. Όπως αναφέρει ο συμμετέχοντας 25:

«Ο θεατής συμπάσχει-ταυτίζεται με τον ήρωα που βρίσκεται αντιμέτωπος με μια κατάσταση που φαντάζει αδιέξοδη. Η τελική επιλογή του ήρωα, όντας βασισμένη σε ηθικές αξίες, μπορεί να επηρεάσει θετικά τον σύγχρονο θεατή που κι αυτός καθημερινά καλείται να αντιμετωπίσει ηθικά διλήμματα, λόγω της πολυπλοκότητας της σύγχρονης κοινωνίας».

Η ισχύς των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος θεωρείται από τους θεατές εμφανής (N=28, N%=62,2%) ή σχετικά εμφανής (N=16, N%=35,6%) στις μέρες μας, με την αξία της παράστασης να έγκειται στη

σύνδεση του περιεχομένου των μηνυμάτων που φέρει το αρχαιοελληνικό δράμα και στη μορφολογία του ως είδος θεάτρου (N=40, N%=88,9%). Στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος επισημαίνονται ποικίλες αξίες όπως: ειρήνη, δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα, νομιμότητα, γυναικείος λόγος, διάλογος κ.ά., αλλά και αντιθετικά ζεύγματα εννοιών όπως: νομιμότητα vs παρανομία, ελευθερία vs σκλαβιά, δικαιοσύνη vs κατάχρηση εξουσίας, γυναικεία καταπίεση vs γυναικεία χειραφέτηση, εκδίκηση vs συγχώρεση κ.α., τα οποία προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες του έργου (Grammatas & Dimaki-Zora, 2018), με τον σύγχρονο θεατή να εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τις ίδιες ή σχετικές καταστάσεις οι οποίες απαιτούν παρόμοια συμπεριφορά (N=43, N%=95,6%). Ο συμμετέχοντας 13 σημείωσε ως προς αυτό:

«Στο θέατρο οι καταστάσεις μπορεί να παρουσιαστούν μεγεθυμένες και απόλυτες προκειμένου να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των θεατών. Στη ροή της ζωής του σύγχρονου ανθρώπου, οι καταστάσεις περνούν πιο βιαστικά-επιδερμικά δίπλα του, ενώ οι συνθήκες δεν ευνοούν τον γόνιμο προβληματισμό».

Απόψεις θεατών αναφορικά με τη σκηνοθετική προσέγγιση

Ο δεύτερος άξονας της ανάλυσης σχετίστηκε με τις αντιδράσεις των θεατών στη σκηνοθετική προσέγγιση των θεατρικών παραστάσεων και το πώς αυτή επηρεάζει την εμπειρία τους. Έτσι από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεών τους προέκυψαν συνολικά 249 αναφορές, οι οποίες εντάχθηκαν σε 25 κωδικούς που αφορούσαν 5 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 20.

Πίνακας 20. Απόψεις θεατών αναφορικά με τη σκηνοθετική προσέγγιση

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Αναγκαιότητα παρεμβάσεων στο πρωτότυπο έργο	Συμφωνία	23	47,9
	Ούτε Συμφωνία, ούτε διαφωνία	18	37,5
	Διαφωνία	7	14,6
2. Η παράσταση ως παράγοντας διαφοροποίησης των εντυπώσεων για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος στον θεατή	Συμφωνία	35	85,4
	Ούτε συμφωνία, ούτε διαφωνία	5	12,2
	Διαφωνία	1	2,4
3. Περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου, ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή	Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά περιπτώσεων που ανταποκρίνονται στον σύγχρονο θεατή	8	47,1
	Τρωάδες του Τερζόπουλου	2	11,8
	Odipus/Οιδίποδας του Ostermeier	1	5,9
	Αίας του Ξάφη	1	5,9
	Μήδεια του Benda	1	5,9
	Οιδίπους του Καραντζά	1	5,9
	Ορέστεια του Χουβαρδά	1	5,9
	Πέρσες του Καραντζά	1	5,9
	Πλούτος του Μιλίβόγιεβιτς	1	5,9

4. Η παράσταση μεταμορφώνει το αρχαίο ελληνικό δράμα	Εκσυγχρονισμό και επικαιροποίηση του νοήματος τους	27	29,3
	Διεύρυνση του περιεχομένου του	25	27,2
	Μετασχηματισμό και αναπροσαρμογή των μηνυμάτων του	25	27,2
	Αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων	15	16,3
5. Επίτευξη κάθαρσης του σύγχρονου θεατή	Συναισθηματική ταύτιση	10	25,6
	Καθολικά θέματα	8	20,5
	Ένταση συναισθήματος	7	17,9
	Δυσκολία επίτευξης κάθαρσης	5	12,8
	Καλλιτεχνική ικανότητα συντελεστών	5	12,8
	Στιγμή κάθαρσης	4	10,3

Σχετικά με την αναγκαιότητα παρεμβάσεων στα πρωτότυπα έργα (λ.χ. διασκευές, μεταγραφές), παρουσιάστηκε συμφωνία σχεδόν από τους μισούς συμμετέχοντες στη μελέτη (N=23, N%=47,9%), προκειμένου τα μηνύματα του έργου να γίνονται προσιτά και κατανοητά από το σύγχρονο θεατή, με μόλις 7 αναφορές να υποστηρίζουν το αντίθετο (N=7, N%=14,6%).

Οι θεατές θεωρούν ότι διαμέσου της παράστασης μπορεί να διαφοροποιηθεί η εντύπωση που δημιουργείται στο κοινό για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος (N=35, N%=85,4%).

Στην ερώτηση εάν μπορούν να αναφέρουν οι θεατές ενδεικτικές περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου ή κάποιας παράστασης που γνωρίζουν ώστε αυτές να ανταποκρίνονται κατά την άποψή τους στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή σημειώθηκαν ποικίλες απαντήσεις. Ενδεικτικές ήταν οι περιπτώσεις για τις «Τρωάδες» σε σκηνοθεσία Τερζόπουλου (N=2, N%=11,8%), ο «Οδύσσεια/Οιδίποδας» του Ostermeier (N=1, N%=5,9%), ο «Οιδίπους» (N=1, N%=5,9%) και οι «Πέρσες» (N=1, N%=5,9%) του Καραντζά κ.ά.. Σε όλες τις περιπτώσεις τονίστηκαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διέθεταν αυτές οι παραστάσεις (N=8, N%=47,1%), φωτίζοντας συγκεκριμένα σημεία του αξιακού φορτίου του πρωτογενούς υλικού. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο συμμετέχοντας 3:

«Στις σύγχρονες σκηνοθεσίες φωτίζονται συγκεκριμένα σημεία του αξιακού και εννοιολογικού φορτίου των έργων της αρχαιοελληνικής γραμματείας ανάλογα με την επικαιρότητα, τη σκηνοθετική στόχευση, τον χώρο και τον χρόνο παρουσίασης κ.λπ. Πολλές φορές π.χ. οι ήρωες μεταφέρονται στην καθημερινότητα και τη σύγχρονη ζωή διατηρώντας όμως αναλλοίωτες τις αξίες, τις ανθρώπινες αδυναμίες και τα πάθη τους».

Σημειώθηκε από τις απαντήσεις των ερωτώμενων ότι μια παράσταση μπορεί να οδηγήσει το αρχαίο ελληνικό δράμα κυρίως είτε σε εκσυγχρονισμό και επικαιροποίηση του νοήματος του (N=27, N%=29,3%), είτε σε διεύρυνση του περιεχομένου του (N=25, N%=27,2%), είτε σε μετασχηματισμό και αναπροσαρμογή των μηνυμάτων του (N=25,

N%=27,2%). Δεν έλλειψαν, ωστόσο, και απαντήσεις που σημείωσαν ότι κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει σε αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων του (N=15, N%=16,3%).

Με δεδομένο ότι η κάθαρση ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του ελέου και του φόβου, στην ερώτηση του τι είναι αυτό που μπορεί να οδηγήσει έναν σύγχρονο θεατή σε αυτήν, οι απαντήσεις ανέδειξαν ενδιαφέροντα ευρήματα. Σύμφωνα με τους θεατές η επίτευξη της κάθαρσης του σύγχρονου θεατή επέρχεται είτε από τη συναισθηματική του ταύτιση με τους χαρακτήρες του έργου (N=10, N%=25,6%) (συμμετέχων 10: «...επιτυγχάνεται με την ταύτιση του θεατή με τον ήρωα»), είτε από την παραστασιακή διερεύνηση οικογενειακών θεμάτων και εμπειριών που αφορούν την ανθρώπινη κατάσταση (N=8, N%=20,5%). Ο συμμετέχοντας 15 σημείωσε ως προς αυτό:

«Το στοιχείο ότι η κάθαρση των τοιούτων παθημάτων αφορά σε πανανθρώπινα και διαχρονικά ζητήματα που ξεπερνούν τους τοπικούς και χρονικούς προσδιορισμούς της σύνθεσής τους και μάλιστα πραγματεύονται βαθύτερες συγκρούσεις και αρχετυπικά ζητήματα της ψυχολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας».

Η ένταση του συναισθήματος (N=7, N%=17,9%) (συμμετέχοντας 19: «...και η συναισθηματική ένταση...»), η καλλιτεχνική ικανότητα των συντελεστών (N=5, N%=12,8%) (συμμετέχοντας 42: «Αν κατορθώσουν οι συντελεστές της παράστασης να διεγείρουν τον οίκτο των θεατών για τους ήρωες του δράματος σαφώς και είναι εφικτό αυτό»), αλλά και η ύπαρξη «καθαριστικών στιγμών», δηλαδή στιγμών όπου η ένταση εκτονώνεται, παρέχοντας μια αίσθηση συναισθηματικής απελευθέρωσης και ανακούφισης (N=4, N%=10,3%)

(συμμετέχοντας 11: «Η αποκατάσταση της αλήθειας στο τέλος») αναφέρθηκαν, επίσης, ως παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν στην κάθαρση του σύγχρονου θεατή. Ωστόσο σημειώθηκε η δυσκολία επίτευξής της (N=5, N%=12,8%). Ο συμμετέχοντας 18 σημείωσε ως προς αυτό:

«Δεν πιστεύω ότι κάτι τέτοιο μπορεί να υπάρξει σήμερα. Για να υπάρξει κάθαρση πιστεύω ότι κάποιος πρέπει να πιστεύει στην παντοδυναμία μιας εξωτερικής οντότητας που συνάδει με αυτές που αναφέρονται στις αρχαίες τραγωδίες. Αυτό δεν μπορεί να γίνει σήμερα στον σύγχρονο δυτικό κόσμο, διότι η επιστήμη έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό που η πνευματικότητα/πίστη της τότε εποχής είναι σχεδόν αδύνατον να ανακτηθεί».

Αντίληψη, στάσεις και κατανόηση αξιών από τους σύγχρονους θεατές

Με τον τρίτο άξονα της ανάλυσης εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο τα μέλη του κοινού αντιλαμβάνονται και κατανοούν τις αξίες που παρουσιάζονται στις σύγχρονες θεατρικές παραστάσεις. Σε αυτή την κατεύθυνση από την ποιοτική ανάλυση των απαντήσεων των θεατών προέκυψαν συνολικά 514 αναφορές, οι οποίες εντάχθηκαν σε 44 κωδικούς που αφορούσαν 7 θεματικές, όπως παρουσιάζει ο Πίνακας 21.

Πίνακας 21. *Αντίληψη, στάσεις και κατανόηση αξιών από τους θεατές*

Θεματικές/κατηγορίες	Κωδικοί	N	N%
1. Εξάρτηση του κοινού από τους κριτικούς	Κατά περίπτωση	34	79,07
	Ναι	7	16,28

θεάτρου για την κατανόηση των παραστάσεων έναντι της εξάρτησης από τα σχόλια σε μέσα ενημέρωσης	Όχι	2	4,65
2. Πού εστιάζει το ενδιαφέρον του θεατή για την παρακολούθηση μιας παράστασης	Ψυχαγωγία	14	50,0
	Αναστοχασμός/προβληματισμός	8	28,6
	Βίωση εμπειρίας	6	21,4
3. Σημαντικότητα αξιών ως μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μας	Εξαιρετικά σημαντικές	31	68,9
	Σημαντικές	13	28,9
	Μη σημαντικές	1	2,2
4. Σημαντικότητα ψηφιοποίησης των αξιών μας και η μελέτη αυτών μέσα στο χρόνο	Εξαιρετικά σημαντική	23	51,1
	Σημαντική	18	40,0
	Αδιάφορη	3	6,7
	Μη σημαντική	1	2,2
5. Δράσεις ενίσχυσης της αντίληψης σχετικά με τη σημαντικότητα των αξιών ως μέρος της άυλης κληρονομιάς μας	Δημιουργία σχετικών εκδηλώσεων για διαφορετικά είδη κοινού	38	24,4
	Επένδυση στη μελέτη των αξιών μέσα στο χώρο και το χρόνο	36	23,1
	Δημιουργία εργαστηρίων διαμοιρασμού καλών πρακτικών στην Ευρώπη	22	14,1
	Αναθεώρηση Εθνικών πολιτικών για την ψηφιοποίηση της ασαφούς /αφηρημένης έννοιας ακαθόριστης πολιτιστικής κληρονομιάς	21	13,5

	Δημιουργία μουσειακών συλλογών με κεντρικό θέμα τις πολιτιστικές αξίες	21	13,5
	Αναθεώρηση της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την ψηφιοποίηση της ασαφούς/ ακαθόριστης/ αφηρημένης έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς	18	11,5
6. Συγκεκριμένη παράσταση που παρακολούθησε ο θεατής	Αντιγόνη Σοφοκλή	8	21,1
	Πέρσες Αισχύλου	5	13,2
	Μήδεια του Ευριπίδη	4	10,5
	Οιδίπους Τύραννος Σοφοκλή	4	10,5
	Λυσιστράτη Αριστοφάνη	3	7,9
	Προμηθεύς Δεσμώτης Αισχύλου	3	7,9
	Αγαμέμνων Αισχύλου	2	5,3
	Ελένη Ευριπίδη	2	5,3
	"Επτά επί Θήβας" Αισχύλου	1	2,6
	Αίας του Σοφοκλή	1	2,6
	Ικέτιδες Ευριπίδη	1	2,6
	Όρνιθες Αριστοφάνη	1	2,6
	Πλούτος του Αριστοφάνη	1	2,6
	Τρωάδες του Ευριπίδη	1	2,6
	Φιλοκτήτης του Σοφοκλή	1	2,6
7. Αξίες που αναδεικνύονται μέσα από τη συγκεκριμένη παραστασιακή εμπειρία	Κοινωνική δικαιοσύνη	31	19,5
	Ανεξαρτησία/Ελευθερία	28	17,6
	Ισχύς	20	12,6
	Παρακίνηση για αλλαγή	19	11,9
	Συμμόρφωση με κανόνες	16	10,1
	Παράδοση	14	8,8

	Καλοσύνη	10	6,3
	Ασφάλεια	8	5,0
	Προσωπική επιτυχία	8	5,0
	Ευχαρίστηση	5	3,1

Αναφορικά με την εξάρτηση του κοινού από τους κριτικούς για την κατανόηση των παραστάσεων έναντι της εξάρτησης από τα σχόλια σε μέσα ενημέρωσης, οι θεατές ανέφεραν ότι η ενημέρωση που λαμβάνουν εξαρτάται και διαφοροποιείται κατά περίπτωση (N=34, N%=79,07%). Σε αυτή την κατεύθυνση ο συμμετέχοντας 22 ανέφερε:

«Το κοινό ενδέχεται να είναι “εκπαιδευμένο” οπότε δεν χρειάζεται οδηγίες θέασης, ή “απαίδευτο” οπότε πρέπει με διάφορους τρόπους να αναπτύξει μια κουλτούρα σχετικά με το έργο τέχνης που παρακολουθεί».

Αν και το αρχαίο δράμα συνέβαλε καθοριστικά στη ζύμωση των πολιτών με τα ζητήματα της πόλης τους κατά το παρελθόν, σήμερα που το κοινωνικό και πολιτικό «πράττειν» απέχει πολύ από το βασικό ζητούμενο του θεάτρου, το ενδιαφέρον του θεατή επικεντρώνεται κυρίως στην ψυχαγωγία του (N=14, N%=50%). Όπως χαρακτηριστικά άλλωστε αναφέρεται: «Το ενδιαφέρον του θεατή επικεντρώνεται στην ψυχαγωγία, συμμετέχοντας 44» ή και (συμμετέχοντας 8):

«Νομίζω ότι το ενδιαφέρον του θεατή επικεντρώνεται σήμερα περισσότερο στο να δει σε μια παράσταση πως αναπτύσσονται οι ερωτικές, οικογενειακές, φιλικές σχέσεις των ηρώων του έργου. Σχέσεις δηλαδή εντός του ιδιωτικού βίου. Επίσης ο σύγχρονος θεατής

αναζήτά το θέαμα. Μια "πλούσια" παραγωγή, ένα μιούζικαλ, μια παράσταση άλλης εποχής με εντυπωσιακά κοστούμια πιστεύω ότι του αρέσουν, καθώς έτσι ξεχνιέται και ταξιδεύει με τους ήρωες του έργου (όπως γινόταν πάντοτε). Ωστόσο, θεωρώ ότι ψάχνει και το σκληρό θέαμα που θα του προκαλέσει σοκ. Ζούμε στην εποχή των εντυπώσεων και των ακροτήτων. Οπότε μια παράσταση με ακρότητες και ωμή σκιαγράφηση μιας πραγματικότητας σίγουρα θα προκαλέσει το ενδιαφέρον»

Ωστόσο δεν λείπουν απαντήσεις που εστιάζουν στην ανάγκη του θεατή για αναστοχασμό και προβληματισμό (N=8, N%=28,6%) (λ.χ. «Στην αναζήτηση απαντήσεων δικών του ερωτημάτων σχετικά με τη σύγχρονη πραγματικότητα που μπορεί να αφορούν στην πολιτική, στην προσωπική και κοινωνική ζωή», συμμετέχοντας 2) ή και για τη βίωση μιας ξεχωριστής εμπειρίας (N=6, N%=21,4%) (λ.χ. «Στο να βιώσουν μια αξιοσημείωτη εμπειρία...», συμμετέχοντας 7).

Στο ερώτημα του πόσο σημαντικές είναι οι αξίες ως μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μας το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων θεατών τις χαρακτήρισε ως σημαντικές (N=44, N%=97,8%), προσδίδοντας αξία στην ψηφιοποίηση και τη μελέτη τους μέσα στον χρόνο (N=41, N%=91,1%). Οι προτάσεις τους και οι δράσεις που θεωρούν πως θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να ενισχύσουμε την αντίληψη μας σχετικά με τη σημαντικότητα των αξιών ως ένα καίριο μέρος της άυλης κληρονομιάς μας αναφέρονται:

- α) στη δημιουργία σχετικών εκδηλώσεων για διαφορετικά είδη κοινού (μαθητές, δασκάλους, επαγγελματίες μη-πολιτιστικής κληρονομιάς,

- επαγγελματίες πολιτιστικής κληρονομιάς, επιμελητές μουσείων, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, γενικό κοινό, κλπ.) (N=38, N%=24,4%),
- β) στη μεγαλύτερη επένδυση για τη μελέτη των αξιών μέσα στο χώρο και το χρόνο (N=36, N%=23,1%),
- γ) στη δημιουργία περισσότερων εργαστηρίων για διαμοιρασμό καλών πρακτικών στην Ευρώπη (N=22, N%=14,1%),
- δ) στην αναθεώρηση των εθνικών πολιτικών για την ψηφιοποίηση της ασαφούς/αφηρημένης έννοιας της ακαθόριστης πολιτιστικής κληρονομιάς (N=21, N%=13,5%),
- ε) στη δημιουργία συλλογών μουσείων με κεντρικό θέμα τις πολιτιστικές αξίες (N=21, N%=13,5%) και
- ζ) στην αναθεώρηση της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ψηφιοποίηση της ασαφούς/ ακαθόριστης/ αφηρημένης έννοιας της πολιτιστικής κληρονομιάς (N=18, N%=11,5%).

Τέλος, οι θεατές έχοντας παρακολουθήσει συγκεκριμένες θεατρικές παραστάσεις, τραγωδίες ή κωμωδίες (λ.χ. Αντιγόνη Σοφοκλή, N=8, N%=21,1% ή Πέρσες Αισχύλου, N=5, N%=13,2% κτλ.), ανέφεραν μια μεγάλη ποικιλία αξιών που αναδείχθηκαν μέσα αυτές. Η πιο συχνά αναφερόμενη ήταν η ανθρωπιστική αξία της κοινωνικής δικαιοσύνης (N=31, N%=19,5%) (να έχουν όλοι ίσες ευκαιρίες) η οποία θεωρείται μια πολύ σημαντική κοινωνική αξία που σχετίστηκε με έννοιες όπως: ισότητα, δημοκρατία, ισονομία, ίσα δικαιώματα. Στη συνέχεια ακολούθησε η αξία της ανεξαρτησίας/ελευθερίας (N=28, N%=17,6%) (να σκέφτεσαι, να εκφράζεσαι, να δρας ελεύθερα) που σχετίστηκε με έννοιες όπως: ελεύθερη έκφραση,

ελευθερία λόγου, πρωτοβουλία, σύγκρουση με κατεστημένα, επανάσταση, αυτοδιάθεση, δημοκρατία. Και αυτή η αξία θεωρήθηκε ως πολύ σημαντική για τους συμμετέχοντες θεατές της μελέτης. Τρίτη σε θέση ήταν η αξία της ισχύος (N=20, N%=12,6%) (κοινωνική και οικονομική υπεροχή). Αυτή συσχετίστηκε με έννοιες όπως: δύναμη, εξουσία, υπεροχή. Η αξία της παρακίνησης για αλλαγή (να είσαι ανοιχτή/ός στην αλλαγή) ακολούθησε την ταξινόμηση (N=19, N%=11,9%) και συσχετίστηκε με έννοιες όπως: πρόοδος, ανάπτυξη, εξέλιξη. Τέλος, παρουσιάστηκαν και άλλες αξίες κατά φθίνουσα σειρά συχνότητας αναφορών ως εξής: α) συμμόρφωση με κανόνες (N=16, N%=10,1%), β) παράδοση (να σέβεσαι τις παραδόσεις) (N=14, N%=8,8%), γ) καλοσύνη (να βοηθάς τους ανθρώπους) (N=10, N%=6,3%), δ) ασφάλεια (να ζεις σε ασφαλές περιβάλλον) (N=8, N%=5%), ε) προσωπική επιτυχία (να σε θαυμάζουν) (N=8, N%=5%) και τέλος ζ) ευχαρίστηση (να απολαμβάνεις τη ζωή) (N=5, N%=3,1%).

Συμπεράσματα

Με βάση τα ευρήματα των έξι κατηγοριών ερωτηματολογίων που αναλύθηκαν εκτενώς, μπορούμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι οι σύγχρονες παραστάσεις αρχαίου ελληνικού δράματος παραμένουν επίκαιρες και ουσιαστικές για τη σύγχρονη κοινωνία, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και στην καλλιέργεια αξιών μεταξύ των σύγχρονων πολιτών-θεατών, εύρημα με το οποίο συμφωνεί άλλωστε και μια άλλη πρόσφατα δημοσιευμένη σχετική έρευνα των Μαστροθανάση και Γραμματά (2023). Οι θεατές, οι μεταφραστές, οι ηθοποιοί, οι σκηνοθέτες, οι υπεύθυνοι παραγωγής και οι κριτικοί θεάτρου αναγνωρίζουν την αξία τη σημασία και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος, όπως αυτά παρουσιάζονται σκηνικά ως σύνθετο καλλιτεχνικό δημιούργημα.

Η μελέτη που προκύπτει από την ανάλυσή τους, υπογραμμίζει την ανάγκη προσαρμογής και μεταγραφής των πρωτότυπων κειμένων του αρχαίου δράματος, ώστε να γίνουν πιο προσιτά στο σύγχρονο κοινό, αναγνωρίζοντας παράλληλα τις προκλήσεις που συνεπάγεται η διατήρηση της ακεραιότητας του πρωτότυπου έργου. Τα ευρήματα υποδηλώνουν ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το θέατρο ως εκπαιδευτικό εργαλείο που παρέχει γνώσεις σχετικά με κοινωνικά ζητήματα, την ιστορία και τις πολιτιστικές παραδόσεις. Αναγνωρίζουν επίσης τη δυνατότητα του θεάτρου να χρησιμεύσει ως μια μορφή συνηγορίας που ευαισθητοποιεί και παραινεί τα άτομα να αναλάβουν δράση για κοινωνικά ζητήματα και αδικίες. Η συναισθηματική σύνδεση που δημιουργείται μεταξύ του κοινού και των σκηνικών γεγονότων και των ηθικών διλημάτων μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και την καλλιέργεια αξιών στο κοινό, κάτι το οποίο αναδείχθηκε και από την μελέτη των Mastrothanasis και

Grammatas (2022).

Οι αξίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων και των στάσεων των σύγχρονων θεατών απέναντι στις παραστάσεις και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά. Επισημαίνει επίσης την ανάγκη δημιουργίας περισσότερων ευκαιριών για διάλογο και προβληματισμό σχετικά με τις αξίες και τον τρόπο με τον οποίο αυτές παροντικοποιούνται δια της παράστασης, καθώς και την ανάγκη επένδυσης στη μελέτη και την ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς για τη διατήρηση και τη μετάδοση αυτών των αξιών στις μελλοντικές γενιές.

Τα συμπεράσματα από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων, αν και έχουν ως κοινό παρονομαστή και ενιαίο υπόβαθρο την πρόσληψη των αξιών του αρχαιοελληνικού δράματος όχι πια ως κειμενικού, αλλά σκηνικού λόγου, ζωντανεμένου δια της σκηνοθεσίας από τους ηθοποιούς και προσλαμβανόμενου βιωματικά από του θεατές, ως τελικούς αποδέκτες της παράστασης, έχουν και πολλές διαφορές, επειδή έχουν διαφορετικό προσανατολισμό, απευθυνόμενο κατά περίπτωση σε διαφορετικούς αποδέκτες. Γι αυτό θεωρήθηκε μεθοδολογικά πιο ασφαλές, να διατυπωθούν στο τέλος της έρευνας επιμέρους τα συμπεράσματα ανά κατηγορία, ώστε να διασαφηνιστεί περισσότερο και ο βαθμός της συγκεκριμένης εμπλοκής ενός εκάστου από τους επιμέρους παράγοντες στην πρόσληψη των σκηνικών μηνυμάτων του έργου από το θεατρικό κοινό, που τελικά προσδιορίζει το εύρος και την αναφορικότητα του «*παρόντος των αξιών*» του αρχαίου ελληνικού δράματος και θεάτρου στο σύγχρονο κόσμο, συνολικό ζητούμενο του ερευνητικού προγράμματος «*Ancient Greek Drama and Theatre Values Across Space and Time*».

Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των σκηνοθετών

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να σκιαγραφήσει τον τρόπο δια του οποίου οι σύγχρονοι σκηνοθέτες προσεγγίζουν ζητήματα που αφορούν γενικά το θέατρο και ειδικότερα το αρχαιοελληνικό δράμα σήμερα.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματά της, αναδείχθηκε ότι οι σκηνοθέτες θεωρούν ότι οι βασικές αξίες που επισημαίνονται στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος είναι ποικίλες με κυριότερες αυτές της δημοκρατίας, της ελευθερίας και του αλτρουισμού. Οι αξίες αυτές, αλλά και τα αντιθετικά ζεύγματα εννοιών που εμφανίζει το αρχαίο δράμα, προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες κάτι το οποίο οι σκηνοθέτες θεωρούν ότι αντιμετωπίζει και ο σύγχρονος άνθρωπος του σήμερα.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που καταγράφηκαν θεωρείται ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να έχουν πλήρη ισχύ στις μέρες μας, με την αξία μιας παράστασης αρχαίου ελληνικού δράματος να έγκειται κυρίως στη σύνδεση περιεχομένου και μορφής. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι (κατά την άποψη των ερωτηθέντων), μια θεατρική παράσταση μπορεί να αναδείξει και να καλλιεργήσει αξίες στους σύγχρονους θεατές μέσω ανάπτυξης συγκίνησης, μέσω ταύτισης με τους ήρωες και τα πάθη τους, μέσω της μύησης τους στον αξιακό κόσμο των έργων χωρίς καμιά διάθεση διδακτισμού, αλλά αντίθετα με την ανάπτυξη της κριτικής τους σκέψης.

Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των ηθοποιών και των λοιπών συντελεστών της παράστασης

Ένας εξίσου πρωταρχικός στόχος της έρευνας μας ήταν να σκιαγραφήσει πώς

οι σύγχρονοι ηθοποιοί και συντελεστές μιας παράστασης προσεγγίζουν ζητήματα που αφορούν το θέατρο και το αρχαιοελληνικό δράμα σήμερα.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της, αναδείχθηκε ότι οι ηθοποιοί και οι λοιποί συντελεστές θεωρούν ότι οι αξίες αλλά και τα αντιθετικά ζεύγματα του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας, αφού αντίστοιχες καταστάσεις αντιμετωπίζει εξίσου και ο σύγχρονος άνθρωπος. Η αξία της αρχαίας τραγωδίας έγκειται τόσο στη σύνδεση του περιεχομένου των μηνυμάτων της όσο και τη μορφολογία της ως είδος θεάτρου, ενώ τα μηνύματά της χαρακτηρίζονται ως υπαρκτικά και θεμελιώδη για την ανθρώπινη σκέψη. Παρόλα αυτά, συνεχίζουν να αποτελούν αντικείμενο διεκδίκησης σε παγκόσμια κλίμακα ,χωρίς οι αξίες που εκφράζουν να θεωρούνται κεκτημένες. Ο τρόπος δια του οποίου μία θεατρική παράσταση αρχαίου δράματος μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και την καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές, αναφέρεται ότι μπορεί να επιτευχθεί μέσα από τη μετάδοση των μηνυμάτων που φέρει το ίδιο το κείμενο στην πρωτότυπη μορφή του. Επίσης υποστηρίζεται ότι η ανάδειξη και η καλλιέργεια των σύγχρονων θεατών μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από την παραστασιακή μεταφορά και μεταγραφή των αξιών του έργου στο σήμερα. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων ηθοποιών και λοιπών συντελεστών, η παράσταση μπορεί να διαφοροποιήσει την εντύπωση που δημιουργείται στον θεατή για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου δράματος, επειδή αυτή βρίσκεται σε πλήρη συνάρτηση προς την αντίληψη που διαμορφώνει το κοινό βάσει των δικών του προσλαμβανουσών. Σχετικά τον τρόπο πρόσληψης των αξιών, αναφέρθηκε ότι κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται είτε μέσα από τη συναισθηματική εμπειρία, είτε μέσα από τον λόγο των ηρώων, είτε μέσα από

την ταύτιση του θεατή με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους, είτε τέλος μέσα από τις αρχέτυπες εικόνες του έργου.

Όσον αφορά του αν και κατά πόσο μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου διασκευή/μεταγραφή/απόδοση είναι απαραίτητη, προκειμένου τα μηνύματα του έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από τον σύγχρονο θεατή, το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων απάντησε ότι συμφωνεί, όπως επίσης συμφώνησε ότι το αρχαίο δράμα μπορεί να αναδειχθεί εξίσου και σε κλειστά θέατρα, παρόλες τις δυσκολίες που υπάρχουν.

Τέλος, αναφορικά με τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ένας καλλιτεχνικός δημιουργός/ συντελεστής, με δεδομένο ότι υπάρχουν αρχαιοελληνικά δράματα που έχουν κατ' επανάληψη παρουσιαστεί στο θεατρικό κοινό με ποικίλες μορφές και τρόπους από περισσότερους συντελεστές, αναφέρθηκε ότι παρουσιάζονται πολλά εμπόδια στη δημιουργία νέων παραστάσεων με κυριότερα τη δυσκολία εύρεσης νέων υποκριτικών κωδίκων και άλλων πρωτότυπων στοιχείων που να επικαιροποιούν και αναδεικνύουν τα ίδια ερωτήματα με αυτά που θέτει το πρωτότυπο κείμενο, τη δυσκολία που ενυπάρχει στο να βρεθούν νέοι, ελκυστικοί στον θεατή, τρόποι παρουσίασης του κειμένου, αλλά και στην δυσκολία που αντιμετωπίζει ένας σκηνοθέτης στο να διατυπώσει μια διαφορετική σκηνική άποψη Όσον αφορά το ενδιαφέρον ενασχόλησης ενός καλλιτέχνη του θεάτρου (εικαστικό, μουσικό, φωτιστή, κτλ.) με το αρχαίο δράμα αναφέρθηκαν ποικίλες απόψεις που δικαιολογούν αυτό το ενδιαφέρον με επικρατέστερη αυτή της ύπαρξης διαχρονικών αξιών και μηνυμάτων στο αρχαίο δράμα, αλλά και λόγω της αισθητικής του αρτιότητας ως είδος θεάτρου.

Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των μεταφραστών/διασκευαστών/δραματουργών

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της σχετικά περιορισμένης έρευνας, αφού μόνο δύο εκπρόσωποι από τη συγκεκριμένη κατηγορία συμμετείχαν σε αυτή, αναδείχθηκε ότι οι μεταφραστές θεωρούν ότι οι βασικές αξίες που εμφανίζονται στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος είναι ποικίλες, με πιο σημαντική αυτή της μετριοφροσύνης και της αντιπολεμικής διάθεσης των ηρώων, ενώ θεωρείται ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας. Κατά την άποψή τους, η αξία του αρχαιοελληνικού δράματος έγκειται στη σύνδεση του περιεχομένου των μηνυμάτων με την ίδια τη μορφολογία του ως είδος θεάτρου, ενώ υποστηρίζεται ότι η ανάδειξη και η καλλιέργεια των σύγχρονων θεατών μπορεί να επιτευχθεί κυρίως μέσα από την ανάπτυξη κριτικής σκέψης ως προς τα γεγονότα τα οποία παρουσιάζει η παράσταση, με έμφαση στην έλλειψη διδακτισμού.

Σύμφωνα με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων, όσον αφορά τη θέση ότι μπορεί να υπάρξει κοινή αντίληψη των νοημάτων των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από το συγγραφέα στο πρωτότυπο που μεταφράζουν, υποστηρίχθηκε ότι κάτι τέτοιο είναι σχετικό ,τη στιγμή που το κοινό αντιλαμβάνεται μέσα από το πρίσμα των δικών του προσλαμβανουσών τις εγγεγραμμένες στα κείμενα ιδέες και νοήματα. Τονίστηκε επίσης ότι η πρόσληψη των αξιών επιτυγχάνεται μέσα από τη συναισθηματική εμπειρία των θεατών, που καλλιεργείται κατάλληλα από τη συγκεκριμένη σκηνική ερμηνεία του έργου.

Σχετικά με το αν μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου διασκευής,

μεταγραφή, απόδοση, ελεύθερη μετάφραση (ή όπως αλλιώς κι αν αυτό ονομαστεί) είναι απαραίτητη, προκειμένου να μηνύματα του έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από τον σύγχρονο θεατή, όπως επίσης και το αν μια σύγχρονη μετάφραση οφείλει να σέβεται και να ακολουθεί τις προγενέστερες, ή μπορεί να είναι εντελώς ανεξάρτητη από αυτές, οι απόψεις διαφοροποιήθηκαν. Με δεδομένο ότι μια νέα μετάφραση συχνά γίνεται για να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας συγκεκριμένης παράστασης, οι συμμετέχοντες υποστήριζαν από κοινού ότι η αξία της παραμένει και πέρα από αυτή, αν και είναι δύσκολο για έναν μεταφραστή να αποτυπώσει σε σύγχρονο λόγο τα νοήματα και τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες ενός έργου γραμμένου εκατοντάδες χρόνια πριν. Τέλος, αναφορικά με την «κάθαρση» που ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του «ελέου» και του «φόβου» υποστηρίχθηκε ότι, «*τηρουμένων των αναλογιών*», αυτή μπορεί να επιδιωχθεί και σήμερα με διαφορετικό ίσως τρόπο από το σύγχρονο θεατή.

Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις του υπευθύνου παραγωγής

Σκοπός του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου ήταν να διερευνήσει τις απόψεις των φορέων παραγωγής και προώθησης του θεάματος σχετικά με την εμπλοκή των νέων με το αρχαίο δράμα, την προώθηση παραστάσεων αρχαίου δράματος και τη εμπέδωση των αξιών του αρχαίου δράματος ιδιαίτερα στο σύγχρονο νεανικό κοινό.

Σύμφωνα με το πρώτο θέμα που αναδείχθηκε και αφορούσε την εμπλοκή των νέων με το αρχαίο δράμα, οι απαντήσεις επικεντρώθηκαν στις δυνατότητες των συμμετοχικών τεχνικών να ενισχύσουν τη θετική στάση των νέων απέναντι

στα αρχαία κείμενα. Ο υπεύθυνος παραγωγής αναγνώρισε τη σημασία της εμπλοκής των νέων με το αρχαίο δράμα και συμφώνησε ότι οι συμμετοχικές τεχνικές θα μπορούσαν να είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να επιτευχθεί αυτό, παρουσιάζοντας παραδείγματα δραστηριοτήτων που θα μπορούσαν να ενισχύσουν αυτή την εγγύτητα, όπως συνεντεύξεις με πρωταγωνιστές και σύντομες κριτικές που θα διαβάζονται στην τάξη από τους μαθητές, με την εποπτεία του διδάσκοντα. Συζητήθηκε επίσης ο αντίκτυπος της πανδημίας στη βιομηχανία του θεάματος και ο υπεύθυνος παραγωγής υποστήριξε ότι η ζωντανή μετάδοση (live streaming) παραστάσεων αρχαίου δράματος θα μπορούσε να ενισχύσει την αγάπη των νέων για το είδος.

Αναφορικά με το δεύτερο θέμα που αναδείχθηκε και αφορούσε την προώθηση των παραστάσεων αρχαίου δράματος, οι απαντήσεις του υπευθύνου παραγωγής επικεντρώθηκαν στους πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς για την προώθηση των παραστάσεων αρχαίου δράματος που σχετίζονταν με τη διαφήμιση μέσω έντυπων και ηλεκτρονικών μέσων. Επιπλέον, υπήρξε συναίνεση στο ότι υπάρχουν ιδιαίτεροι μηχανισμοί για την προώθηση παραστάσεων αρχαίου δράματος σε σύγκριση με άλλες μορφές θεάτρου. Τέλος ο ίδιος συνέστησε τη δημιουργία σχετικών εκδηλώσεων για διαφορετικούς τύπους κοινού και την επανεξέταση των εθνικών πολιτικών για την ψηφιοποίηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, ως μέσα προώθησης των συγκεκριμένων παραστάσεων.

Ως προς τη διατήρηση και την προώθηση των αξιών του αρχαίου δράματος, τονίστηκε η σημασία των αξιών ως μέρος της άυλης πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Όπως αναφέρθηκε, οι αξίες είναι εξαιρετικής σημασίας για την κοινωνία και η διαδικασία ψηφιοποίησης της άυλης πολιτιστικής

κληρονομιάς θεωρείται επίσης εξαιρετικά σημαντική. Τέλος, αναγνωρίστηκε ο ρόλος των φορέων παραγωγής και προώθησης του θεάματος στην επικοινωνία των αξιών των έργων του αρχαίου δράματος και θεωρήθηκε ότι το κοινό προσλαμβάνει αυτές τις αξίες μέσω της ταύτισής του με τους χαρακτήρες του έργου (τραγωδία, κωμωδία) και τα πάθη τους.

Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των κριτικών θεάτρου

Η ποιοτική έρευνα που διεξήχθη σε σχέση με τους κριτικούς θεάτρου, ρίχνει φως στις απόψεις τους σχετικά με τη σημασία και την αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος, το ρόλο που αυτοί διαδραματίζουν στην υποδοχή και αξιολόγηση, μιας τέτοιας παράστασης καθώς και τη γενικότερη πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού δράματος από τη σύγχρονη κοινωνία. Σε γενικές γραμμές από τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης προέκυψε ότι το αρχαίο ελληνικό δράμα παραμένει επίκαιρο σήμερα και οι διασκευές των πρωτότυπων κειμένων μπορούν να φανούν χρήσιμες για την παρουσίαση νέων καλλιτεχνικών προτάσεων και ερμηνειών των έργων. Ο ρόλος των θεατρικών κριτικών είναι σημαντικός στην αξιολόγηση των θεατρικών έργων, παρά τον υποκειμενικό χαρακτήρα των κρίσεων τους. Το θέατρο και η τέχνη, γενικότερα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης και μπορούν να προωθήσουν την καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους πολίτες-θεατές μέσα από τη δημόσια ανταλλαγή ιδεολογικού-συναισθηματικού φορτίου.

Ειδικότερα, όσον αφορά στη σημασία και στην αξία του αρχαίου ελληνικού δράματος, η πλειονότητα των κριτικών πιστεύει ότι τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και σήμερα, με τη

διαχρονικότητα και την ανθεκτικότητά τους να έγκειται στη σύνθεση του περιεχομένου και της μορφής δια των οποίων παρουσιάζονται. Επιπλέον, θεωρούν ότι η προσαρμογή, η διασκευή και η μεταγραφή των πρωτότυπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού δράματος είναι αναγκαία σε μικρό βαθμό. Οι λόγοι για την πραγματοποίηση διασκευών σχετίζονται κυρίως με την παρουσίαση μιας διαφορετικής ερμηνείας του έργου και των μηνυμάτων του, αλλά και με την παρουσίαση μιας νέας καλλιτεχνικής πρότασης. Ωστόσο, υπήρξαν αναφορές σε περιπτώσεις όπου η διαφοροποίηση ή ο εκσυγχρονισμός του περιεχομένου των αξιών ενός έργου δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τις απαιτήσεις του σύγχρονου θεατή.

Όσον αφορά τον ρόλο των κριτικών θεάτρου, η έρευνα αναδεικνύει τον υποκειμενικό χαρακτήρα της διαδικασίας αξιολόγησής τους. Ο παράγοντας της υποκειμενικότητας υπεισέρχεται σε κάποιο βαθμό στη διαδικασία των κρίσεων κατά την αποτίμηση μιας παράστασης ενός έργου. Ωστόσο, υποστηρίχθηκε η αναγκαιότητα ύπαρξης κριτικών θεάτρου, καθώς η γνώμη τους διαφέρει από τη γνώμη των "μη ειδικών".

Όσον αφορά το ρόλο που διαδραματίζει η πρόσληψη του αρχαίου ελληνικού δράματος από τη σύγχρονη κοινωνία, η έρευνα δείχνει ότι το θέατρο και η τέχνη γενικότερα, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών-θεατών. Οι θεατρικές παραστάσεις μπορούν να συμβάλλουν στην πρόωθηση και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους πολίτες-θεατές μέσω της δημόσιας ανταλλαγής ιδεολογικού-συναισθηματικού φορτίου. Ωστόσο, οι θεατές προσεγγίζουν τις αξίες κυρίως μέσω των αρχετυπικών εικόνων του έργου, της συναισθηματικής εμπειρίας και της ταύτισης με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους.

*Συμπεράσματα από τις αναλύσεις στις απαντήσεις των θεατών
παραστάσεων αρχαίου ελληνικού θεάτρου*

Η παρούσα έρευνα είχε ως τελικό στόχο να διερευνήσει τις στάσεις και τις απόψεις των σύγχρονων θεατών απέναντι σε παραστάσεις αρχαίου ελληνικού δράματος. Στόχος ήταν να διερευνηθεί πώς το θέατρο μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνειδησης των πολιτών και των θεατών, καθώς και τον τρόπο δια του οποίου οι θεατρικές παραστάσεις μπορούν να προωθήσουν και να καλλιεργήσουν αξίες στους σύγχρονους θεατές, που απορρέουν από αυτές του αρχαίου δράματος.

Με βάση τα αποτελέσματα της μελέτης, οι θεατές παραστάσεων αρχαίου δράματος επιλέγουν παραστάσεις με βάση το προσωπικό τους ενδιαφέρον, την καλλιτεχνική φήμη, τις δημοσιεύσεις στον Τύπο, τις θεατρικές κριτικές και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται το θέατρο ως εκπαιδευτικό εργαλείο που παρέχει γνώσεις σχετικά με κοινωνικά ζητήματα, την ιστορία και τις πολιτιστικές παραδόσεις. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν τις παραστάσεις αρχαίου δράματος ιδιαίτερα παιδαγωγικές και βλέπουν το θέατρο ως μια μορφή καλλιτεχνικής παιδείας που ευαισθητοποιεί και παρακινεί τα άτομα να αναλάβουν δράση για κοινωνικά ζητήματα και αδικίες. Η μελέτη διαπίστωσε επίσης ότι οι θεατρικές παραστάσεις μπορούν να συμβάλουν στην προώθηση και την καλλιέργεια αξιών μεταξύ των σύγχρονων πολιτών-θεατών. Οι συμμετέχοντες διατυπώνουν την άποψη ότι οι χαρακτήρες του έργου και το ίδιο το δραματικό κείμενο στη σκηνική του μεταφορά και απόδοση ως ζωντανό πια θέαμα, μπορούν να χρησιμεύσουν ως πρότυπα θετικών στάσεων και αξιών που μπορούν να αποτελέσουν πρότυπα προς μίμηση για το κοινό. Σημείωσαν ότι η συναισθηματική σύνδεση που

δημιουργείται μεταξύ του θεατή και των σκηνικών γεγονότων και των ηθικών διλημμάτων είναι ένας τρόπος με τον οποίο η θεατρική παράσταση μπορεί να αναδείξει και να καλλιεργήσει αξίες στους θεατές, οι οποίοι μπορούν να συνδεθούν συναισθηματικά με χαρακτήρες και καταστάσεις που προωθούν καθολικές αξίες, γεγονός που μπορεί να τους εμπνεύσει να τις υιοθετήσουν και οι ίδιοι.

Οι θεατές αντιλαμβάνονται τη δύναμη των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος ως εμφανείς ακόμη και σήμερα, με την αξία της παράστασης να έγκειται στη σύνδεση μεταξύ του περιεχομένου των μηνυμάτων που μεταφέρει το αρχαίο ελληνικό δράμα και της μορφολογίας του ως θεατρικό είδος. Τα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος αναδεικνύουν μια ποικιλία αξιών που εξακολουθούν να έχουν απήχηση στον σύγχρονο θεατή και να απαιτούν ανάλογη συμπεριφορά. Ωστόσο, σχεδόν οι μισοί από τους συμμετέχοντες συμφώνησαν ότι οι παρεμβάσεις στα πρωτότυπα έργα είναι απαραίτητες για να γίνουν τα μηνύματα του έργου προσιτά και κατανοητά στον σύγχρονο θεατή. Αυτό υποδηλώνει ότι υπάρχει ανάγκη οι σκηνοθέτες να προσαρμόσουν και να επικαιροποιήσουν το παραστασιακό υλικό για να συνδεθούν καλύτερα με το σημερινό κοινό.

Όσον αφορά την «κάθαρση», η επίτευξη συναισθηματικής εκτόνωσης και ανακούφισης για τον σύγχρονο θεατή, συμφωνούν ότι προέρχεται είτε από τη συναισθηματική ταύτιση με τους χαρακτήρες του έργου είτε από την παραστατική εξερεύνηση οικουμενικών θεμάτων και εμπειριών που αφορούν την ανθρώπινη κατάσταση. Ωστόσο, επισημάνθηκε η διαφορετική σημασιодότηση και δυσκολία επίτευξης της «κάθαρσης» στη σημερινή εποχή. Αυτό υποδηλώνει ότι οι σκηνοθέτες πρέπει να δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στο

συναισθηματικό αντίτυπο των παραστάσεων τους και να βρίσκουν τρόπους να δημιουργούν στιγμές βιωματικής μέθεξης των θεατών στα σκηηνικά δρώμενα που να διαθέτουν απήχηση στο σύγχρονο κοινό.

Η ανάλυση των απαντήσεων επεσήμανε το εύρος και την επικαιρότητα των αξιών του αρχαίου ελληνικού δράματος που αναδεικνύονται σε συγκεκριμένες θεατρικές παραστάσεις, τραγωδίες ή κωμωδίες. Η κοινωνική δικαιοσύνη ήταν η πιο συχνά αναφερόμενη αξία, ακολουθούμενη από την ανεξαρτησία/ελευθερία, την εξουσία και το κίνητρο για αλλαγή. Άλλες αξίες που αναφέρθηκαν με φθίνουσα σειρά συχνότητας ήταν η συμμόρφωση στους κανόνες, ο σεβασμός στις παραδόσεις, η καλοσύνη, η διαβίωση σε ασφαλές περιβάλλον, η προσωπική επιτυχία και η ευχαρίστηση με την έννοια της απόλαυσης της ζωής.

Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές γενικότερα αξίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων και των στάσεων των σύγχρονων θεατών, συνιστώντας μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του αρχαίου δράματος. Υπογραμμίζουν επίσης την ανάγκη δημιουργίας περισσότερων ευκαιριών για διάλογο και προβληματισμό σχετικά με τις αξίες, καθώς και την ανάγκη επένδυσης στη μελέτη και την ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς για τη διατήρηση και τη μετάδοσή τους στις μελλοντικές γενιές.

Βιβλιογραφία

- Albini, U. (2000). *Προς Διόνυσον: Το θέατρο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων* (Λ. Τζαλλήλα (Μτφ.)). Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Aylen, L. (1964). *Greek Tragedy and Modern World*. Methuen.
- Bain, D. (1987). *Actors and Audience. A study of Asides and Related Conventions in Greek Drama*. Oxford University Press.
- Benamou, M., & Caramello, C. (Επιμ.). (1977). *Performance in Postmodern Culture*. Center for Twentieth Century Studies, University of Wisconsin-Milwaukee.
- Γραμματάς, Θ. (1992). *Ιστορία και θεωρία στη θεατρική έρευνα*. Αφοί Τολιδη.
- Γραμματάς, Θ. (1994). *Από την Τραγωδία στο Δράμα. Μελέτες συγκριτικής θεατρολογίας*. Εκδόσεις Αφοί Τολιδη.
- Γραμματάς, Θ. (2002). *Το ελληνικό θέατρο στον 20ο αιώνα. Πολιτισμικά πρότυπα και πρωτοτυπία*. Εξάντας.
- Γραμματάς, Θ. (2006). Μυθική συνείδηση και συνειδητή μυθοπλασία στο αρχαίο δράμα: για μια μετα-ιστορική θεώρηση της τραγωδίας. Στο Θ. Γραμματάς (Επιμ.), *Για το δράμα και το θέατρο* (σσ. 49–61). Εξάντας.
- Γραμματάς, Θ. (2012). *Εισαγωγή στην ιστορία και τη θεωρία του θεάτρου*. Εξάντας.
- Γραμματάς, Θ. (2015). *Το θέατρο ως πολιτισμικό φαινόμενο*. Παπαζήση.

- Γραμματάς, Θ. (2021). Ο χρόνος στο θέατρο. Θεατρική μνήμη ενός άχρονου παρόντος. Στο Θ. Γραμματάς (Επιμ.), *Ο χρόνος στο θέατρο. Θεατρική Μνήμη ενός Άχρονου Παρόντος* (σσ. 189–214). Εκδόσεις Παπαζήση.
- Carlson, M. (2003). *The haunted stage: The theatre as memory machine*. University of Michigan Press.
- Cartledge, P. (1997). ‘Deep plays’: Theatre as process in Greek civic life. Στο P. Easterling (Επιμ.), *The Cambridge Companion to Greek Tragedy* (Cambridge Companions to Literature, σσ. 3-35). Cambridge University Press.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2017). *Research Methods in Education* (8th έκδ.). Routledge.
- Crirchley, S. (2019). *Tragedy, the Greeks, and Us*. Profile Books.
- Croally, N. (2010). Ο παιδευτικός χαρακτήρας της τραγωδίας. Στο J. Gregory (Επιμ.), & Μ. Καίσαρ, Ο. Μπεζαντάκου, & Γ. Φιλίππου (Μτφ.), *Όψεις και θέματα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας: 31 εισαγωγικά δοκίμια* (σσ. 76–97). Παπαδήμας.
- Easterling, P. E. (Επιμ.). (1997). *Greek Tragedy*. Cambridge University Press.
- Freshwater, H. (2009). *Theatre and audience*. Palgrave Macmillan.
- Georgiou, M. (2011). Modern Greek theatre and national cultural identity. The innovative performances of ancient Greek drama in the Nea Skini and the Royal Theatre (1901-1903). Στο K. Dimadis (Επιμ.), *Identities in the Greek world* (σσ. 177–185). European Society of Modern Greek Studies.

- Goldhill, S. (1977). Modern critical approaches to Greek tragedy. Στο P. Easterling (Επιμ.), *Greek tragedy* (σσ. 324–347). Cambridge University Press.
- Goldhill, S. (1997). The audience of Athenian tragedy. Στο P. Easterling (Επιμ.), *Greek tragedy* (σσ. 54–68). Cambridge University Press.
- Grammatas, T. (2022). Drama and Theatre in ancient Greece. A database and a spectators' school. Στο Α. Papakosta (Επιμ.), *International Theatre Conference, Values of Ancient Greek Theatre Across Space & Time: Cultural Heritage and Memory* (σσ. 19–28). National and Kapodistrian University Press.
- Grammatas, T. (2022). The Reception of Ancient Drama Values by the modern audience: “Seven against Thebes”- Audience Research. *International Journal of Arts, Humanities & Social Science*, 3(3), 47–52.
- Grammatas, T., & Dimaki-Zora, M. (2018). Memories of heroines in memories of spectators. Mythic, dramatic and theatrical time from the ancient drama to Modern Greek Theatre. Στο V. Liapis, M. Pavlou, & A. Petrides (Επιμ.), *Debating with the Eumenides. Aspects of the reception of Greek Tragedy in Modern Greece* (σσ. 122–131). Cambridge Scholars Publishing.
- Gregory, J. (Επιμ.). (2010). *Όψεις και θέματα της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας: 31 εισαγωγικά δοκίμια* (σσ. 76–97). Παπαδήμας.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press.

- Hesk, E. (2011). The socio-political dimension of ancient tragedy. Στο M. Mc Donald & M. Walton (Επιμ.), & V. Liapis (Μτφ.), *The Cambridge Companion to Greek and Roman Theatre* (σσ. 90–114). Kardamitsa.
- Καραντζούλη, Α. (2022). Η “δια του ψηφιακού λόγου” μετάδοση και πρόσληψη των αξιών του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στο θέατρο. Στο Α. Παρakoστα (Επιμ.), *International Theatre Conference, Values of Ancient Greek Theatre Across Space & Time: Cultural Heritage and Memory* (σσ. 325–331). National and Kapodistrian University Press.
- Κλαδάκη, Μ. (2009). Η πρόσληψη των ευρωπαϊκών ρευμάτων στην ελληνική δραματουργία. *Δρώμενα*, 2, 40–43.
- Κλαδάκη, Μ. (2010). Η έννοια της αρχαιοελληνικής μίμησης ως αφετηριακό σημείο της έννοιας του θεάτρου. *Φιλολογική*, 112, 38–42.
- Κλαδάκη, Μ., & Μαστροθανάσης, Κ. (2022). Δραματουργικές μορφές των θεατρικών αναγνώσεων: σύντομη ιστορική αναδρομή. *Θεατρογραφίες*, 27, 31–39.
- Kladaki, M., & Mastrothanasis, K. (2022). Gender Representations in Dramatic Texts for Children and Youth. *International Journal of Literature Studies*, 2(2), 103–112. <https://doi.org/10.32996/ijts.2022.2.2.10>
- Kladaki, M., & Mastrothanasis, K. (2022). Shakespeare’s plays at the Royal Theatre in Athens in the early 20th century. *European Journal of Language and Culture Studies*, 1(6), 52–58. <https://doi.org/10.24018/ejlang.2022.1.6.53>

- Lada-Richards, I. (2008). Η ανταπόκριση των θεατών, στην Αττική Τραγωδία των κλασικών χρόνων: συναίσθημα και στοχασμός, ποικιλία και ομοιογένεια. Στο Α. Μαρκαντωνάτος & Χ. Τσαγγάλης (Επιμ.), *Αρχαία Ελληνική Τραγωδία: Θεωρία και πράξη* (σσ. 451–565). Gutenberg.
- Μαρκοπούλου, Α. (2019). Τραγωδία και κωμωδία: Προέλευση και φιλοσοφική ερμηνεία. *Παιδαγωγικός Λόγος*, 1, 41–60.
- Μαστροθανάσης, Κ., & Γραμματάς, Θ. (2023). Μνημονικά αποτυπώματα αξιών της αρχαίας ελληνικής τραγωδίας από την ψηφιακή της παρακολούθηση: μελέτη περίπτωσης. Στο Μ. Κλαδάκη & Κ. Μαστροθανάσης (Επιμ.), *Αναδυόμενες τεχνολογίες στο εφαρμοσμένο θέατρο και το εκπαιδευτικό δράμα* (σσ 170–189). Gutenberg.
- Μαστροθανάσης, Κ., & Κλαδάκη, Μ. (2021). Ερευνητικός σχεδιασμός μεικτής μεθοδολογίας για την αξιολόγηση εφαρμογών Θεάτρου Αναγνωστών στη σχολική επάρκεια, την ψυχοκοινωνική προσαρμογή και τις μαθησιακές δυσκολίες δίγλωσσων αναγνωστών. Στο Α. Σοφός, Γ. Λιαράκου, Μ. Σκουμύς, & Ε. Φωκίδης (Επιμ.), *Παιδαγωγική Έρευνα στο Αιγαίο, Πρακτικά 5ης Ημερίδας Υποψήφιων Διδακτόρων* (σσ 143–165). Π.Τ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου. <https://doi.org/10.26215/heal.d2f8-xz75>
- Μπράλιας, Α. Β. (2015). *Εισαγωγή στη Θεμελιωμένη Θεωρία: Οδηγός εφαρμογής με το atlas.ti*. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ψυχολογίας, Εργαστήριο Δυνητικής Πραγματικότητας, Διαδικτυακής Έρευνας και Εκπαίδευσης.

- Macintosh, F. (1997). Tragedy in performance: nineteenth and twentieth-century production. Στο P. Easterling (Επιμ.), *Greek tragedy* (σσ. 284-323). Cambridge University Press.
- Maklin, J. (2002). *Memory-Theatre and Postmodern Drama*. University of Michigan Press.
- Mason, J. (2017). *Qualitative Researching* (3rd έκδ.). SAGE Publications, Inc.
- Mastrothanasis, K., & Grammatas, T. (2022). Reception of the values of the Aeschylus drama and mnemonic imprints by ancient tragedy spectators. *Open Research Europe*, 2(124). <https://doi.org/10.12688/openreseurope.15179.1>
- Meier, C. (1993). *The Political Art of Greek Tragedy*. Polity Press.
- Miles, M., & Huberman, M. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis* (2nd έκδ.). SAGE Publications.
- Moretti, J. C. (2011). *Θέατρο και κοινωνία στην αρχαία Ελλάδα* (Ε. Δημητράκοπούλου (Μτφ.)). Εκδόσεις Πατάκη.
- Osborne, R., & Hornblower, S. (Επιμ.). (1995). *Ritual, Finance, Politics: Athenian Democratic Accounts Presented to David Lewis*. Oxford University Press.
- Παπαδόπουλος, Σ. (2021). *Θέατρο στην εκπαίδευση και αρχαία ελληνική σκέψη. Μίμησις τοῦ καλλίστου βίου*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Παπακώστα, Α., & Καραντζούλη, Α. (2023). Ψηφιακοί κώδικες στην εξέλιξη του σύγχρονου θεάτρου για κοινό ανηλίκων θεατών: Εφαρμογές, δυνατότητες και προοπτικές. Στο Μ. Κλαδάκη & Κ. Μαστροθανάσης

- (Επιμ.), *Αναδύμενες τεχνολογίες στο εφαρμοσμένο θέατρο και το εκπαιδευτικό δράμα* (σσ. 268–300). Gutenberg.
- Πατσαλίδης, Σ. (2004). *Θέατρο και Θεωρία. Περί (Υπο)κειμένων και (Δια)κειμένων*. University Studio Press.
- Πεφάνης, Γ. (1999). *Το Θέατρο και τα Σύμβολα: οι Διαδικασίες Συμβόλισης του Δραματικού Λόγου*. Ελληνικά Γράμματα.
- Parakosta, A. (Επιμ.). (2022). *Values of Ancient Greek Theatre across Space & Time: Cultural Heritage and Memory*. National and Kapodistrian University Press.
- Patsalides, S., & Sakellaridou, E. (Επιμ.). (1999). *(Dis)placing Classical Greek Theatre*. University Studio Press.
- Patsalidis, S. (2022). The Classics Have no Owners, Just Tenants. Στο A. Parakosta (Επιμ.), *International Theatre Conference, Values of Ancient Greek Theatre Across Space & Time: Cultural Heritage and Memory* (σσ. 399–407). National and Kapodistrian University Press.
- Sidiropoulou, A. (2011). *Authoring Performance: the Director in Contemporary Theatre*. Palgrave Macmillan.
- Storey, I., & Alan, A. (2005). *A Guide to Ancient Greek Drama*. Blackwell.
- Τσιώλης, Γ. (2016). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χ. Θεοφιλίδης (Επιμ.), *Ερευνητική μεθοδολογία στις κοινωνικές επιστήμες και στην εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη* (σσ. 473–498). Εκδόσεις Πεδίο.

Winkler, J., & Zeitlin, F. (Επιμ.). (1990). *Nothing to do with Dionysos? Athenian Drama in its Social Context*. Princeton University Press.

Παράρτημα

Στις ακόλουθες ενότητες παρατίθενται τα ερωτηματολόγια που χορηγήθηκαν ανά κατηγορία συμμετέχοντα.

Έντυπο συγκατάθεσης για συμμετοχή στην έρευνα

VAST: Values Across Space and Time

Ημερομηνία:, Τόπος:

Τίτλος Ερευνητικού Έργου: *Values Across Space & Time*

Χρηματοδοτούμενο από το πρόγραμμα Horizon 2020 (Grant Agreement n°101004949).

Τίτλος Έρευνας για την οποία χορηγείτε συγκατάθεση:

Ancient Greek Drama and Theatre Values Across Space and Time. Past and Present

Επιστημονικός Υπεύθυνος:

Θεόδωρος Γραμματάς

Για οποιαδήποτε απορία σχετικά με την επεξεργασία των προσωπικών σας δεδομένων, τα δικαιώματά σας (όπως πρόσβαση, ενημέρωση, επεξεργασία, διόρθωση, φορητότητα) και ευρύτερα ζητήματα ιδιωτικότητας μπορείτε να

επικοινωνήσετε με τον κ. Αλέξανδρο Νούσια, Υπεύθυνο Επεξεργασίας Δεδομένων (alexandros.nousias@iit.demokritos.gr)

Πράγματα που πρέπει να γνωρίζετε:

1. Σκοπός της Έρευνας:

- Να προσδιορίσει, αποτυπώσει και μελετήσει τις αξίες του ευρωπαϊκού πολιτισμού (όπως ενδεικτικά ‘ελευθερία, δημοκρατία, ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ανθρώπινα δικαιώματα κτλ) όπως διαμορφώθηκαν μέσα στο χρόνο από την Αρχαία Ελλάδα μέχρι και σήμερα.
- Να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο οι αξίες αυτές αναδεικνύονται και επικοινωνούνται μέσα από διαφορετικά κείμενα (αρχαίο δράμα, τραγωδία-κωμωδία, αλλά και άλλου είδους έργα , όπως, παραμύθια, επιστημονικά κείμενα του 17^{ου} αιώνα)
- Να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι αξίες αυτές προσλαμβάνονται από το θεατή μίας θεατρικής παράστασης ή αναγνώστη στη σύγχρονη εποχή.
- Να ανιχνεύσει, προσδιορίσει και μελετήσει πώς οι αξίες αυτές γίνονται αντιληπτές από εξειδικευμένο αλλά και το ευρύ κοινό μέσα από σχετικά προγράμματα όπως και το παρόν.
- Να δημιουργήσει ένα σχετικό αποθετήριο δεδομένων που θα διαθέσει ανοιχτό στην ερευνητική κοινότητα προς το σκοπό περαιτέρω έρευνας.

2. Περιγραφή Ερευνητικής Δραστηριότητας:

Έρευνα κοινού, εξειδικευμένου και μη, με θέμα τις αξίες του Αρχαίου

Ελληνικού Δράματος και Θεάτρου και ειδικό αντικείμενο τον τρόπο πρόσληψής τους δια της παράστασης. Η έρευνα απευθύνεται στις εξής κατηγορίες: α) Σκηνοθέτες, β) Καλλιτεχνικοί συντελεστές (Ηθοποιοί – Σκηνογράφοι – Ενδυματολόγοι κτλ), γ) Μεταφραστές, δ) Θεατρικοί Κριτικοί, ε) Υπευθύνους παραγωγής, στ) Θεατές και η επιλογή γίνεται με δημογραφικά (άντρες/ γυναίκες, Έλληνες/ ξένοι) και ποιοτικά (πρωτοεμφανιζόμενοι/ καταξιωμένοι) κριτήρια. Ειδικότερα:

- Θα σας αποσταλεί σχετικό ερωτηματολόγιο το οποίο καλείστε να απαντήσετε.
- Στη συνέχεια, θα επιλεγούν κάποιοι συμμετέχοντες ανά κατηγορία, οι οποίοι θα κληθούν να παραχωρήσουν συνέντευξη.
- Οι συμμετέχοντες υποβάλλουν τα ερωτηματολόγια επώνυμα αποκλειστικά και μόνο προς το σκοπό περαιτέρω επικοινωνίας για την ολοκλήρωση της έρευνας. Καμία άλλη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων δε θα λάβει χώρα στα πλαίσια του παρόντος για κανέναν άλλο σκοπό.
- Η επεξεργασία των ερωτηματολογίων θα είναι αποκλειστικά για επιστημονική χρήση στα πλαίσια της έρευνας.

3. Τί δεδομένα/πληροφορίες καλείστε να δώσετε;

- **Προσωπικά δεδομένα:** Με τη συμμετοχή σας στην έρευνα θα σας ζητηθούν τα εξής προσωπικά δεδομένα α) Ον/μο, β) email, γ) ιδιότητα (πχ σκηνοθέτης),

- **Δεδομένα εικόνας:** Με τη συμμετοχή σας στην έρευνα είναι πιθανό εφόσον επιλεγείτε, να συμμετάσχετε σε βιντεοσκοπημένη συνέντευξη, οπότε και θα παραχωρήσετε δεδομένα εικόνας και ήχου.
- **Απαντήσεις/σχολιασμός σε ερευνητικό υλικό σε επώνυμη ή σε ανωνυμοποιημένη μορφή:** Με τη συμμετοχή σας στην έρευνα θα σας ζητηθεί να απαντήσετε σε περιεχόμενο που σχετίζεται με το αντικείμενο της έρευνας.

4. Ποιος είναι ο σκοπός της επεξεργασίας των δεδομένων σας;

- **Προσωπικά δεδομένα:** Η ερευνητική ομάδα συλλέγει αποκλειστικά και μόνο όσα προσωπικά μου δεδομένα απαιτούνται για λόγους επικοινωνίας.
- **Δεδομένα εικόνας:** Για ανάπτυξη σχετικού ενημερωτικού/προωθητικού φωτογραφικού ή/και οπτικοακουστικού υλικού.
- **Απαντήσεις/σχολιασμός σε ερευνητικό υλικό σε επώνυμη ή ανωνυμοποιημένη μορφή:** Για να προαχθούν οι κεντρικοί σκοποί της έρευνας, όπως αυτοί περιγράφονται ανωτέρω.

5.Εθελοντική Συμμετοχή: Η συμμετοχή σας είναι εθελοντική.

6. Μπορείτε να ανακαλέσετε τη συγκατάθεσή σας σχετικά με:

- **Τη συμμετοχή σας;** Μπορείτε να ανακαλέσετε τη συμμετοχή σας ανά πάσα στιγμή και για οποιοδήποτε λόγο.
- **Την επεξεργασία των προσωπικών σας δεδομένων;** Μπορείτε να ανακαλέσετε τη συγκατάθεση σχετικά με την επεξεργασία των

προσωπικών σας δεδομένων ανά πάσα στιγμή και για οποιοδήποτε λόγο.

- **Δεδομένα εικόνας;** Δηλώνετε ότι κατανοείτε πως σε περίπτωση που επιθυμείτε να ανακαλέσετε τη συγκατάθεσή σας σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων εικόνας μου στο σχετικό υλικό που θα παραχθεί (δείτε παρ.4, σημείο 2) , είναι πιθανό αυτό να μην είναι τεχνικά εφικτό.
- **Απαντήσεις/σχολιασμός σε ερευνητικό υλικό σε επώνυμη ή ανωνυμοποιημένη μορφή;** Δηλώνετε ότι κατανοείτε πως σε περίπτωση που επιθυμείτε να ανακαλέσετε τη συγκατάθεσή σας σχετικά με την επεξεργασία των απαντήσεων, σχολίων μου (δείτε παρ.4, σημείο 3) , είναι πιθανό αυτό να μην είναι τεχνικά εφικτό.

7. Υπάρχουν κίνδυνοι από τη συμμετοχή σας στην έρευνα; Συμμετέχοντας στην έρευνα είναι πιθανό να αποκαλύψετε αντιλήψεις, πεποιθήσεις, απόψεις, προτιμήσεις.

8. Έχετε να κερδίσετε κάτι από τη συμμετοχή σας; Δεν υπάρχουν άμεσα ανταποδοτικά οφέλη για τους συμμετέχοντες. Ωστόσο με τη συμμετοχή σας συνδράμετε ουσιαστικά στη διεξαγωγή της εν λόγω έρευνας, στην ανάπτυξη σχετικού περιεχομένου και ενημερώνεστε για τη σημασία των αξιών στο χώρο και στο χρόνο.

9. Τρίτα Μέρη: Οι απαντήσεις/σχόλια που θα δώσετε μέσω των ερωτηματολογίων θα διατεθούν στη ψηφιακή πλατφόρμα του VAST.

10. Χρόνος Διατήρησης:

- **Προσωπικά δεδομένα:** Τα προσωπικά σας δεδομένα θα διατηρηθούν στο αρχείο που θα δημιουργηθεί στα πλαίσια της έρευνας στο Εργαστήριο Τέχνης & Λόγου του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ) του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) για διάστημα τριών ετών και δε θα είναι διαθέσιμα σε τρίτους.
- **Δεδομένα εικόνας:** Τα δεδομένα της εικόνας σας θα είναι ελεύθεως διαθέσιμα μέσα από το σχετικό προωθητικό/εκπαιδευτικό περιεχόμενο, όπως το περιεχόμενο αυτό διατεθεί μέσα από το κανάλι του ΕΚΕΦΕ-Δ στο youtube, από λογαριασμούς κοινωνικών δικτύων, το ψηφιακό αποθετήριο του VAST, καθώς και με οποιοδήποτε άλλο πρόσφορο μέσο στο διηνεκές.
- **Απαντήσεις/σχολιασμός σε ερευνητικό υλικό σε επώνυμη ή ανωνυμοποιημένη μορφή:** Τα δεδομένα που αφορούν τις απαντήσεις/σχολιασμό σε ερευνητικό υλικό θα είναι ελεύθεως διαθέσιμα μέσα από το ψηφιακό αποθετήριο του VAST, καθώς και με οποιοδήποτε άλλο πρόσφορο μέσο στο διηνεκές.

Έχοντας ερωτηθεί να συμμετέχω στην ερευνητική δραστηριότητα που θα διεξαχθεί κατά τα έτη 2022 και 2023, στο πλαίσιο υλοποίησης του ερευνητικού έργου 'VAST' και αφού ενημερώθηκα σχετικά με τον στόχο της έρευνας

Με το παρόν δηλών ότι:

[1] Έχω διαβάσει το παρόν έντυπο συγκατάθεσης και έχω αντιληφθεί τους σκοπούς της έρευνας και τους όρους και προϋποθέσεις συμμετοχής μου σε αυτή. Επιπλέον έχω ενημερωθεί ότι μπορώ να επικοινωνώ με τον καθηγητή Θεόδωρο Γραμματά (tgrammar@primedu.uoa.gr), προκειμένου να μου απαντηθούν απορίες σχετικά με το περιεχόμενο και τους εκπαιδευτικούς στόχους της δραστηριότητας

ΝΑΙ ΟΧΙ.

[2] Συναινώ για τη συμμετοχή μου στην έρευνα

ΝΑΙ ΟΧΙ.

[3] Συναινώ και χορηγώ σχετική ενημερωμένη συγκατάθεση για την επεξεργασία των προσωπικών μου δεδομένων αποκλειστικά για λόγους επικοινωνίας στα πλαίσια της έρευνας.

ΝΑΙ ΟΧΙ.

[4] Συναινώ και χορηγώ σχετική ενημερωμένη συγκατάθεση για την εγγραφή των δεδομένων εικόνας μου σε φωτογραφικά ή/και οπτικοακουστικά αρχεία ελεύθερως διαθέσιμα, **χωρίς** να είναι εμφανή τα χαρακτηριστικά μου.

ΝΑΙ ΟΧΙ.

[5] Συναινώ και χορηγώ σχετική ενημερωμένη συγκατάθεση για την εγγραφή των δεδομένων εικόνας μου σε φωτογραφικά ή/και οπτικοακουστικά αρχεία ελεύθερως διαθέσιμα, **όντας** εμφανή τα χαρακτηριστικά μου.

ΝΑΙ ΟΧΙ.

[6] Συναινώ και χορηγώ σχετική ενημερωμένη συγκατάθεση για την επεξεργασία και ελεύθερη διάθεση μέρους ή του συνόλου των **επώνυμων** απαντήσεων/σχολίων μου μέσα από την πλατφόρμα VAST και ευρύτερα στο πλαίσιο ενεργειών διάχυσης και επικοινωνίας του έργου 'VAST'

ΝΑΙ ΟΧΙ.

[7] Συναινώ και χορηγώ σχετική ενημερωμένη συγκατάθεση για την επεξεργασία και ελεύθερη διάθεση μέρους ή του συνόλου των **ανώνυμων** απαντήσεων/σχολίων μου μέσα από την πλατφόρμα VAST και ευρύτερα στο πλαίσιο ενεργειών διάχυσης και επικοινωνίας του έργου 'VAST'

ΝΑΙ ΟΧΙ.

Όνοματεπώνυμο συμμετέχοντα:

Διεύθυνση συμμετέχοντα:

Υπογραφή:

Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε σκηνοθέτες

1. Πιστεύετε ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας;

Ναι

Όχι

Σχετικά

2. Θεωρείτε ότι η αξία σε μια παράσταση αρχαίου δράματος έγκειται:

στο περιεχόμενο των μηνυμάτων του,

στην μορφολογία του ως είδος θεάτρου,

στην σύνθεση και των δύο (περιεχόμενο και μορφή)

άλλο (Προσδιορίστε):

3. Ποιες θεωρείτε ότι είναι οι βασικές αξίες στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος (τραγωδίες και κωμωδίες) και σε ποια αντιπροσωπευτικά έργα αυτές εμφανίζονται; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

4. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε αναγκαία την προσαρμογή/διασκευή/μεταγραφή των πρωτοτύπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού δράματος;

πολύ

ελάχιστα

λίγο

καθόλου

5. Θεωρείτε ότι διά της παράστασης μπορεί να διαφοροποιηθεί η εντύπωση που δημιουργείται στο θεατή για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος;

ναι
όχι
ελάχιστα

6. Το αρχαίο δράμα είναι σκηνοθετικά, εικαστικά υποκριτικά και επικοινωνιακά συνδεδεμένο με τα αρχαία –ανοιχτά – θέατρα; Μπορεί ένα τέτοιο κείμενο να αναδειχτεί σε κλειστό θέατρο; Εάν ναι, ποιες οι ειδικές δυσκολίες για τους εμπλεκόμενους; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

7. Ένας σκηνοθέτης οφείλει να αναδείξει όλες τις πτυχές ενός αρχαίου ελληνικού δράματος (τραγωδίας, κωμωδίας), παραμένοντας όσο το δυνατόν πιο «αντικειμενικός», ή να προβάλει τα σημεία εκείνα με τα οποία αισθάνεται αμεσότητα; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

8. Η συχνή ανάμειξη σε μια παράσταση αρχαίου έργου σύγχρονων λαϊκών μορφών έκφρασης (παρμένων από την τηλεόραση, τον λαϊκό πολιτισμό, τα κόμικς κ.λπ.) ενισχύει ή αποδυναμώνει την ποιότητά του; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

9. Στην εποχή της νεοτερικότητας και του μεταδραματικού θεάτρου πως

μπορεί ο σκηνοθέτης να αντιμετωπίσει ένα είδος που είναι το θεμέλιο του «κλασικού θεάτρου»; Μπορεί το αρχαίο δράμα να υπάρξει σήμερα ως αυτούσιο ιστορικό δημιούργημα, ή πρέπει να αναθεωρηθεί και να εκσυγχρονιστεί για να ανταποκριθεί στα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

10. Στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος επισημαίνονται αξίες όπως: ειρήνη, δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα, νομιμότητα, γυναικίος λόγος, διάλογος κ.ά. Αλλά και αντιθετικά ζεύγματα εννοιών όπως: νομιμότητα vs παρανομία, ελευθερία vs σκλαβιά, δικαιοσύνη vs κατάχρηση εξουσίας, γυναικεία καταπίεση vs γυναικεία χειραφέτηση, ειδική vs συγχώρεση κ.α., τα οποία προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες. Θεωρείτε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τις ίδιες ή σχετικές καταστάσεις οι οποίες απαιτούν παρόμοια συμπεριφορά;

ναι

όχι

σχετικά (παρακαλώ, διευκρινίστε:)

11. Ποια θεωρείτε ότι μπορεί να είναι η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών-θεατών; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

12. Με ποιο τρόπο μία θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

13. Η "κάθαρση" ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του "ελέου" και του "φόβου". Μέσα σε έναν κόσμο που οι έννοιες έχουν διευρυνθεί που οι προσλαμβάνουσες του κοινού είναι άπειρες και έρχονται πανταχόθεν, τι είναι αυτό που μπορεί να οδηγήσει ένα σύγχρονο θεατή στην "κάθαρση", αν κάτι τέτοιο μπορεί να υπάρξει ακόμα και σήμερα. Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

14. Πιστεύετε ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από το συγγραφέα; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

15. Πώς πιστεύετε ότι οι θεατές προσλαμβάνουν τις αξίες αυτές μέσα από την παράσταση;

α. Μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους

β. Μέσα από συναισθηματική εμπειρία

γ. Μέσα από τον λόγο των ηρώων

δ. Μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου

ε. Άλλο (Προσδιορίστε).....

(Μπορεί να δοθούν περισσότερες της μιας απαντήσεις)

Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε ηθοποιούς και λοιπούς συντελεστές

1. Πιστεύετε ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας;

ναι

όχι

ενδεχομένως (προσδιορίστε):

2. Θεωρείτε ότι η αξία σε μια παράσταση αρχαίου δράματος έγκειται στο περιεχόμενο των μηνυμάτων του, στην μορφολογία του ως είδος θεάτρου, στην σύνθεση και των δύο (περιεχόμενο και μορφή) άλλο (παρακαλώ, διευκρινίστε)

3. Διά της παράστασης μπορεί να διαφοροποιηθεί η εντύπωση που δημιουργείται στο θεατή για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος.

1: Διαφωνώ απόλυτα

2: Διαφωνώ

3: Ούτε Συμφωνώ Ούτε Διαφωνώ

4: Συμφωνώ

5: Συμφωνώ Απόλυτα

4. Θεωρείτε ότι μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου "διασκευή", "μεταγραφή", "απόδοση" είναι απαραίτητη, προκειμένου τα μηνύματα του έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από το σύγχρονο θεατή;

1: Διαφωνώ απόλυτα

2: Διαφωνώ

3: Ούτε Συμφωνώ Ούτε Διαφωνώ

4: Συμφωνώ

5: Συμφωνώ Απόλυτα

5. Με δεδομένο ότι υπάρχουν αρχαία δράματα που παρουσιάζονται στο κοινό σχεδόν κάθε χρόνο ή χρόνο παρά χρόνο, ποιες είναι οι δυσκολίες για έναν καλλιτεχνικό δημιουργό/συντελεστή να καταπιαστεί με ένα τέτοιο κείμενο, που ο θεατής έχει δει πια αριετές φορές; Διατυπώσετε την άποψη σας.

.....
.....

6. Από τη στιγμή που το αρχαίο δράμα είναι συνδεδεμένο με τα αρχαία – ανοιχτά – θέατρα, μπορεί ένα τέτοιο κείμενο να αναδειχθεί σε κλειστό θέατρο;

ναι

όχι

δεν γνωρίζω

7. Εάν δεχτούμε ότι το αρχαίο θέατρο ήταν μια μορφή λαϊκής ψυχαγωγίας, αυτό μπορεί να επιτευχθεί σήμερα χωρίς να «λαϊκίζει»;

ναι

όχι

εξαργάται (Διατυπώσετε την άποψη σας):

8. Ποιο είναι το ενδιαφέρον ενασχόλησης ενός καλλιτέχνη του θεάτρου (εικαστικό, μουσικό, φωτιστή...) με το αρχαίο δράμα;

οι διαχρονικές αξίες και τα μηνύματα

οι δραματικές καταστάσεις

η αισθητική τους αριότητα

άλλο (διατυπώστε):

9. Με δεδομένο ότι τα αρχαία δράματα έχουν κατ' επανάληψη παρουσιαστεί στο θεατρικό κοινό με ποικίλες μορφές και τρόπους από περισσότερους συντελεστές, ποιες οι δυσκολίες και ποιες οι δυνατότητες για κάποιον δημιουργό να επιχειρήσει να καταθέσει τη δική του πρόταση αποφεύγοντας την επανάληψη; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

10. Με ποιο τρόπο θεωρείτε ότι μία θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....

.....

11. Στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος επισημαίνονται αξίες όπως: ειρήνη, δικαιοσύνη, ανθρωπίνα δικαιώματα, νομιμότητα, γυναικείος λόγος, διάλογος κ.α. Αλλά και αντιθετικά ζεύγματα εννοιών όπως: νομιμότητα vs παρανομία, ελευθερία vs σκλαβιά, δικαιοσύνη vs κατάχρηση εξουσίας,

γυναικεία καταπίεση vs γυναικεία χειραφέτηση, εκδίκηση vs συγχώρεση κ.α., τα οποία προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες. Θεωρείτε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τις ίδιες ή σχετικές καταστάσεις οι οποίες απαιτούν παρόμοια συμπεριφορά;

ναι

όχι

σχετικά (παρακαλώ, διευκρινίστε:)

12. Ποια είναι η άποψη σας για τις αξίες αυτές σήμερα; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

13. Πιστεύετε ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από το συγγραφέα;

Ναι

Όχι

Εξαρτάται (Παρακαλώ προσδιορίστε):

14. Πώς πιστεύετε ότι οι θεατές προσλαμβάνουν τις αξίες αυτές μέσα από την παράσταση;

α. Μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους

β. Μέσα από συναισθηματική εμπειρία

γ. Μέσα από τον λόγο των ηρώων

δ. Μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου

ε. Άλλο (Προσδιορίστε).....
(Μπορεί να δοθούν περισσότερες της μιας απαντήσεις)

15. Με ποιόν τρόπο σκοπεύετε να αναδείξετε (να κάνετε αντιληπτές) αυτές τις αξίες ή συγκρούσεις αξιών στο κοινό; Ποια είναι η καλλιτεχνική προσέγγισή σας όσον αφορά στη μετάδοση των αξιών του έργου;

.....
.....

16. Παραμένετε πιστός/ή σε παραδοσιακές σκηνικές προσεγγίσεις του παρελθόντος, ή οικειοποιείστε τις αξίες του έργου με βάση μια σύγχρονη οπτική, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής μας;

.....
.....

*Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε μεταφραστές/ διασκευαστές/
δραματουργούς*

1. Πιστεύετε ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας;

ναι

όχι

σχετικά

2. Θεωρείτε ότι η αξία σε μια παράσταση αρχαίου δράματος έγκειται:

στο περιεχόμενο των μηνυμάτων του,

στην μορφολογία του ως είδος θεάτρου,

στην σύνθεση και των δύο (περιεχόμενο και μορφή)

άλλο (Παρακαλώ, διευκρινίστε):

3. Ποιες θεωρείτε ότι είναι οι βασικές αξίες στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος (τραγωδίες και κωμωδίες) και σε ποια αντιπροσωπευτικά έργα αυτές εμφανίζονται;

.....
.....

4. Μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου «διασκευή», «μεταγραφή», «απόδοση», «ελεύθερη μετάφραση» είναι απαραίτητη, προκειμένου τα μηνύματα του έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από το σύγχρονο θεατή:

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ
Ούτε Συμφωνώ Ούτε Διαφωνώ
Συμφωνώ
Συμφωνώ Απόλυτα

5. Πόσο δύσκολο είναι για ένα μεταφραστή να αποτυπώσει σε σύγχρονο λόγο τα νοήματα και τις γλωσσικές ιδιαιτερότητες ενός έργου γραμμένου εκατοντάδες χρόνια πριν; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

6. Θεωρείτε ότι μια σύγχρονη μετάφραση οφείλει να σέβεται και να ακολουθεί τις προγενέστερες, ή μπορεί να είναι εντελώς ανεξάρτητη από αυτές; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

7. Μια νέα μετάφραση συχνά γίνεται για να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας συγκεκριμένης παράστασης. Η αξία της παραμένει και πέρα από αυτή; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

8. Μπορείτε να αναφέρετε ενδεικτικές περιπτώσεις διαφοροποίησης η εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου, ώστε αυτές

να ανταποκρίνονται κατά την άποψή σας στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονο θεατή; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

9. Η "κάθαρση" ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του "ελέου" και του "φόβου". Μέσα σε έναν κόσμο που οι έννοιες έχουν διευρυνθεί που οι προσλαμβάνουσες του κοινού είναι άπειρες και έρχονται πανταχόθεν, τι είναι αυτό που μπορεί να οδηγήσει στην "κάθαρση", αν κάτι τέτοιο μπορεί να υπάρξει ακόμα και σήμερα; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....
.....

10. Με ποια είδη δράματος έχετε ασχοληθεί μέχρι σήμερα;

Με την τραγωδία

Με την κωμωδία

Και με τα δύο

11. Ποια θεωρείτε ότι μπορεί να είναι η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών-θεατών; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....
.....

12. Με ποιο τρόπο μία θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην

ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες;
Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....
.....

13. Πιστεύετε ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από το συγγραφέα;

ναι

όχι

εξαρτάται

Διατυπώστε την άποψή σας:

.....
.....

14. Πώς πιστεύετε ότι οι θεατές προσλαμβάνουν τις αξίες αυτές μέσα από την παράσταση; (Μπορεί να δοθούν περισσότερες της μιας απαντήσεις)

α. Μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους

β. Μέσα από συναισθηματική εμπειρία

γ. Μέσα από τον λόγο των ηρώων

δ. Μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου

ε. Άλλο (Προσδιορίστε):

Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε υπευθύνους παραγωγής

1. Ποιο θεωρείτε ότι αποτελεί το κίνητρο για τους θεατές για να παρακολουθήσουν μια παράσταση αρχαίου δράματος;

Ο συγγραφέας και το έργο

Το περιεχόμενο και τα μηνύματα που υπάρχουν σε αυτό

Η μετάφραση και απόδοση του σε σύγχρονο κατανοητό λόγο

Η παρουσία κάποιου σκηνοθέτη ή ηθοποιού "βεντέτας"

Οι προηγούμενες θετικές κριτικές

Η συμμετοχή ξένων συντελεστών

Η αναγνωρισιμότητα του έργου

Ο θεατρικός χώρος

Άλλο (Προσδιορίστε):

2. Ειδικά σε ό,τι αφορά το νεανικό κοινό, μήπως η ανάπτυξη συμμετοχικών τεχνικών θα ενίσχυε τις θετικές διαθέσεις των νέων απέναντι στα αρχαία κείμενα, φέρνοντάς έτσι τα πιο κοντά και μετατρέποντας τους νέους σε δημιουργικούς συντελεστές; Και αν ναι, ποιες δραστηριότητες θα ενίσχυαν αυτή την εγγύτητα;

Μια συνέντευξη με τους πρωταγωνιστές

Μια σύντομη κριτική που θα διαβαστεί στην τάξη

Μια ανοικτή συζήτηση στην τάξη

Η δυνατότητα συμμετοχής σε διαδικτυακό διάλογο

Άλλο (Προσδιορίστε):

3. Ποιοι μηχανισμοί προβολής του θεάματος θεωρείτε ότι είναι πιο

αποτελεσματικοί;

Η διαφήμιση με έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα

Η αξιοποίηση του διαδικτύου και των λοιπών μέσων κοινωνικής
δικτύωσης

Οι συνεντεύξεις των καλλιτεχνών που μετέχουν στην παράσταση

Η θεατρική κριτική

Ειδικά για το νεανικό κοινό η χρήση σύγχρονων sites με υψηλή
επισκεψιμότητα όπως το Instagram, όπως και η συζήτηση μέσα στην
τάξη πριν από την παράσταση

Άλλα (προσδιορίστε):

4. Ποιος ο ρόλος των influencers που σιγά-σιγά τείνουν να αντικαταστήσουν τους κριτικούς; Μολονότι είναι ένας ρόλος θεμιτός θεωρείτε ότι είναι και ευεργετικός; Και πώς; Ειδικά σε σχέση με το νεανικό κοινό στο οποίο απευθύνονται πρωτίστως οι influencers, τι ρόλο μπορεί να παίζει; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

5. Η πανδημία έχει αλλάξει πολύ τις ψυχαγωγικές συνήθειες του κόσμου. Το live streaming μιας παράστασης θα μπορούσε μήπως να ενισχύσει την αγάπη του κόσμου και δη του νεανικού για τα αρχαία έργα;

πολύ

λίγο

ευεργετικά

καταστροφικά
παραμορφωτικά
άλλο (προσδιορίστε):

6. Υπάρχουν κάποιοι ιδιαίτεροι μηχανισμοί για την προώθηση των παραστάσεων αρχαίου δράματος από ότι σε άλλες μορφές θεάτρου;

.....
.....

7. Κατά πόσο ο θεσμός των καλοκαιρινών Φεστιβάλ προωθεί τις παραστάσεις αρχαίου δράματος; Διατυπώστε την άποψή σας

.....
.....

8. Πόσο σημαντικές είναι οι αξίες ως μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μας;

εξαιρετικά σημαντικές
σημαντικές
μέτρια σημαντικές/ουδέτερες
ασήμαντες κατά κάποιον τρόπο
μη σημαντικές

9. Πόσο σημαντική πιστεύετε ότι είναι η διαδικασία ψηφιοποίησης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αναφορικά με τις αξίες του αρχαίου δράματος (και η μελέτη αυτών μέσα στο χρόνο);

εξαιρετικά σημαντική
σημαντική
μέτρια σημαντική/ουδέτερη
σημαντική κατά κάποιον τρόπο
μη σημαντική

10. Τι είδους δράσεις πιστεύετε πως θα μπορούσαν να βοηθήσουν το σύγχρονο θεατή ώστε να κατανοηθεί η σπουδαιότητα των αξιών του αρχαίου δράματος ως ένα καίριο μέρος της άυλης κληρονομιάς μας; (Επιλέξτε όλα όσα αφορούν)
- Να δημιουργήσουμε σχετικές εκδηλώσεις για διαφορετικά είδη κοινού (μαθητές, δασκάλους, επαγγελματίες μη-πολιτιστικής κληρονομιάς, επαγγελματίες πολιτιστικής κληρονομιάς, επιμελητές μουσείων, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, γενικό κοινό, κλπ.)
 - Να δημιουργήσουμε συλλογές μουσείων με κεντρικό θέμα τις πολιτιστικές αξίες
 - Να αναθεωρήσουμε τις Εθνικές πολιτικές για την ψηφιοποίηση της ασαφούς /αφηρημένης (έννοιας) ακαθόριστης πολιτιστικής κληρονομιάς
 - Να αναθεωρήσουμε την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ψηφιοποίηση της ασαφούς/ακαθόριστης/ αφηρημένης (έννοιας) της πολιτιστικής κληρονομιάς.
 - Να δημιουργήσουμε περισσότερα εργαστήρια για να μοιραστούμε Καλές Πρακτικές στην Ευρώπη
 - Να επενδύσουμε περισσότερο στη μελέτη των αξιών μέσα στο χώρο και το χρόνο

- Άλλο (παρακαλώ προσδιορίστε)

11. Ποια θεωρείτε ότι μπορεί να είναι η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών -θεατών; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....
.....

12. Με ποιο τρόπο μία θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

13. Ποιες αξίες εντοπίζετε στο συγκεκριμένο έργο ποια είναι η άποψη σας γι' αυτές; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

14. Πιστεύετε ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από το συγγραφέα; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

15. Πιστεύετε ότι είστε/ πρέπει να είστε το μέσο για την μετάδοση των αξιών του έργου;

Ναι

Όχι

Δεν ξέρω

16. Πως πιστεύετε ότι οι θεατές προσλαμβάνουν τις αξίες αυτές μέσα από την παράσταση; (Μπορεί να δοθούν περισσότερες της μιας απαντήσεις)

α. Μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους

β. Μέσα από συναισθηματική εμπειρία

γ. Μέσα από τον λόγο των ηρώων

δ. Μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου

ε. Άλλο (Προσδιορίστε):

Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε κριτικούς θεάτρου

1. Πιστεύετε ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας;

ναι

όχι

σχετικά

2. Θεωρείτε ότι η αξία (και ανθεκτικότητα) του αρχαίου δράματος έγκειται:

στο περιεχόμενο των μηνυμάτων του,

στην μορφολογία του ως είδος θεάτρου,

στην σύνθεση και των δύο (περιεχόμενο και μορφή)

άλλο (Παρακαλώ, διευκρινήστε):

3. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε αναγκαία την προσαρμογή/διασκευή/μεταγραφή των πρωτοτύπων κειμένων του αρχαίου ελληνικού δράματος;

πολύ

λίγο

ελάχιστα

καθόλου

4. Μπορείτε να αναφέρετε ενδεικτικές περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου, ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονου θεατή; Διατυπώσετε την άποψή σας.
-

.....

5. Μπορείτε να αναφέρετε ενδεικτικές περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου έργου, που δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν,, κατά την άποψή σας στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονο θεατή; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....

.....

6. Εάν δεχτούμε ότι η αλήθεια κάθε έργου είναι στην κατοχή του κάθε θεατή (ή του κριτικού), πώς μπορούμε να μιλήσουμε τότε για καλή ή κακή παράσταση ή καλές ή κακές ιδέες; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....

.....

7. Εάν δεν δεχτούμε την άποψη που λέει πως όλα «χωράνε όλα» (anything goes) σε μια κριτική αποτίμηση ενός αρχαίου έργου, μήπως τότε δεν χρειαζόμαστε τους κριτικούς/ειδικούς να αξιολογήσουν; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....

.....

8. Νομίζετε ότι η διαδικασία της παράστασης μπορεί να οδηγήσει σε μια (μπορείτε να κάνετε περισσότερες της μιας επιλογές):

αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων,

εκσυγχρονισμό και επικαιροποίηση του νοήματος τους,
μετασχηματισμό και αναπροσαρμογή των μηνυμάτων του,
διεύρυνση του περιεχομένου του,
άλλο (προσδιορίστε):

9. Για ποιο λόγο κατά την άποψή σας γίνεται αυτή η προσαρμογή;
για να διευκολυνθεί η επικοινωνία του σύγχρονο θεατή με τις
καταστάσεις και την δράση του έργου
για να εκσυγχρονιστεί το θέμα και να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον του
θεατή για την παρακολούθηση της παράστασης
για να παρουσιαστεί μια διαφορετική ερμηνεία του έργου
και τα μηνύματα του από αυτές που έχουν ήδη υπάρξει, μια νέα
καλλιτεχνική πρόταση,
άλλο (Προσδιορίστε):

10. Η θεατρική κριτική μπορεί να οδηγήσει συχνά και στην χειραγώγηση της
κοινής γνώμης και την καθιέρωση ή απόρριψη κάποιων καλλιτεχνών και
παραστάσεων. Με δεδομένο ότι υπάρχουν αρχαία δράματα που
παρουσιάζονται στο κοινό κατ' επανάληψη, ποιες είναι οι δυσκολίες για το
θεατρικό κριτικό να επισημάνει την ιδιαίτερη αξία της κάθε παράστασης
και να αξιολογήσει τη θέση της μέσα στην παραστασιογραφία του αρχαίου
δράματος; Διατυπώσετε την άποψή σας.

.....
.....

11. Ποια θεωρείτε ότι μπορεί να είναι η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών -θεατών; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

12. Με ποιο τρόπο μία θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

13. Πιστεύετε ότι το κοινό αντιλαμβάνεται το νόημα των εν λόγω αξιών με τον ίδιο τρόπο όπως αυτές αποδίδονται από το συγγραφέα; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

14. Πώς πιστεύετε ότι οι θεατές προσλαμβάνουν τις αξίες αυτές μέσα από την παράσταση; Μπορεί να δοθούν περισσότερες της μιας απαντήσεις.

- α. Μέσα από την ταύτιση τους με τους χαρακτήρες και τα πάθη τους
- β. Μέσα από συναισθηματική εμπειρία
- γ. Μέσα από τον λόγο των ηρώων
- δ. Μέσα από τις αρχετυπικές εικόνες του έργου
- ε. Άλλο (Προσδιορίσετε).....

Ερωτηματολόγιο που δόθηκε σε θεατές θεατρικών παραστάσεων

1. Ποια θεωρείτε ότι μπορεί να είναι η συμβολή του Θεάτρου και της Τέχνης γενικότερα στην ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης των πολιτών -θεατών; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

2. Θεωρείτε ότι τα έργα του αρχαίου δράματος (τραγωδίες-κωμωδίες) διαθέτουν και παιδαγωγικό χαρακτήρα;

Ναι

Όχι

Ενδεχομένως

3. Με ποιο τρόπο μια θεατρική παράσταση μπορεί να συμβάλει στην ανάδειξη και καλλιέργεια αξιών στους σύγχρονους θεατές-πολίτες; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

4. Πιστεύετε ότι οι αξίες του αρχαίου ελληνικού δράματος εξακολουθούν να ισχύουν και στις μέρες μας;

ναι

όχι

σχετικά

5. Θεωρείτε ότι η αξία σε μια παράσταση αρχαίου δράματος έγκειται
στο περιεχόμενο των μηνυμάτων του
στην μορφολογία του ως είδος θεάτρου,
στην σύνθεση και των δύο (περιεχόμενο και μορφή)
άλλο (παρακαλώ, διευκρινίστε:)

6. Στα έργα του αρχαίου ελληνικού δράματος επισημαίνονται αξίες όπως:
ειρήνη, δικαιοσύνη, ανθρώπινα δικαιώματα, νομιμότητα, γυναικείος λόγος,
διάλογος κ.α. Αλλά και αντιθετικά ζεύγματα εννοιών όπως: νομιμότητα vs
παρανομία, ελευθερία vs σκλαβιά, δικαιοσύνη vs κατάχρηση εξουσίας,
γυναικεία καταπίεση vs γυναικεία χειραφέτηση, ειδική vs συγχώρεση κ.α.,
τα οποία προκαλούν διλήμματα και απαιτούν απαντήσεις από τους ήρωες.
Θεωρείτε ότι ο σύγχρονος άνθρωπος εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τις ίδιες ή
σχετικές καταστάσεις οι οποίες απαιτούν παρόμοια συμπεριφορά;

ναι

όχι

σχετικά (Παρακαλώ, διευκρινίστε):.....

7. Θεωρείτε ότι μια παρέμβαση στο πρωτότυπο έργο του τύπου "διασκευή",
"μεταγραφή", "απόδοση" είναι απαραίτητη, προκειμένου τα μηνύματα του
έργου να γίνουν προσιτά και κατανοητά από το σύγχρονο θεατή;

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Ούτε Συμφωνώ Ούτε Διαφωνώ

Συμφωνώ

Συμφωνώ Απόλυτα

8. Διά της παράστασης μπορεί να διαφοροποιηθεί η εντύπωση που δημιουργείται στο θεατή για τις αξίες και τα μηνύματα του αρχαίου ελληνικού δράματος.

Διαφωνώ απόλυτα

Διαφωνώ

Ούτε Συμφωνώ Ούτε Διαφωνώ

Συμφωνώ

Συμφωνώ Απόλυτα

9. Μπορείτε να αναφέρετε ενδεικτικές περιπτώσεις διαφοροποίησης ή εκσυγχρονισμού του περιεχομένου των αξιών κάποιου/ας έργου/παράστασης που γνωρίζετε ώστε αυτές να ανταποκρίνονται κατά την άποψή σας στις ανάγκες και τα ζητούμενα του σύγχρονο θεατή; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

10. Νομίζετε ότι η διαδικασία της παράστασης μπορεί να οδηγήσει σε ([Μπορείτε να κάνετε περισσότερες της μιας επιλογές):

αλλοίωση του αξιακού περιεχομένου των έργων,
εκσυγχρονισμό και επικαιροποίηση του νοήματος τους,
μετασχηματισμό και αναπροσαρμογή των μηνυμάτων του,
διεύρυνση του περιεχομένου του,
άλλο (προσδιορίστε):

11. Η *''κάθαρση''* ήταν ζητούμενο της τραγωδίας μέσω του *''ελέου''* και του *''φόβου''*. Μέσα σε έναν κόσμο που οι έννοιες έχουν διευρυνθεί που οι προσλαμβάνουσες του κοινού είναι άπειρες και έρχονται πανταχόθεν, τι είναι αυτό που μπορεί να οδηγήσει ένα σύγχρονο θεατή στην *''κάθαρση''*, αν κάτι τέτοιο μπορεί να υπάρξει ακόμα και σήμερα. Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

12. Ο σύγχρονος θεατής έχει ανάγκη τον κριτικό-ειδικό να του εξηγήσει την παράσταση ή αρκείται στα γενικά σχόλια που του παρέχουν τα μέσα ενημέρωσης (έντυπο/ηλεκτρονικό υλικό, διαδίκτυο, κτλ.);

ναι

όχι

κατά περίπτωση

άλλο (παρακαλώ, προσδιορίστε):

13. Το αρχαίο δράμα συνέβαλε καθοριστικά στη ζύμωση των πολιτών με τα ζητήματα της πόλης τους. Σήμερα που το κοινωνικό και πολιτικό *''πράττειν''* απέχει πολύ από το βασικό ζητούμενο του θεάτρου, πού επικεντρώνεται το ενδιαφέρον του θεατή για την παρακολούθηση μιας παράστασης; Διατυπώστε την άποψή σας.

.....
.....

14. Πόσο σημαντικές είναι οι αξίες ως μέρος της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς μας;

εξαιρετικά σημαντικές
σημαντικές
μέτρια σημαντικές/ουδέτερες
ασήμαντες κατά κάποιον τρόπο
μη σημαντικές

15. Πόσο σημαντική πιστεύετε ότι είναι η ψηφιοποίηση των αξιών μας (και η μελέτη αυτών μέσα στο χρόνο);

εξαιρετικά σημαντική
σημαντική
μέτρια σημαντική/ουδέτερη
σημαντική κατά κάποιον τρόπο
μη σημαντική

16. Τι είδους δράσεις πιστεύετε πως θα μπορούσαν να μας βοηθήσουν να ενισχύσουμε την αντίληψη μας σχετικά με τη σημαντικότητα των αξιών ως ένα καίριο μέρος της άυλης κληρονομιάς μας; (Επιλέξτε όλα όσα αφορούν):

- Να δημιουργήσουμε σχετικές εκδηλώσεις για διαφορετικά είδη κοινού (μαθητές, δασκάλους, επαγγελματίες μη-πολιτιστικής κληρονομιάς, επαγγελματίες πολιτιστικής κληρονομιάς, επιμελητές μουσείων, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, γενικό κοινό, κλπ.)
- Να δημιουργήσουμε συλλογές μουσείων με κεντρικό θέμα τις πολιτιστικές αξίες

- Να αναθεωρήσουμε τις Εθνικές πολιτικές για την ψηφιοποίηση της ασαφούς /αφηρημένης (έννοιας) ακαθόριστης πολιτιστικής κληρονομιάς
- Να αναθεωρήσουμε την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ψηφιοποίηση της ασαφούς/ακαθόριστης/ αφηρημένης (έννοιας) της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Να δημιουργήσουμε περισσότερα εργαστήρια για να μοιραστούμε Καλές Πρακτικές στην Ευρώπη
- Να επενδύσουμε περισσότερο στη μελέτη των αξιών μέσα στο χώρο και το χρόνο
- Άλλο (Παρακαλώ προσδιορίστε)

Summary

Within the frame of the European program HORIZON 2020 under the title “*Values Across Space and Time*” (VAST), the University of Athens contributed to it with the study and promotion of the humanitarian values of the Ancient Greek Drama and European culture as a whole. The present research focused on the reception of the values by the modern spectator, through the performance and the mediation procedures that take place, with special emphasis given to those considered to be fundamental for the creation of the European citizen’s consciousness, in order to complete the live communication with the stage spectacle (the “*Present of the values*”). In particular, we examined the way through which those values re-appear in the present time and space through the theatrical performance. We analyzed the familiarization and/or the transcription of the texts via the director’s viewpoint and we commented on the creation of new concepts through the acting, visual and other aesthetic codes. We looked for the opinion of the artistic contributors of the spectacle through questionnaires especially designed for that purpose, in order to present the participation of each part to the stage transcription of the text and thus enable the comprehension of the conversion of the ancient Greek drama from museum exhibits of unique value to live concepts of direct reference to the modern spectator. Within that frame, the present research contributed to the study of the reception of the ancient Greek drama, since it bears witness to the word of the producers/stage contributors (directors, actors, visual creators and others), the mediators of the communication of the audience with the performance

(translators, theatre critics, people responsible for the production and the promotion of the spectacle), as well as the final recipients of the artistic result, the spectators that are involved in the reception of the performance.

The aim was to analyze the importance of the ancient Greek drama and its performances for the development of the social conscience and the reception of the humanitarian values by the modern audience of the citizens-spectators. In other words, to search for the idea of “classic” and the way through which this continues to arrear in modern ancient Greek drama performances, which are often completely different from the stage approaches that are accepted so far, thus leading to adaptations, deconstructions and/or reorientations of the parameters of the text.

In this research, we selected 84 persons that were interested in doing so, through purposive sampling. The sample of the participants in the study had a certain variety regarding the role to the theatre community, containing 12 directors, 17 actors and theatre artists, 2 ancient Greek drama translators, 1 policymaker and 7 theatre critics. Moreover, the sample included 45 spectators of ancient Greek drama performances.

As for the tools of the research, we exploited the questionnaires with open and closed-ended questions, specifically designed for each target group. Those questionnaires were delivered to the participants by e-mail. More specifically, some questions that were given to all the participants were drawn up, so that we could acquire a background which was commonplace for the interests and the expectations of all the theatre artists, as well as all those involved in the performance of the ancient drama. After that, there were some other more specific on a case-by-case basis questions designed,

addressed to individual creators of the performance, along with the translators, the theatre critics and eventually the spectators. The aim of these questions was to reveal the criteria and the choices of the individual contributors that form the final result of the reception of the performance.

After the collection of the completed questionnaires, followed the input of the content in the ATLAS.ti qualitative data analysis and process software for further processing. The input of the answers contained in the questionnaires was followed by the encoding of the data and the emergence of the categories as well as their characteristics through content analysis.

Very important key-words or phrases we pinpointed within the verbal data (thematic coding), which indicated the concepts that emerged from the verbal material in order to be suitably named with codes. For each code there was a label given, which was used for technical reasons, as it enabled the detection of the codes in the verbal material. After that, we had the quantification of the reports in order to calculate the appearance frequency (N) and the prevalence percentage (N%) according to each category of the above.

There was an overall of 1390 reports that were put in 270 codes concerning 85 thematic areas that eventually emerged from the content of the questionnaires for all the participants.

General conclusion

Based on the findings of the six categories of the questionnaires that were fully analyzed we may come to the conclusion that the modern performances of the ancient Greek drama remain timely and substantial for

the modern society, thus contributing to the development of social awareness and the cultivation of values among today's citizen-spectators. The audience, the translators, the actors, the directors, the policymakers, and the theatre critics appreciate the value, the importance and the messages of the ancient Greek drama presented on stage as a complex artistic creation.

The study of their analysis, underlines the need for the adaptation and the transcription of the original texts in order to be made more accessible to the modern audience, simultaneously appreciating the challenges and all that goes along with the preservation of the original text. The findings indicate that the audience perceive theatre as an educational tool that offers knowledge concerning social matters, history and cultural traditions. They also recognize the ability of the theatre to serve as a form of advocacy that raises peoples' awareness and motivates them to take action for social matters and injustice. The values play a very important role for the shaping of the modern spectators' viewpoints and attitudes towards the performance and the intangible cultural heritage. The need for more opportunities for dialogue and consideration on the values and the way these become timely through the performance is stressed, together the investment on the study and digitization of the cultural heritage for the preservation and the transmission of these values to the future generations.

The conclusion from the process of the questionnaires is that although they share a background for the reception of the ancient Greek drama values not as a text but as stage speech animated through stage direction by the actors and experientially received by the spectators as the final recipients

of the performance, they simultaneously have many differences because of different orientation and address to different recipients according to different cases. That is why it was considered more safe methodologically to present the conclusions separately according to each category, in order to clarify the degree of specific involvement of each one of the individual factors in the reception of the stage messages of the play by the theatre audience, which finally define the range and the referentiality of the *“Present of the values”* of the ancient Greek drama and theatre in the contemporary world and constitute the overall purpose of the research program *“Ancient Greek Drama ant Theatre Values Across Space and Time”*.

Conclusions from the analysis of the directors’ answers

According to the results, the directors believe that the basic values that are pinpointed in the plays of the ancient Greek drama vary, with these of democracy, freedom and altruism being the most important ones. These values along with the contrasted pairs of the concepts that are presented in the ancient drama, create dilemmas and claim answers from the heroes, a problem that the directors believe modern people face nowadays. According to the answers recorded, the values of the ancient drama are considered to be in full power today, with the importance of an ancient Greek drama performance to lie mostly in the association of content and form. It is also worth mentioning that (according to the respondents’ viewpoint), a theatre performance may highlight and cultivate values to the modern spectators through the development of emotion, the identification with the heroes and their passions and their initiation in the value world of

the plays without any need for didacticism, but -on the contrary- with the development of critical thinking.

Conclusions from the analysis of the answers of the actors and the other contributors of the performance

The actors and the other contributors of the performance believe that the values as well as the contrasted pairs of the concepts of the ancient Greek drama still apply to modern people, since they face similar circumstances. The value of the ancient tragedy lies in the connection of the content of the messages, with its morphology as a type of theatre, whereas its messages are characterized as existential and fundamental for the human thought. It is mentioned that the way through which an ancient Greek drama performance may contribute to the highlighting and the cultivation of values for the modern spectators, may be accomplished through the transmission of the messages carried by the ancient drama in its original form. According to the answers of the participating actors and the other contributors, the performance may differentiate the impression created on the spectator for the values and the messages of the ancient drama, because this is totally dependent on the perception the audience form based on their experiences. As for the way they perceive the values, it was mentioned that it may be accomplished either through emotional experience or through the heroes' speech, or even through the spectator's identification with the characters and their passions, or finally, through the archetypal images of the play.

As for the if and to what extend an intervention in the original play in

the form of adaptation/transcription is necessary so that the messages of the play may be more accessible and comprehensive to the modern spectator, the majority of the respondents answered that they agree. Finally, as for the difficulties that an artistic creator/contributor faces, given that there are ancient Greek dramas that have been repeatedly presented to the audience in various forms and ways by many contributors, it was mentioned that many obstacles appear in the creation of new performances, mostly concerning the difficulty in finding new acting codes and other original elements that may update and highlight the same questions as those posed in the original text: the difficulty lies in finding new attractive ways of presenting the text to the audience, as well as in expressing a new viewpoint.

Conclusions from the analysis of the answers of the translators/adapters/dramaturges

The translators/adapters/dramaturges believe that the basic values that appear in the plays of the ancient Greek drama are various, with those of modesty and anti-war attitude of the heroes being the most important ones. It is also considered that the values of the ancient Greek drama still apply nowadays. According to their opinion, the value of the ancient Greek drama lies in the association of the content of its messages with its morphology as a theatre form, whereas it is claimed that the highlighting and the cultivation of the modern spectators may be accomplished mostly through the development of critical thinking for the affairs presented in the performance, with emphasis given on the lack of didacticism.

According to the answers of the participants concerning the view that

there may be common reception of the concepts of the values in question, in the same way these are interpreted by the playwright in the original text they translate, it was said that this is fairly relevant since the audience perceives concepts and meanings presented in the texts, through their own experiences. It was also pointed out that the reception of the values is accomplished through the spectators' emotional experience, which is suitably cultivated by the specific stage interpretation of the play.

As for the if an intervention in the original play in the form of adaptation, transcription, interpretation (or whatever else this may be named) is necessary for the messages of the play to become more accessible and comprehensive to the modern spectator, as well as the if a modern translation has to respect and follow the previous ones or may be completely independent from them, the views were differentiated. Given that a new translation is often made for the needs of a certain performance, the participant agreed that its value remain the same even if it is difficult for a translator to depict the concepts and the linguistic peculiarities of a play written thousands of years ago in the contemporary speech. Finally, as for the "*catharsis*", which was the purpose of the tragedy through "*pity*" and "*fear*", it was claimed that "*mutatis mutandis*", this may be accomplished even today in a- perhaps- different way by the modern spectator.

Conclusions from the analysis of the answers of policymaker

The aim of the specific questionnaire was to explore the views of those who are responsible for the policymaking concerning the involvement of the young people in the ancient drama, the promotion of ancient drama

performances and the preservation and promotion of the ancient Greek drama especially to the modern young audience.

The answers focused on the abilities of the participatory techniques to reinforce the positive attitude of the young towards the ancient texts. The policymaker acknowledged the importance of the involvement of the young people with the ancient drama and agreed that the participatory techniques might be an effective way of accomplishing this, by presenting examples of activities that might reinforce this, such as interviews with leading actors and brief reviews that could be read in the class by the students, under the supervision of the teacher. Also, the repercussion of the COVID-19 pandemic to the industry of the spectacle was discussed and the policymaker claimed that Livestreaming of ancient Greek drama performances might reinforce young people's love for this type of theatre.

As for the promotion of ancient Greek drama performances, the answers focused on the most effective mechanisms for the promotion of the ancient drama performances related with the advertising through printed or electronic means. Moreover, there was agreement for the existence of special mechanisms for the promotion of ancient drama performances compared to other forms of theatre and there was a proposal for the creation of certain events for different types of audience, with the aim of re-examining the national policies for the digitization of the intangible cultural heritage, as a means for the promotion of these performances.

Conclusions from the analysis of the answers of the theatre critics

The qualitative research that was conducted in relation with the theatre

critics, sheds some light in their views about the importance and the value of the ancient Greek drama, the role they play for the reception and the evaluation of such a performance, as well as the general reception of the ancient Greek drama by the contemporary society. In general, judging on the results of the qualitative analysis, it came out that today the ancient Greek drama remains timely and the adaptations of the original texts may be useful for the presentation of new artistic proposals and interpretations of the plays. The theatre critics' role is important for the evaluation the theatre plays despite the subjective nature of their criticism. Theatre and art in general, contribute to the development of the social conscience and may promote the cultivation of values to the modern citizens-spectators through the public exchange of ideological-emotional burden.

More specifically, as for the importance and the value of the ancient Greek drama the majority of the critics believe that the values of the ancient Greek drama still apply to modern people, with their resilience lying in the composition of the content and the form through which they are presented. Furthermore, the are of the opinion that the adjustment, adaptation and transcription of the ancient Greek drama original texts is necessary up to a certain degree. The reasons for the realization of adaptations is mainly related to the presentation of a different interpretation of the text and its messages, as well as the presentation of a new artistic proposal. There were, however, references to cases where the differentiation or the modernization of the value content of a play could not live up to the expectations and the needs of the modern spectators.

As for the theatre critics' role, the research highlighted the subjective

character of their evaluation procedure. Up to a certain degree, the subjectivity factor has to do with the procedure of criticism during the evaluation of the performance. However, the existence of theatre critics was claimed to be necessary, since their opinion differs from that of the “non-experts”.

It was claimed that theatre performances may contribute to the promotion and cultivation of values for the modern citizens-spectators through the public exchange of ideological-emotional burden, despite the fact that spectators approach the values mostly through the archetypal images of the play, their emotional experience and identification with the characters and their passions.

Conclusions from the analysis of the answers of the ancient Greek drama performances spectators

Based on the results of the study, it came out that the spectators of the ancient Greek drama performances select performances according to their personal interest, the artistic fame, the publications in the Press, the theatre critics and the social media. The participants perceive theatre as an educational tool that provides knowledge about social matters, history and cultural traditions, and consider the ancient Greek drama performances to be immensely educational as a form of artistic education that raises their awareness and motivates them to become active for social matters and injustice. The participants claim that the characters of the play and the dramatic text itself in their stage adaptation and interpretation as live spectacle, may set good examples for the audience. They noted that the

emotional connection created between the spectators and the events and the moral dilemmas taking place on the stage, is a way with which the theatre performance may highlight and cultivate values for the spectators, who may be emotionally connected with characters and circumstances that may inspire them to adopt.

The spectators realize the power of the ancient Greek drama values to exist nowadays, with their importance lying in the connection between the content of the messages carried and its morphology as a theatre form. Its plays highlight a variety of values that still apply to the modern spectators and demand respective behavior. However, almost half of the participants agreed that the interventions in the original plays are necessary in order to make the messages of the play easily accessible to the modern spectators. This denotes that there is need for the directors to adjust and update the material of the performances in order to be connected with the contemporary audience more successfully.

As for the “*catharsis*”, the realization of emotional decompression and relief for the spectator, derives from either the emotional identification with the characters of the play, or the representational exploration of universal issues and experiences, concerning the human status. However, the different significance and difficulty for the acquisition of this “*catharsis*” in our times was mentioned. This suggests that the directors should give special emphasis on the emotional repercussions of their performances and find ways of creating moments of experiential “*methexis*” for the spectators in the stage happenings that may appeal to the modern audience.

The analysis of the answers also highlighted a great variety of values that

emerge from certain performances, tragedies or comedies. Social justice was the value mentioned more often, followed by independence/freedom, power and the motivation for change. Other values mentioned in descending order of importance, were conformity to the rules, respect for traditions, benevolence, living in a safe environment, personal success and pleasure in the form of enjoying life.

These findings denote that the humanitarian and social values in general, play an important role for the conformation of the attitudes and viewpoints of the modern spectators, thus consisting of a considerable part of the intangible cultural heritage of the ancient drama. They also underline the need for the creation of more opportunities for dialogue and concern related to the values, as well as the investment on the study and digitization of the cultural heritage for their preservation and transmission to the future generations.

Σύντομα βιογραφικά συγγραφέων

Ο *Θεόδωρος Γραμματάς* είναι Ομότιμος Καθηγητής του Π.Τ.Δ.Ε. του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών με γνωστικό αντικείμενο Νεοελληνικό Θέατρο και Πολιτισμός. Απόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1976, έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Φιλοσοφία και τη Θεατρολογία στο Παρίσι στα Πανεπιστήμια Paris III, Paris X και την Ecole Pratique des Hautes Etudes. Έλαβε τον τίτλο του διδάκτορα από το Πανεπιστήμιο Paris X το 1979 με θέμα διατριβής "La notion de liberte chez Nikos Kazantzakis". Τομέας των ερευνητικών και διδακτικών ενδιαφερόντων του το νεοελληνικό θέατρο, η συγκριτική θεατρολογία, η κοινωνιολογία και η σημειολογία του θεάτρου, το θέατρο για παιδιά και νέους, το θέατρο στην εκπαίδευση. Είναι μέλος του International Biographical Centre του Cambridge και του American Biographical Institute, και έχει τιμηθεί με το βραβείο του Νίκου Καζαντζάκη (1991).

Ο *Κωνσταντίνος Μαστροθανάσης* είναι δάσκαλος και διδάκτωρ του Π.Τ.Δ.Ε. στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου στη θεατροπαιδαγωγική, με βασικές σπουδές στην Παιδαγωγική από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Την τρέχουσα περίοδο υπηρετεί ως Προϊστάμενος του Κ.Ε.Π.Ε.Α. Βοιωτίας. Διδάσκει στην Α.Σ.Π.Α.Ι.Τ.Ε. και έχει συμμετάσχει σε αρκετά προγράμματα κατάρτισης/επιμόρφωσης εκπαιδευτικών, όπως επίσης και σε ευρωπαϊκά ερευνητικά προγράμματα. Είναι μέλος των μητρικών επιμορφωτών του Ι.Ε.Π. για τα Νέα Προγράμματα Σπουδών της Θεατρικής Αγωγής και την Εισαγωγική

Επιμόρφωση των νεοδιορισθέντων εκπαιδευτικών. Μελετήματά του βρίσκονται σε έγκριτα ελληνικά και ξένα περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων και συλλογικούς τόμους. Έχει διακριθεί για τις εργασίες του από το Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και από την Επιστημονική Ένωση για την Προώθηση της Εκπαιδευτικής Καινοτομίας. Τέλος, είναι κριτής εργασιών σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά και συνέδρια.

Η *Αλεξία Παπακώστα* από το 2019 αποτελεί μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού (ΕΔΠ) του Π.Τ.Δ.Ε.-Ε.Κ.Π.Α.. Έχει συνολικά 28 έτη υπηρεσίας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και κατείχε για δυο πενταετίες θέση Υπευθύνου Πολιτιστικών Θεμάτων και Υπευθύνου Σχολικών Δραστηριοτήτων αντίστοιχα. Συμμετείχε ως εισηγήτρια σε διεθνή Συνέδρια Λογοτεχνίας και Θεάτρου και ως επιστημονικός συνεργάτης σε Ευρωπαϊκά Ερευνητικά Προγράμματα, Προγράμματα του Ε.Κ.Π.Α. και του ΥΠ.ΠΟ.Α.. Εργασίες της έχουν δημοσιευθεί σε συλλογικούς τόμους, επιστημονικά περιοδικά και έχει επιμεληθεί Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου στα πλαίσια Προγράμματος HORIZON 2020. Υπήρξε μέλος Επιστημονικής Επιτροπής του Υπουργείου Παιδείας αξιολόγησης Εκπαιδευτικών Έργων. Ως υπότροφος του Ι.Κ.Υ. εκπόνησε διδακτορική διατριβή με θέμα “Κώδικες επικοινωνίας στο Θέατρο για κοινό ανηλίκων θεατών” και με Υποτροφία της Πράξης “Υποστηρίξης Νέων Ερευνητών” συμμετείχε πρόσφατα σε Ερευνητικό Πρόγραμμα με θέμα τη “Θεατρική μνήμη μαθητών”. Ανήκει στο επιστημονικό δυναμικό του Εργαστηρίου Λόγου και Τέχνης του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει διδάξει σε ΠΜΣ του ΠΤΔΕ και έχει δώσει

τηλεδιαλέξεις στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Το 2021 συνεργάστηκε με το Ι.Ε.Π. ως εκπαιδύτρια στην «Αναβάθμιση των Προγραμμάτων Σπουδών», στη δημιουργία «Εκπαιδευτικού Υλικού» και στην «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών» στο αντικείμενο της Θεατρικής Αγωγής. Συμμετείχε εθελοντικά ως εκπαιδύτρια σε ΚΕΔΙΒΙΜ του Πανεπιστημίου Αιγαίου (2020-2021), ενώ από το 2019 συμμετέχει ως εκπαιδύτρια σε εξ αποστάσεως Πρόγραμμα του ΕΚΠΑ. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στα: Θέατρο για κοινό ανηλίκων θεατών, Θέατρο στην Εκπαίδευση και Πολιτισμός στο Σχολείο.

Δήλωση ανταγωνιστικού ενδιαφέροντος

Αυτό το έργο έχει λάβει χρηματοδότηση από το πρόγραμμα έρευνας και καινοτομίας Horizon 2020 της Ευρωπαϊκής Ένωσης βάσει της συμφωνίας επιχορήγησης Νο 101004949. Αυτό το έγγραφο αντικατοπτρίζει μόνο την άποψη του συγγραφέα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν είναι υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που περιέχει.

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 1010004949. This document reflects only the author's view, and the European Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

European program HORIZON 2020 - VAST VALUES ACROSS SPACE AND TIME

ISBN: 978-618-82007-5-3

This project has received funding from the European Union's Horizon 2020 research and innovation programme under grant agreement No 1010004949. This document reflects only the author's view, and the European Commission is not responsible for any use that may be made of the information it contains.

